

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK [72+73+75](497.452Tržič)"19/20"

Prejeto: 24. 8. 2020

Andreja Rakovec

mag., strokovna sodelavka, ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: andreja.rakovec@zrc-sazu.si

Likovna umetnost 20. in začetka 21. stoletja v Tržiču in bližnji okolici

IZVLEČEK

V članku so zajeta arhitekturna, kiparska in slikarska dela, ki so nastajala v 20. in na začetku 21. stoletja v Tržiču in bližnji okolici. Predstavljena je arhitekturna dejavnost, ki se je razvijala pod okriljem tovarn in segla na področje izgradnje tovarniških objektov, infrastrukture, stanovanjske in javne gradnje ter vplivala na urbanistično podobo Tržiča in bližnje okolice. Od sakralnih objektov, ki so bili zgrajeni v prejšnjih stoletjih, so v obravnavo pritegnjene adaptacije in obnove cerkva ter kapel, ki so potekale v 20. stoletju, npr. gradnja podružnične cerkve sv. Neže na Brezjah pri Tržiču in obnova v požaru poškodovane podružnične cerkve sv. Jožefa v Tržiču. Med javnimi spomeniki in kiparskimi deli, ki so jih prispevali vidnejši slovenski umetniki, izstopata spomenika NOB, deli Borisa Kobeta in Stojana Batiča. Med slikarskimi deli prevladujejo sakralna, od katerih posebno mesto zasedajo dela Staneta Kregarja.

KLJUČNE BESEDE

Tržič, Bistrica pri Tržiču, Podljubelj, Brezje pri Tržiču, umetnost 20. stoletja, umetnost 21. stoletja, sodobna umetnost, arhitektura, kiparstvo, slikarstvo

ABSTRACT

FINE ARTS DURING THE TWENTIETH AND EARLY TWENTY-FIRST CENTURIES IN TRŽIČ AND ITS IMMEDIATE SURROUNDINGS

The article covers the architecture, sculptures, and paintings produced in Tržič and its immediate surroundings during the twentieth and early twenty-first centuries. It presents the architectural activity, which developed under the auspices of factories and led to the construction of factory buildings, infrastructure, housing and public buildings, as well as influenced the urban image of Tržič and its immediate surroundings. Out of religious buildings that had been constructed in previous centuries, the article mentions adaptations and restorations of churches and chapels, which took place in the twentieth century, for example, the construction of the succursal Church of St. Agnes at Brezje pri Tržiču and the restoration of the succursal Church of St. Joseph in Tržič, which had been damaged by fire. As for public monuments and sculptures contributed by eminent Slovenian artists, special mention ought to be made of two monuments to the National Liberation Struggle, the works of Boris Kobe and Stojan Batič. A special place among paintings, which are predominantly religious in subject, is held by the works produced by Stane Kregar.

KEY WORDS

Tržič, Bistrica pri Tržiču, Podljubelj, Brezje pri Tržiču, twentieth-century art, twenty-first-century art, contemporary art, architecture, sculpture, painting

Likovna umetnost 20. in začetka 21. stoletja v Trziču in bližnji okolici¹

Tržiška umetnostna dediščina je bila v preteklosti deležna pozornosti različnih avtorjev, ki so jo obravnavali tematsko in se osredotočali predvsem na pregled spomenikov sakralne umetnosti v Trziču in bližnji okolici, na urbanistični in arhitekturni razvoj Tržiča kot tudi na posamezna dela s področja arhitekture, kiparstva in slikarstva.² Umetnostna dela, ki datirajo v 20. stoletje, zlasti v drugo polovico 20. in zgodnje 21. stoletje, so bila v posameznih objavah omenjena, podrobnejše raziskave pa še niso bila deležna. V članku bodo izpostavljena izbrana arhitekturna, kiparska in slikarska dela, ki se nahajajo v Trziču in bližnji okolici (Bistrica pri Trziču, Brezje pri Trziču, Podljubelj) in katerih nastanek sega v 20. in začetek 21. stoletja, opozorili pa bomo tudi na aktualno stanje tistih umetnostnih spomenikov starejšega datuma, v katerih je prišlo do določenih sprememb v zadnjih desetletjih, ki v literaturi še niso bile podrobneje obravnavane. Pregled del skuša bralcu na enem mestu približati, kaj je na različnih področjih likovne umetnosti nastajalo v tem okolju v začetnem časovnem okviru, za podrobnejšo analizo pa bodo potrebne nadaljnje raziskave.

Arhitektura

Na arhitekturno in urbanistično podobo Tržiča v 20. stoletju je vplival razvoj industrije, katere začetki segajo v 19. stoletje.³ Tržič, katerega današnje urbanistično podobo tvori staro mestno jedro lijakaste oblike s prevladujočim stavbnim fondom iz 19. stoletja in ki se s pozidavo iz pretežno 20. stoletja sinaptično razrašča v sosednje doline ter se v razpotegnjeni lijakasti obliki širi na območje Bistrice pri Trziču, se je razvil kot razpotegnjeno trško naselje v ozki dolini med Dobrčo in Kriško goro, ob sotočju reke Tržiške

Bistrice in potoka Mošenika.⁴ Višinsko dominantno predstavlja grad Neuhaus, v vznožju katerega se je razvila trška naselbina, osnova današnjega mestnega jedra, na drugi strani pa predel z župnijsko cerkvijo, ki se razteza v smeri proti Slapu in Lomu pod Storžičem. K razvoju Tržiča je prispevala prometna oz. tovarniška pot, katere zgodovina je segala že v rimsko antiko in ki je potekala skozi trg proti prelazu Ljubelj ter Gorenjsko povezovala s Koroško. Na razvoj mesta je vplival tudi razvoj fužinarstva, obrti in trgovine. Stari stavbni fond sta v veliki meri uničila požara leta 1689, ko je pogorel levi breg Tržiške Bistrice,⁵ ter leta 1811, ko je na desnem bregu Tržiške Bistrice, kjer je požar izbruhnil in je bilo veliko stavb lesenih,⁶ zgorel velik del stavb iz obdobja renesanse in baroka, medtem ko so se nekatere na levem bregu ohranile. Zato v starem mestnem jedru prevladujejo stavbe iz obdobja po požaru, ki so večinoma grajene v neoklasiističnem in historističnem slogu, s čimer je ustvarjen zaokrožen trški ambient. Prvotna urbanistična podoba se je z industrializacijo spremenila, ko so na eni strani na nepozidanih predelih nastajali tovarniški obrati z vso potrebno infrastrukturo, od katere danes več primerov sodi pod okrilje tehniške dediščine,⁷ ter na drugi stanovanjski objekti za delavce, kar je vplivalo na razvoj robnih predelov mesta in bližnjih vasi, ki so se z izgradnjo postopoma povečali in se razvili v nove urbanizirane predele, hkrati pa se tesneje povezali z mestom (npr. predeli na Blekah, Fabriki, Preski, Bistrici).⁸ Pri tem sprva ni šlo za načrtovane urbanistične posege, ampak se je Tržič razraščal glede na

¹ Članek je nastal v okviru programa Slovenska umetnostna identiteta v evropskem okviru (P6-0061B), ki poteka na Umetnostnozgodovinskem inštitutu Franceta Steleta ZRC SAZU in ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS.

² Ministrstvo za kulturo, INDOK center, Zapiski Franceta Steleta, Tržič, podr. c. sv. Jožefa; Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 130–189; Lipoglavšek Rakovec, Tržič, str. 159–165; Avguštin, Oris, str. 30–31; Avguštin, *Tržič in okolica*; Vrišer, *Baročno kiparstvo*, str. 137; Roblek, *Od spomenika do spomenika*; Golob, *Poslikani leseni stropi*, passim; Žitko, *Historizem*, str. 79; Höfler, *Srednjeveške freske*, str. 67; Stopar, *Grajske stavbe*, str. 54–56, 103–106; Potokar, *Gorenjska*, str. 211–223; Lavrinc in Tercelj Otorepec, Bombažna predilnica in tkalnica Tržič, str. 193–195; Resman, *Kiparstvo poznega baroka*, 151, 163, 197; Hočevnar, *Tržiški zaklad*, str. 19; Lavrič, Sv. Ciril in Metod, str. 109–110, 116; Avguštin, *Kriteriji*; Pogačnik, *Po poti sakralne dediščine*; Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja na Slovenskem*, str. 340, 644–647.

³ Več o razvoju industrije v Trziču: Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 286–319.

⁴ Več o urbanističnem razvoju Tržiča v preteklosti: Avguštin, Oris, str. 30–31.

⁵ Lipoglavšek Rakovec, Tržič, str. 159.

⁶ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 14–16; Golec, *Zemljiški katastri*, str. 360.

⁷ Npr. hidrocentrale, ki jih je tovarna BPT gradila ob Mošeniku.

⁸ Še zlasti se je razširil stavbni fond v Bistrici pri Trziču, katere razvoj je spodbudila izgradnja železnice leta 1908. Nekeč majhna vas pod hribom z razvalinami gradu Gutenberg in s cerkvijo sv. Jurija ter 126 prebivalci na prelomu stoletja je postala moderni primestni predel, ki danes šteje več kot 2700 prebivalcev (Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 85; https://sl.wikipedia.org/wiki/Bistrica_pri_Tr%C5%BEi%C4%8Du (2. 7. 2020)). Značaj tega predela je stanovanjski, prevladuje stanovanjska gradnja s pripadajočim servisom, vrtcem, osnovno šolo in trgovsko-poslovnim središčem na Deteljici ter župnijskim domom. Semkaj se je preselil velik del meščanov, ki so prej bivali v starem mestnem jedru. Naselje se je širilo zlasti od sedemdesetih let 20. stoletja, ko je bilo zgrajenih več stanovanjskih blokov in sosesk družinskih hiš (npr. soseski na Loki in v Ročevnici), od katerih izstopa soseska vrstnih hiš Na jasi v Ročevnici, zgrajena med letoma 1984 in 1988, kot edini primer večjega načrtovanega urbanističnega posega v prostor na tržiškem območju, ki je ohranil prvotno podobo. Umeščena je na vzpenjajoči se teren, ki so ga uredili s terasami, zato je ulična fasada pritlična, dvoriščna pa nadstropna. Zgrajena je po enotnem načrtu enodružinskih hiš tlorisa v obliki črke L, podolgovati del je krit z dvokapnico, prečni z enokapnico, dvoriščno stran obteka balkon, poskrbljeno je za dovolj zelenja okrog hiše, saj je pred hišo okrasna zelenica, na dvoriščni strani vrt.

razpoložljivost parcel. Temu smo bili priča še v drugi polovici 20. stoletja,⁹ zatem pa je bil sprejet urbanistični načrt arhitekta Cirila Oblaka, ki ga v večji meri upoštevajo še danes.¹⁰ V tretji četrtini 20. stoletja so s posameznimi gradnjami posegali v staro mestno jedro, potem pa je bila prepoznana njegova vrednost v pomenu urbanistične in arhitekturne dediščine, zato je med letoma 1975 in 1977 Peter Fister (1940) pripravil revitalizacijski načrt starega mestnega jedra. To je bil prvi takšen načrt na Slovenskem, ko ni šlo zgolj za ohranjanje, ampak za oživljanje starega mestnega jedra,¹¹ upoštevajoč potrebe sodobnega bivanja. Načrt je zajel devetnajst objektov v starem mestnem jedru, načrtovana obnova pa je potekala v dialogu z meščani in občino, ustanovljen je bil tudi odbor za revitalizacijo, ki je bdel nad izvedbo.¹² Smernicam revitalizacije skušajo slediti še danes.

Arhitekturna dejavnost pod okriljem tovarn – industrijske in stanovanjske stavbe

Najobsežnejša arhitekturna oz. gradbena dejavnost, ki seže v 20. stoletje, se je razvila v okviru leta 1885 ustanovljene Bombažne predilnice in tkalnice Tržič (BPT).¹³ Ta je zastopala tkalsko industrijo, ki je sodila med najpomembnejše industrijske panoge v Tržiču. Soustanovitelj in solastnik tovarne Edmund Glanzmann (1855–1947), ki se je po ustanovitvi podjetja preselil v Tržič (enako tudi prvi družabnik Ludvik Wachter in pozneje drugi družabnik Andrej Gassner st.), je poskrbel za izgradnjo tako tovarniškega objekta z vso pripadajočo infrastrukturo kot tudi stanovanjskih stavb za uradnike in delavce. Tovarna je zrastle ob sotočju Tržiške Bistrice in Mošenika na neobdelanem območju Voje.¹⁴ Načrte je izdelal švicarski inženir Carl-Arnold Séquin-Bronner (1845–1899),¹⁵ s čigar podjetjem Séquin-Bronner

oz. njegovim naslednikom Séquin & Knobel je BPT sodelovala še pozneje. Zgleda za prvotno stavbo in razvoj tovarne je bilo moč najti drugje po Evropi, npr. v predilnici v Winterthuru v Švici in predilnici Klarenbrunn v Bludenzu v Avstriji,¹⁶ ki je bil tudi rojstni kraj poznejšega družabnika BPT Andreja Gassnerja st. Gradbena dela je prvotno nameravala izvesti Kranjska stavbna družba, a se je zaradi spora umaknila in je BPT gradila v lastni režiji.¹⁷ Gradnja tovarne je potekala do leta 1887, ko je začela obratovati.¹⁸ V času njene gradnje so zgradili tudi vodni kanal Mošenika, ki ločuje tovarniško poslopje od Glanzmannove vile in ki so ga uporabili za rake.¹⁹ Leta 1891 je tovarno prizadel požar, v katerem je zgorel velik del poslopja; predilnica in skladišče bombaža sta bila povsem uničena, medtem ko tkalnica ni utrpela večje škode.²⁰ Istega leta se je kot solastnik tovarni pridružil Andrej (Andre) Gassner st. (1847–1925).²¹ Obnova je trajala do leta 1894, ko so predilnico ne le obnovili, temveč tudi povečali.²² Pozneje je bila tovarniška stavba večkrat povečana, npr. leta 1903, ko so po načrtih podjetja Séquin & Knobel²³ predilnico razširili proti severu in tkalnico proti vzhodu ter po požaru postavili oglati vodni stolp, izdelan pa je bil tudi načrt za povečavo belilnice proti vzhodu²⁴ (sl. 1); zatem leta 1908 ob izgradnji železniške proge Kranj–Tržič, ko so v tovarno speljali železniški tir, ter med letoma 1922 in 1923, ko so ponovno razširili proizvodnjo. Načrte za prizidek oplenitilnice in tkalnice leta 1922 je pripravil

spinnerei, str. 116–117. Carl-Arnold Séquin-Bronner je do svoje smrti zasnoval oz. sodeloval pri več kot 250 načrtih za tovarniške stavbe v Švici in tujini, od tega je bilo 40 načrtov za predilnice in 36 za tkalnice. Leta 1879 je ustanovil podjetje Séquin-Bronner v kraju Rütli pri Zürichu, ki se je specializiralo za industrijsko gradnjo, zlasti za tekstilno industrijo, kot so predilnice in tkalnice. Leta 1895 je postal Séquinov partner Hilarius Knobel (1854–1921), ki je bil specializiran za visoko gradnjo predilnic, in tedaj se je podjetje preimenovalo v Séquin & Knobel. Postalo je eno najuspešnejših podjetij na koncu 19. in začetku 20. stoletja, specializiranih za industrijsko gradnjo (Lassotta, Eine Musterspinnerei, str. 116–117).

¹⁶ *Konservatorski načrt*, str. 60; <https://www.fabrikklarenbrunn.at/geschichte/> (19. 6. 2020); <https://industriekultur-winterthur.ch/site/sulzerareal-stadtmitte/> (19. 6. 2020).

¹⁷ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 42.

¹⁸ Prav tam, str. 44; Petek, BPT od 1885 do 1960, v Petek in Roblek, *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič*, str. 22; Lavrinc in Tercelj Otorepec, *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič*, str. 193–194; Potokar, *Gorenjska*, str. 216; Sapač, Katalog, v: Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 647.

¹⁹ Petek, BPT od 1885 do 1960, v: Petek in Roblek, *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič*, str. 22.

²⁰ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 53; Petek, BPT od 1885 do 1960, v Petek in Roblek, *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič*, str. 31.

²¹ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 311.

²² Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 54; Petek, BPT od 1885 do 1960, v Petek in Roblek, *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič*, str. 31.

²³ *Konservatorski načrt*, str. 32, sl. 14.

²⁴ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 47, a. e. 660, načrt za povečavo belilnice; SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 47, a. e. 660, situacijski načrt BPT.

⁹ Več o urbanistični podobi Tržiča: Avguštin, *Tržič in okolica*, str. 3–10; Lipoglavšek Rakovec, Tržič, str. 159–165; za starejšo urbanistično podobo Tržiča gl. Golec, Zemljiški katastri.

¹⁰ Ciril Oblak. Arhitektura Aerodroma Ljubljana in njegova likovna zbirka, <https://www.youtube.com/watch?v=Rezno-pI8qz8> (22. 7. 2020).

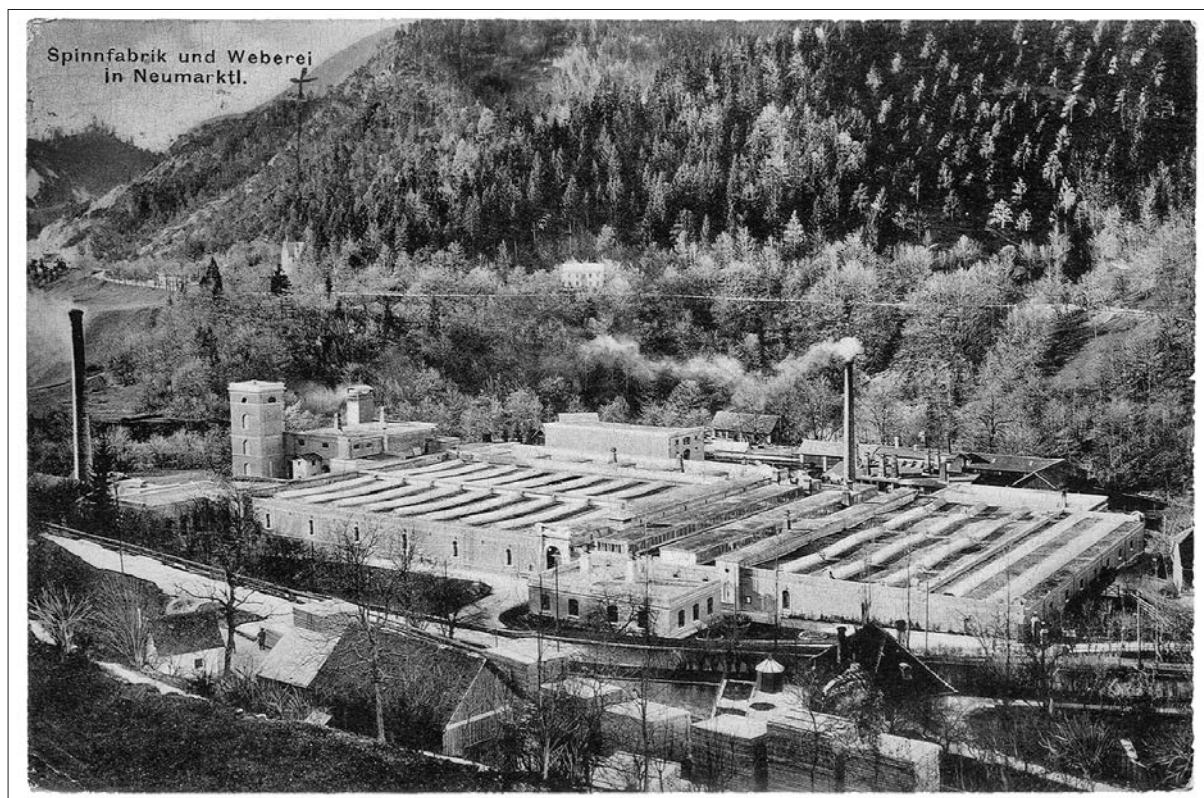
¹¹ Fister, Revitalizacijski načrt; Fister, Arhitekturna dediščina kot kriterij, s. p.; Odlok o revitalizacijskem načrtu.

¹² Zupan, Analiza stanja prenove, str. 157. Najprej sta bili obnovljeni Perkova in Lončarjeva hiša, prvo je 1977–1978 obnavljal Ciril Oblak v sklopu Arhitekt biroja SGP Tržič (Zupan, Analiza stanja prenove, str. 157).

¹³ Prvotni nemški naziv Baumwoll Spinnerei und Weberei Neumarkt Glanzmann & Wachter so po obnovi leta 1891 zamenjali z Baumwoll Spinnerei und Weberei Ed. Glanzmann & And. Gassner in Tržič (Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 41, 45; Petek, BPT od 1885 do 1960, v Petek in Roblek, *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič*, str. 19, 22; Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 311–312; Lavrinc in Tercelj Otorepec, *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič*, str. 194).

¹⁴ Podjetje je kupilo parcele in poslopja na Balosu in Vojah, ki so bili prej v lasti Kranjske industrijske družbe (Petek, BPT od 1885 do 1960, v: Petek in Roblek, *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič*, str. 22).

¹⁵ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 42; Lassotta, Eine Muster-

Slika 1

inženir Josip Dedek za Slovensko gradbeno in industrijsko delniško družbo oz. Slograd²⁵ in leta 1923 za razširjenje slednje.²⁶ V letih od 1960 do 1961 pa so po načrtih Danila Fürsta (1912–2005) zgradili novo proizvodno halo tkalnice,²⁷ ki stoji za novo upravno stavbo ob vhodu v tovarniški kompleks.²⁸

Celoten tovarniški kompleks se razteza na trikotnem tlorisu med Tržiško Bistrico in kanalom Mošenika, južno od Glanzmannove vile (sl. 2). Arhitekturne kvalitete izkazujejo zlasti starejši objekti, ki se od mlajših ločijo po historističnem slogu gradnje, pritlični gradnji ter rumenih in opečnato rdečih pročelijih (v času izgradnje so bile fasade svetle opečnato rdeče barve s temnordečimi in belimi detajli, kar so upoštevali pri aktualni obnovi, ko stavbam vračajo prvotno barvno podobo).²⁹ Nizke gabarite sta prvot-

no predirali vertikalni dimniki ob kalorični kotlarni, ki so ga podrli leta 2020, in dimnika parne kotlarne, ki je stal ob tkalnici³⁰ in bil pozneje porušen,³¹ od leta 1903 še vertikalni vodnega stolpa. Načrt za prizidek predilnice (sl. 3) je predvidel devetnajstosno vzdolžno in dvoosno stransko fasado,³² ki je bila izvedena z nekaj prilagoditvami padajočemu terenu, načrt za tkalnico pa osemosno vzdolžno fasado.³³ Pročelja predilnice in tkalnice so oblikovno poenotena, razgibana s poudarjenimi portali, ki višinsko izstopajo, in s polkrožnimi okenskimi okviri ter portali z loki iz dekorativne opeke in temenskim členom, z vertikalnimi pasovi rustike med okni in členjenim strešnim zidcem. Zaradi padajočega terena se talni zidec postopno viša in na stavbi tkalnice sega tako visoko, da so vanj na koncu vstavljena okna z okviri iz dekorativne opeke. Še posebej je poudarjen glavni vhod v

²⁵ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 679, situacijski načrt BPT; SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 679, načrt k novi zgradbi požlahtnjenvalne naprave; SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 679, načrt za povečanje tkalnice.

²⁶ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 50, a. e. 710, načrt razširjenja tkalnice; leta 1928 so jo ponovno razširili. SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 50, a. e. 708.

²⁷ Potokar, *Gorenjska*, str. 216; Sapač, *Katalog*, v: Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 647; Roblek, Čas, ki še ni zgodovina, v Petek in Roblek, *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič*, str. 183.

²⁸ Fürst je že leta 1956 naredil načrt za centralno kotlarno (Koselj, *Arhitekt Danilo Fürst*, str. 296).

²⁹ *Konservatorski načrt*, str. 47. Knobel je večkrat uporabil kontrast rdeče in bele opeke, npr. na bombažni predilnici in tkal-

nici v Augsburgu, zgrajeni leta 1898 (Lassotta, *Eine Muster-spinnerei*, str. 117–118).

³⁰ Razglednica BPT, odposlana leta 1902, prikazuje tovarniški kompleks z obema dimnikoma (<https://www.kamra.si/mm-elementi/item/trzic-bombažna-predilnica-in-tkalnica.html> (26. 7. 2020)).

³¹ Leta 1928 so povišali tovarniški dimnik za štiri metre, dela je izvedlo zagrebško podjetje H. R. Heinicke in Špiller (SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 50, a. e. 708, načrt povišanja dimnika in zapisnik, 30. 5. 1928).

³² SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 47, a. e. 660, načrt za prizidek predilnice.

³³ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 47, a. e. 660, načrt za prizidek tkalnice.

produktivno halo, ki ga obdaja polkrožni portal, vstavljen v okvir z nadstreškom in s sgrafittom zaščitnega znaka predilnice, tj. stolpa z zastavo, ter letnico 1885 v luneti. Proizvodne hale, krite z žagasto streho, ki omogoča dovolj velik dotok svetlobe v notranjščino, so značilen primer industrijske arhitekture, ki jih v njihovi notranjščini zaznamuje konstrukcija litoželeznih elementov, kot so stebri in na njih oprti nosilci.

BPT se z litoželezno konstrukcijsko gradnjo tovarniške hale uvršča med zgodnejše primere na Slovenskem, saj so te začele nastajati v sedemdesetih letih 19. stoletja, kar je narekovala potreba po odpiranju notranjščin, v katerih so tako lažje prestavljali težke stroje, ki so jih uporabljali za delo.³⁴ Kompleks proizvodnih hal BPT zaključuje in mu dominira ravno zaključen trinadstropni vodni stolp, katerega zunanjščina sledi estetiki pročelij proizvodnih hal (sl. 4); fasada je predeljena z zidci, rustikalnim (šivanim) robom in podstrešnim konzolnim vencem. V nasprotju z arhitekturnim načrtom, ki ga je izdelalo podjetje Séquin & Knobel leta 1903, se stolp ne zaključuje z zidno krono,³⁵ ki bi poudarila trdnjavski videz. V sklopu zadnje obnove so mu povrnila nekdanjo opečnato zunanjščino z belimi in temnordečimi detajli. vzdolž proizvodne hale stoji staro upravno poslopje, ki je bilo sprva pravokotnega, od leta 1939, ko so po načrtih Josipa Dedka zgradili prizidka,³⁶ pa stopnjevanega tlorisa. Njegovi stranski fasadi se polkrožno zaključujeta, zunanjščino členijo horizontalni pasovi rustike in členjen strešni zidec, krita je z ravno streho. Drugačen značaj z ostalimi stavbami kaže nekdanja vratarnica, poznejša jedilnica, načrt katere je nastal leta 1921.³⁷ Zavzema pravokotni tloris s poligonalnim izsidkom, njeno zunanjščino razgibavajo plastično izstopajoči vogali (po načrtu so bili predvideni rustikalni, kar bi stavbo približalo slogu ostalih stavb tovarniškega kompleksa) in zidec ravnih linij brez okrasa, na podlagi česar bi jo lahko umestili med skromnejše primere funkcionalizma. Omenimo še leta 1926 nastalo stavbo sušilnice, ki se dviga nad belilnico in oplemenitilnico.³⁸ Horizontalna, dvonadstropna stavba z mezaninom ima celotno zunanjščino poudarjeno s profiliranimi polkrožnimi loki, ki obdajajo okna različnih velikosti.

Gradbeni posegi na območju tovarne v obdobju po 2. svetovni vojni oz. v drugi polovici 20. stoletja so bili utilitarnega značaja, vrsta novo postavljenih objektov je bila zgrajena brez upoštevanja prostorskih vrednot tovarniškega kompleksa in je skazila predvoj-

no zasnovi. Izjema je le dvonadstropna hala tkalnice kvadratnega tlorisa in zaprtega volumna, krita z zalomljeno streho, ki je nastala po načrtu Danila Fürsta (sl. 5), avtorja več industrijskih objektov v Sloveniji ter Bosni in Hercegovini v prvih desetletjih po 2. svetovni vojni. Zunanjščina zaradi kontrastnih barv materialov deluje grafično, saj se s temnimi horizontalnimi linijami in vertikalnimi, iz fasade izstopajočimi palicami na beli podlagi ustvarja rastrska opna.

Tovarniški kompleks BPT sodi med največje na Gorenjskem in enega redkih v celoti ohranjenih na Slovenskem. Predstavlja prostorski poudarek Tržiča, s katerim se je oblikoval industrijski predel, ki povezuje staro mestno jedro in novo nastalo naselje na Bistrici pri Tržiču. Po vojni je bila BPT nacionalizirana, po ukinitvi proizvodnje pa je tovarniški kompleks izgubil svojo namembnost. Leta 2002 je bila BPT razglašena za kulturno dediščino.³⁹ Večina območja je bila prepuščena propadanju, v posameznih segmentih pa je bilo obnovljeno oz. vzdrževano. V prihodnosti je načrtovana revitalizacija območja z namenom, da se odpre javnosti. Predvideni so odstranitev določenih objektov, uvedba umirjenega prometa, umestitev zelenih in športnih površin, ohranitev starejših, arhitekturno pričevalnih objektov ter vzpostavitev muzejske dejavnosti. Obnova kompleksa teče postopoma od leta 2012.⁴⁰ Del stavbnega fonda na južnem delu tovarniškega kompleksa je bil že re-stavriran, prezentiran je prvotni videz fasad.⁴¹

BPT je zgradila tudi infrastrukturo, potrebno za obratovanje tovarne. Omenimo, npr., da se je v letih od 1906 do 1908 vključila v akcijo izgradnje železniškega tira na relaciji Kranj–Tržič, ki so ga speljali v tovarniški kompleks in za katerega si je prizadevala že leta 1886.⁴² Leta 1923 je zgradila vodno črpalko v sklopu delavske kolonije na Preski,⁴³ ob potoku Mošenik pa sistem treh vodnih central oz. hidroelektrarn, ki so po obnovi tovarne zadostile povečanim potrebam po energiji. Zgrajene so bile v letih od 1902 do 1904 na Čegeljšah,⁴⁴ leta 1924 na Ravnah (nekdaj na Pilarni oz. Fabriki) po načrtu Josipa Dedka iz leta 1923,⁴⁵ v letih od 1933 do 1934 v Podlube-

³⁴ Mihelič, *Zgodnja industrijska arhitektura*, str. 17; Sapač, *Tovarne in druge industrijske stavbe*, v: Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 338.

³⁵ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 47, a. e. 660, načrt vodnega stolpa.

³⁶ Dedek je načrte izdelal leta 1938 (SI ZAL, TRŽ-20, t. e. 51, a. e. 738, načrt adaptacije glavne pisarne in dopis, 22. 5. 1939).

³⁷ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 677, načrt za oddajališče za živila.

³⁸ *Konservatorski načrt*, str. 34.

³⁹ <https://gisportal.gov.si/portal/apps/webappviewer/index.html?id=df5b0c8a300145fda417eda6b0c2b52b> (19. 6. 2020).

⁴⁰ Za podatek se zahvaljujem Jonu Grobovšku.

⁴¹ Avguštin, *Bombažna predilnica*; *Konservatorski načrt*, str. 54, 73–74.

⁴² Petek, BPT od 1885 do 1960, v: Petek in Roblek, *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič*, str. 35–36.

⁴³ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 689, načrt za sesalnico; SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 682, uporabno dovoljenje, 2. 7. 1923.

⁴⁴ Petek, BPT od 1885 do 1960, v: Petek in Roblek, *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič*, str. 32–33.

⁴⁵ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 39, a. e. 522, načrt nove vodne naprave pri pilarni. BPT si je že pred gradnjo hidroelektrarne na Ravnah prizadevala za povečanje hidroelektrarne, o čemer pričajo načrti, ki jih je leta 1910 naredilo dunajsko podjetje Union Elektrizitäts-Gesellschaft (SI ZAL, TRŽ-20, t. e. 35, a. e. 489). Priprave na gradnjo ravske hidroelektrarne so se začele že leta 1912, ko je načrt zanjo izdelalo gradbeno

Slika 7

lju tudi po načrtih Josipa Dedka.⁴⁶ Historistični enonadstropni objekt na Cegeljšah, ki ga je BPT gradila

podjetje F. Madel & Comp. iz Celovca (SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 37, a. e. 503, načrt za hidroelektrarno, junij 1912) in se nadaljevale leta 1913, ko so prvotni načrt popravili. Občina je namreč vztrajala, da bi novi rov, ki bi ga zgradili za potrebe nove hidroelektrarne, ogrožal občinsko zajetje (SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 37, a. e. 503, zapisnik trške občine, št. 3258/21), a se je gradnja zaradi 1. svetovne vojne ustavila. Leta 1920 so na pobudo okrajnega glavarstva obnovili postopek za pridobitev gradbenega dovoljenja, ki ga je to izdalo leta 1922, a šele potem, ko je predilnica pristala na več pogojev, ki jih je postavila občina, mdr. se je zavezala k popravilu tržiškega vodovoda, nadzidavi tedanje meščanske šole in odstopu zemljišča za gradnjo osnovne šole (SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 37, a. e. 501, razsodba št. 19095; Petek, BPT od 1885 do 1960, v: Petek in Roblek, *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič*, str. 44–46); pri tem naj omenimo še tehnično poročilo, ki ga je BPT poslala okrajnemu glavarstvu leta 1921, v katerem se je sklicevala na strokovno mnenje profesorja Hinterlechnerja iz leta 1920. Ta je namreč ugotovil, da za občinsko zajetje ni problematična izgradnja novega rova, temveč nepravilna gradnja zajetja in vzdrževanje ter zanemarjeno stanje (SI ZAL, TRŽ-20, t. e. 37, a. e. 503, tehniško poročilo 21. 9. 1921).

⁴⁶ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 41, a. e. 542, načrt hidrocentrale ob rudniku pri Sv. Ani, 1933; SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 41, a. e. 542, načrt hidrocentrale ob rudniku pri Sv. Ani, 1934; Petek, BPT od 1885 do 1960, v: Petek in Roblek, *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič*, str. 69; Potokar, *Gorenjska*, str. 222; Sapač, *Katalog*, v: Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 566; SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 41, a. e. 542, načrt hidrocentrale ob rudniku pri Sv. Ani.

v lastni režiji,⁴⁷ je imel sprva petosno glavno fasado z rustikalnimi vogali in okenskimi obrobami ter rustikalno dekoracijo v nadstropju nad venčnim zidcem (sl. 6). Na stranski fasadi je izstopal enonadstropni izzidek, krit z dvokapnico in obrobljen z rustikalnim šivanim robom. Stavbo so naknadno povečali, prvi načrt za prizidek je bil izdelan leta 1906, ko sta bila načrtovana manjša prizidka na južni in zahodni strani stavbe,⁴⁸ drugi pa leta 1922,⁴⁹ ko so prizidali južni del stavbe (sl. 7). Ta se z rustikalnim šivanim robom vidno loči od starejše faze, v primerjavi s fasado in njenimi osmi je ožje dimenzije, oblika okna je drugačna, saj je z ometom predeljeno na dva dela. Pod napuščem je vidna tramovna konstrukcija, ki deluje dekorativno. Gre za enega lepših primerov historističnih stavb industrijske dediščine v Tržiču.

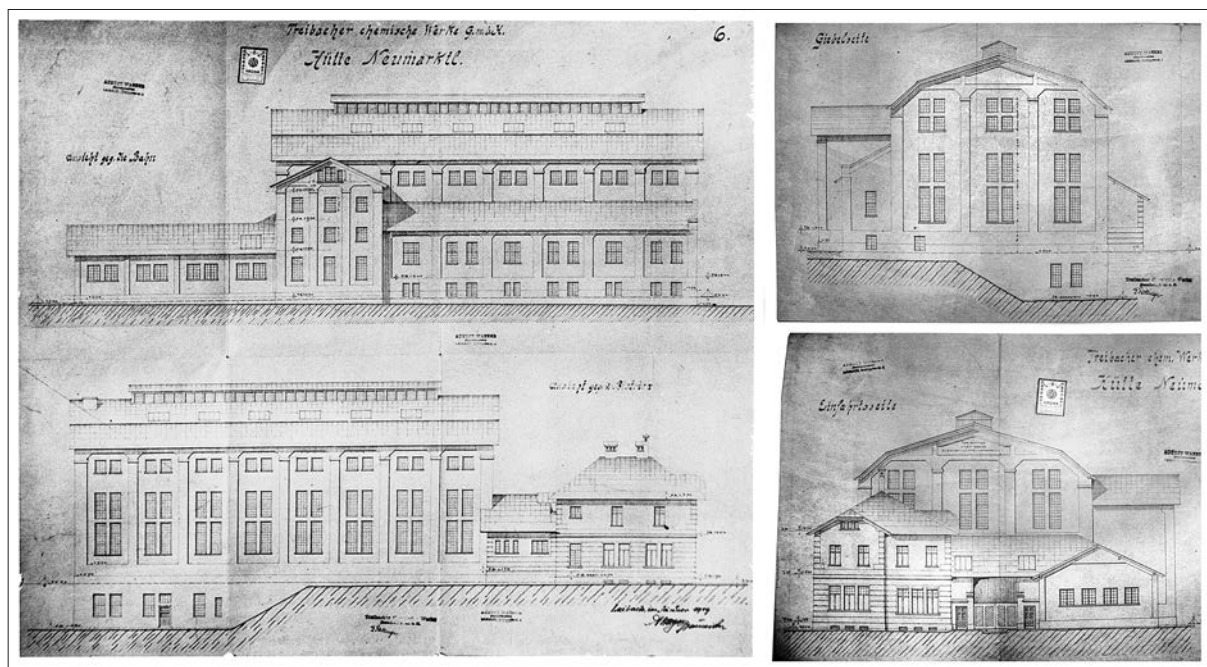
Povsem drugačen značaj imata stavbi na Ravnah in v Podljubelju, ki kažeta značilnosti funkcionalizma. Načrt in izgradnjo ravske hidrocentrale (sl. 8) je prevzelo podjetje Slograd iz Ljubljane,⁵⁰ in sicer je načrte med letoma 1922 in 1923 izdelal Jo-

⁴⁷ Petek, BPT od 1885 do 1960, v: Petek in Roblek, *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič*, str. 33.

⁴⁸ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 35, a. e. 484, načrt prizidka.

⁴⁹ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 37, a. e. 501, arhitekturni načrt povečanja električne centrale pri Sv. Ani.

⁵⁰ Petek, BPT od 1885 do 1960, v: Petek in Roblek, *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič*, str. 45, 46.

Slika 9

sip Dedek;⁵¹ stavbo so nato zgradili po načrtu iz leta 1923.⁵² Kubusno zasnovo, zidano v grobem ometu in krito s štirikapnico, odpirajo plastično izstopajoče vertikalne mreže iz gladkega ometa, ki uokvirjajo okna in delujejo kot metamorfoza fasadnih osi. Fasado zaključuje strešni zidec, odsoten je vsakršen okras. Hidrocentrala v Podljubelju je skromnejši odvod stavbe na Ravnah, sorodnosti kažejo vertikalni plastično izstopajoči, v ometu izvedeni okenski okviri in strešni zidec ter štirikapnica, talni zidec pa je za razliko od ravenske stavbe, kjer je izveden v gladkem ometu in se prilagaja padajočemu terenu, rustikalen, izdelan iz naravnih kamnov (po načrtu je bil predviden iz rezanega kamna).⁵³ Ob centrali so leta 1924 zgradili še stanovanjsko hišo za strojnika in čuvaja,⁵⁴ ki ne kaže arhitekturnih prizadevanj.

Lastniki BPT so poskrbeli za ustrezne bivalne razmere svojih zaposlenih, saj je delovni kader prihajal z različnih koncev Slovenije in je potreboval nastanitev ter prehrano, obenem pa je delodajalec na ta način krepil pripadnost delavcev podjetju in poskrbel, da je bila storilnost dobro situiranih delavcev

večja.⁵⁵ Zaradi stanovanjske stiske v Tržiču je BPT kupovala objekte v Tržiču in okolici ter jih preurejala za bivalne potrebe, hkrati pa je že pred 1. svetovno vojno nameravala zgraditi nove stanovanjske stavbe. O tem priča več načrtov, npr. iz leta 1905, ki jih je izdelal Simon Treo in niso bili uresničeni: prvi za dvonadstropni samski dom s fasado, predeljeno z zidcem in plastično poudarjenimi okenskimi okviri, drugi za enonadstropni stanovanjski blok, s stranskima dvosnima rizalitoma na fasadi in plastično členitvijo detajlov.⁵⁶

Sele po 1. svetovni vojni so za BPT nastale stanovanjske novogradnje.⁵⁷ Med objekti omenimo tiste, ki izstopajo po arhitekturni kvaliteti oz. predstavljajo večje posege v prostor, npr. stanovanja v delavskih kolonijah Trajbah in na Preski. Po 1. svetovni vojni je BPT stanovanjsko problematiko deloma razrešila z nakupom objektov na območju, imenovanem »(v) Trajbah« na Bistrici pri Tržiču, kjer je bila prvotno načrtovana elektrokemična tovarna. To je po naročilu vojaške uprave leta 1897 in po vzoru svojega podjetja na mestu nekdanje fužine začelo graditi koroško podjetje Treibacher chemische Werke GmbH (od

⁵¹ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 37, a. e. 502, Projekt einer Wasserkraftanlage für die Baumwollspinnerei und Weberei der Herren Ed. Glanzmann & And. Gassner in Tržič; SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 39, a. e. 521, načrt izgradnje hidroelektrarne.

⁵² SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 39, a. e. 522, načrt nove vodne naprave pri pilarni.

⁵³ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 41, a. e. 542, načrt hidrocentrale ob rudniku pri Sv. Ani.

⁵⁴ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 49, a. e. 694; Petek, BPT od 1885 do 1960, v: Petek in Roblek, *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič*, str. 69.

⁵⁵ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 58–59.

⁵⁶ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 47, a. e. 663, načrti, 12. 3. in 18. 3. 1905; SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 47, a. e. 663, načrt za delavski stanovanjski blok, 16. 3. 1905.

⁵⁷ Petek, BPT od 1885 do 1960, v: Petek in Roblek, *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič*, str. 29–30, 49. Kragl (*Zgodovinski drobci*, str. 312) poda statistiko stanovanjskih kapacitet predilnice, ki je imela v Tržiču, Bistrici in pri Sv. Ani 72 hiš s stanovanji za zaposlene, Mohorič (*Zgodovina obrti*, str. 113) pa za obdobje pred 1. svetovno vojno poroča o 124 stanovanjih v 28 hišah.

tod tudi ime tega predela). Gradili so jo v veliki meri vojni ujetniki med letoma 1915 in 1918, ko so jo skoraj dokončali.⁵⁸

Ljubljanski mestni stavbni mojster August Wagner je leta 1919 izdelal načrte za novo tovarno⁵⁹ (sl. 9), ki so bili uresničeni (sl. 10). Predvidel je visoko tovarniško stavbo s triosno glavno fasado, med okni členjeno s pilastri, zaključeno s trikotnim čelom in krito z zalomljeno dvokapnico, ter s pilastri členjeno osemosno stransko fasado; pred severno fasado je dodal prizidka uradniške stavbe na levi in skladišča na desni.⁶⁰ Ko je BPT kupila objekt, je nekdanjo tovarno spremenila v več stanovanjskih stavb, delavsko kolonijo. Sprva so do leta 1921 znotraj obstoječega tovarniškega kompleksa urejali stanovanja za družine zaposlenih in sobe za samske delavke,⁶¹ pozneje se je število stanovanj in sob še povečalo.⁶² Leta 1922 je bila zgrajena dvonadstropna uradniška hiša, v kateri so stanovanja obsegala kuhinjo in po eno ali dve sobi.⁶³ Glede na sorodno zasnovo lahko sklepamo, da so izhajali iz Wagnerjevega načrta za uradniško hišo, stavbo so le zvišali za eno nadstropje in nekoliko spremenili glavno fasado.⁶⁴ Temeljito prezidavo tovarniškega objekta je v drugi polovici dvajsetih let 20. stoletja izvedlo podjetje Josipa Dedka, pri čemer so od tovarniškega objekta deloma ohranili tlorise in gabarite.⁶⁵ Tako so leta 1928 po njegovem načrtu porušili streho glavne tovarniške stavbe in na njenem mestu je nastalo dvorišče, okrog katerega so preostale trakte prezidali v stanovanjske stavbe.⁶⁶ Končni Dedkov načrt iz junija 1928 in realizacija se nekoliko razlikujeta od prvotnega načrta iz januarja 1928 (sl. 11). Ta je izhajal iz funkcionalistične kubusne zasnove in na trinadstropnem bloku predvidel ravno streho in ne položne dvokapnice ter mezanina, vzdolžna pritlična stavba ob njem pa je bila zasnovana terasasto z ravnimi strehami, nadzidanim nadstropjem na severu

in balustradno ograjo na jugu; le dvonadstropna stavba z menjavanjem različnih oblik oken na vzdolžni fasadi je enaka na obeh načrtih.⁶⁷ Stanovanjski kompleks obsega horizontalne podkletene zgradbe skromnejših fasad, členjenih z lizenami in zaključenih s strešnim zidcem oz. zidcem na konzolah, ki jim kot vertikala kontrastira trinadstropni stanovanjski blok, katerega fasadne osi zamejujejo lizene, mezanin, ki se odpira z okroglimi okni in se zaključuje s strešnim zidcem (sl. 12).

V prvi polovici dvajsetih let 20. stoletja je BPT zgradila več stanovanjskih blokov za zaposlene, začeni leta 1922 z blokom za uradnike na današnji Kranjski cesti 3, na območju nekdanjega lesnega skladišča, ki ga je BPT kupila od barona Borna.⁶⁸ V bloku je bilo dvanajst stanovanj.⁶⁹ Načrte za stavbo je leta 1921 prispevalo podjetje arhitekta C. T. Steinerta iz Frankfurta ob Majni,⁷⁰ ki jih je revidiral August Wagner iz podjetja arhitekta Viljema Trea (1845–1926),⁷¹ ki je stavbo gradilo. Iz fasade podklete enonadstropne vzdolžne stavbe, zidane v alpskem slogu, z zidanim pritličjem in z lesom opaženim vrhnjim delom, izstopajo trije dvonadstropni rizaliti (sl. 13). Širši osrednji je poudarjen s portalom, izvedenim v ometu, v osi je v leseno opaženem nadstropju poslikava, nastala po sliki *Predica* Maksima Gasparija, ki je bila zaščitni znak BPT in ki jo je predvidel že prvotni načrt. Okna obdajajo okenski okviri, spodaj iz ometa, v nadstropju iz lesa. Celota se zaključuje z rezljanim okrasom letev. Stanovanja so bila razporejena tako, da je vsako imelo svoj vhod (stanovanji ob straneh stavbe sta imeli vhod iz stranske fasade, do stanovanj na sredini stavbe pa je vodil skupni vhod iz glavne fasade), obsegalo je predprostor, kuhinjo in dve oz. tri sobe ter stranišče. Leta 1922 je bil izdelan načrt za stavbo drvarnice in hleva, ki sta zrasla ob bloku.⁷²

Na desnem bregu Mošenika nedaleč stran od tovarne, na današnji Blejski cesti 13, je BPT leta 1923 zgradila dom za samske delavke oz. dekliški dom, kjer je bilo prostora za 120 delavk⁷³ (sl. 14). Dom so upravljale šolske sestre sv. Frančiška, ki so prišle iz

⁵⁸ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 91–92; Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 114, 116.

⁵⁹ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 47, a. e. 670, načrti za Trajbah; Arhiv Tržiškega muzeja, načrt kemične tovarne v Trajbahu, 1919.

⁶⁰ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 50, a. e. 713, fotografija Trajbaha.

⁶¹ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 92; Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 116.

⁶² Do leta 1921 je bilo urejenih sedem stanovanj (štiri dvosobna in tri enosobna s kuhinjo), pozneje so zgradili še štiri enosobna in eno dvosobno stanovanje ter dvanajst sob (Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 136; Petek, BPT od 1885 do 1960, v: Petek in Roblek, *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič*, str. 30, 47–48); leta 1922 je bil izdelan načrt za zasilno stanovanje in dvanajst sob v trinadstropni stavbi (SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 49, a. e. 698), leta 1929 je bilo prezidano (SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 49, a. e. 698, dopis, 21. 5. 1929).

⁶³ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 676, načrt k zgradbi nove uradniške hiše, poprejšnja Treibacher-Hütte.

⁶⁴ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 676, načrt k zgradbi nove uradniške hiše, poprejšnja Treibacher-Hütte.

⁶⁵ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 50, a. e. 713, več načrtov za prezidavo Trajbaha.

⁶⁶ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 50, a. e. 713, več načrtov za prezidavo Trajbaha.

⁶⁷ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 50, a. e. 713, fasada kolonije I v Trajbahu.

⁶⁸ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 47, a. e. 671, kupna pogodba.

⁶⁹ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 47, a. e. 671, načrt stavbe za osebje; Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 79; Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 136; Petek, BPT od 1885 do 1960, v: Petek in Roblek, *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič*, str. 47. Podjetje Steinert je izdelalo načrte, ki niso bili uresničeni, in sicer je predvidelo dvonadstropno stavbo s tridelno glavno fasado in mansardo (SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 47, a. e. 654, načrt k zgradbi nove uradniške hiše).

⁷⁰ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 682; SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 47, a. e. 654, načrt.

⁷¹ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 47, a. e. 671, načrt stavbe za osebje.

⁷² SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 47, a. e. 671, načrt drvarnice in hlevov k uradniški hiši; Knific in Ahačič, *Prisrčen pozdrav iz Tržiča*, str. 226.

⁷³ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 48, 79.

Slika 14

mariborske matice.⁷⁴ Načrte za stavbo je leta 1922 izdelalo podjetje C. T. Steinerta.⁷⁵ Predvidel je dve različici vhodne fasade, poleg že izpeljane, o kateri bomo več spregovorili v nadaljevanju, je zasnoval fasado z vhodom v osi, ki bi bil poudarjen s stolpičastim rizalitom. Pred gradnjo so v gradbenem podjetju Viljema Trea načrte popravili, saj je na načrtu iz leta 1922, na katerem se pojavi ime obeh podjetij, tloris kletnih prostorov izrisan z debelejšimi stenami kot na izvirnem načrtu Steinertovega biroja.⁷⁶ Spremembo načrtov za kletne prostore omenja tudi uporabo dovoljenje, v katerem je tržiška občina pozvala lastnike k predložitvi novega načrta.⁷⁷ Nov načrt kletne in pritlične etaže je bil izdelan leta 1923,⁷⁸ po vsej verjetnosti so ga naredili v gradbenem podjetju Viljema Trea. Podjetje C. T. Steinerta je leta 1923 izdelalo tudi načrt vrta, ki so ga zasadili na prisojni strani doma.⁷⁹ Dvonadstropna stavba pravokotnega tlorisa, dostopna po stopnicah z zidano ograjo, ima

simetrično vhodno fasado s poudarjenim vhodom, nad katerim se v profiliranem okviru dviga vertikalno okno s polkrožnim čelom, v prvem nadstropju pa je veranda s polkrožnimi arkadami. Z napuščem zaključeno vrhnje nadstropje je bilo prvotno ožje, obsegalo je tri okna, danes pa je desni vogal zastekljen, zato je simetrija porušena. Z zidcema predeljeno fasado v prvem nadstropju krasijo slepe arkade, v katere so na daljših straneh vstavljena pravokotna okna. Da je bila potreba po novih bivalnih kapacitetah velika, priča tudi načrtovano povečanje dekliškega doma. Načrte sta prispevali podjetji C. T. Steinerta leta 1924, ki je načrtovalo povečanje doma proti severu za štiri osi,⁸⁰ ter Slograd oz. zanj Josip Dedek leta 1925 in 1926,⁸¹ ki je prav tako predvidel širitev proti severu za štiri osi, dodal pa bi jim svoj vhod s severne strani. Nobeden od načrtov ni bil uresničen. Obstaja še nedatirani načrt prezidave sokolskega doma v dekliški dom, ki ga je izdelalo podjetje C. T. Steinerta⁸² in prav tako ni bil uresničen. Od ostalih stanovanjskih objektov BPT je ta stavba izstopala po kapeli, ki se je nahajala na podstrešju in bila leta 1923 posvečena

⁷⁴ Prav tam, str. 79.

⁷⁵ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 682, načrti za dekliški dom.

⁷⁶ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 682, načrt k zgradbi novega dekliškega doma.

⁷⁷ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 682, odločba trškega županstva, 2. 7. 1923.

⁷⁸ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 682, načrt k zgradbi novega dekliškega doma, 12. 7. 1923.

⁷⁹ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 682, skica za vrt dekliškega doma.

⁸⁰ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 682, dekliški dom – razširitev, april 1924.

⁸¹ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 682, razširjenje dekliškega doma, 30. 12. 1925; SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 682, razširjenje dekliškega doma, 30. 12. 1926.

⁸² SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 682, načrt.

Mariji vedne pomoči⁸³ (sl. 15). Kapelo je predvidel že prvotni Steinertov načrt, a šele ob kolavdaciji leta 1923 je BPT zaprosila, da bi bilo podstrešje namenjeno kapeli.⁸⁴ Umeščena je bila v južni del podstrešja, do nje so vodile stopnice, strešna okna so dovajala svetlobo. Enoladijski, banjasto obokan prostor z oltarno nišo je imel na oltarni menzi tabernakelj in nad njim ikono Marije vedne pomoči, kopijo čudodelne slike iz cerkve sv. Alfonza v Rimu, ki jo je Andrej Gassner st. leta 1891 pridobil iz Rima in jo pozneje podaril svojim potomcem, ki so jo predali kapeli.⁸⁵ Kip presv. Srca Jezusovega, ki je stal levo od oltarne niše, je bil pozneje prestavljen v obcestno kapelico v neposredni bližini župnijske cerkve sv. Katarine v Lomu pod Storžičem.⁸⁶ V kapeli je bil še križev pot.⁸⁷ Opuščena je bila leta 1943, ko so se v dekliški dom naselili pripadniki nemške varnostne policije in so se morale stanovalke in redovnice izseliti, kapelo pa izprazniti.⁸⁸ Po vojni ga je BPT ponovno uporabljala za nastanitev samskih delavk.⁸⁹

Obsežnejši je bil projekt delavske kolonije Preska med letoma 1922 in 1923⁹⁰ (sl. 16), za katero so že pred 1. svetovno vojno nastali načrti različnih ponudnikov, kot sta Kranjska stavbinska družba in Wilhelm Neier iz Bludenza,⁹¹ zgradilo pa jo je podjetje Viljema Trea po načrtih podjetja C. T. Steinerta iz leta 1922.⁹² Kolonija je zrastle za delavce z družinami na parceli BPT v Spodnji Preski blizu železniške proge,⁹³ ki je potekala mimo tovarne Peko. Z njeno izgradnjo jugozahodno od tovarniškega kompleksa je nastal nov urbanistični poseg v prostor. Kolonija je umeščena na ozkem pasu med Tržiško Bistrico in strmim pobočjem Kriške gore. Osem štiristanovanskih pritličnih horizontalno usmerjenih stavb, kritih z dvokapnico (dve stanovanji sta v pritličju in dve v nadstropju oz. v mansardi z ločenimi vhodi na stran-

skih fasadah), se z daljšimi stranicami zvrsti vzdolž ulice, ki se sredi kolonije razširi v nekakšen trg, kjer je nekdanja ulična svetilka. Poskrbljeno je bilo za ustrezen standard bivanja delavcev, stanovanja so obsegala hodnik, kuhinjo, dnevno sobo, spalnico in stranišče, ob hišah so uredili vrtove in dvorišča z zidanimi lopami.⁹⁴ Gre za edini primer delavske kolonije v Tržiču, ki predstavlja humano delavsko stanovanjsko arhitekturo, kakršna se je na slovenskih tleh razvijala od druge polovice 19. stoletja.⁹⁵ Je ena od manj številnih delavskih kolonij na Slovenskem iz obdobja med obema svetovnima vojnima, zasnovanih kot soska hiš. Večina jih namreč datira v drugo polovico 19. stoletja, med obema svetovnima vojnima pa je zraslo več delavskih stanovanjskih blokov.⁹⁶ Na območju Preske so še pozneje gradili stanovanjske stavbe; tako so leta 1938 severno od kolonije postavili podkleteno enonadstropno hišo po načrtih podjetja Josipa Dedka,⁹⁷ v drugi polovici 20. stoletja pa več stanovanjskih blokov, ki ne dosegajo vtisa domačnosti delavske kolonije.⁹⁸

Gradbena dejavnost stanovanjskih objektov BPT je bila zgoščena zlasti v prvi polovici dvajsetih let 20. stoletja. Na to je vplivala tudi sprememba davčne zakonodaje leta 1925, ko so novogradnje oprostil plačila davkov za precej krajše obdobje kot pa po uredbi iz leta 1920, ki je za hiše do 80 kvadratnih metrov predvidela petindvajsetletno oprostitev plačila davkov, od 1926 pa le šestletno. Iz korespondence BPT z davčnimi uradi je razvidno, da je skrbno uveljavljala pravico neplačevanja davkov za novogradnje.⁹⁹

V desetletjih po 2. svetovni vojni je stanovanjski fond BPT še naprej rasel, na različnih območjih Tržiča so gradili stanovanjske bloke, BPT je sofinancirala izgradnjo desetnadstropne stolpnice v središču

⁸³ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 79, 167.

⁸⁴ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 682, idejna skica kapele v dekliškem domu; SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 682, načrt o vzidavi kapelice v dekliški dom; SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 682, dopis št. 931/23, 4. 12. 1923.

⁸⁵ <https://www.kamra.si/hu/digitalis-gyujtemenyek/item/znajmenja-v-mestnem-jedru-trzica.html> (22. 6. 2020). Gassner je enako podobo podaril tudi župnijski cerkvi v Tržiču (Pirc, Marijine slike, str. 4; Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 167).

⁸⁶ <https://www.kamra.si/hu/digitalis-gyujtemenyek/item/znajmenja-v-mestnem-jedru-trzica.html> (22. 6. 2020).

⁸⁷ ŽA Tržič, Kronika župnije Tržič.

⁸⁸ <https://www.kamra.si/hu/digitalis-gyujtemenyek/item/znajmenja-v-mestnem-jedru-trzica.html> (22. 6. 2020).

⁸⁹ <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/jokale-in-prisegale-da-v-trzicu-ne-bodo-ostale.html> (29. 6. 2020).

⁹⁰ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 682, prošnja BPT za davčno oprostitve, 19. 7. 1923.

⁹¹ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 47, a. e. 667.

⁹² SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 682, načrti delavskih hiš; prim. Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 136. Podjetje C. T. Steinerta je leta 1922 izdelalo načrt za delavski blok na Preski, ki bi bil največja stanovanjska stavba v Tržiču (SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 48, a. e. 682, načrt velike delavske hiše na Preski).

⁹³ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 48, 79.

⁹⁴ Prim. Potokar, *Gorenjska*, str. 217; <https://gisportal.gov.si/portal/apps/webappviewer/index.html?id=df5b0c8a300145fda417eda6b0c2b52b> (23. 6. 2020).

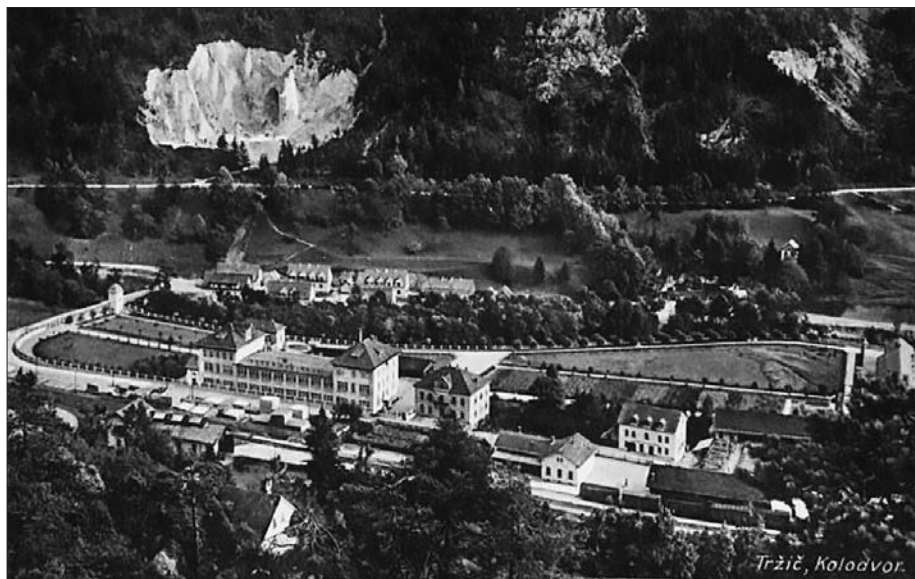
⁹⁵ Sapač, Stanovanjske stavbe v delavskih kolonijah, v: Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 289–291.

⁹⁶ Prav tam, str. 289–295; Bernik, *Slovenska arhitektura*, str. 234–239; primer delavske kolonije, zrasle v obdobju med obema vojnima, je tudi mariborska Vurnikova kolonija (prim. Bernik, *Slovenska arhitektura*, str. 236–237; Ciglenečki, *Vurnikova kolonija*).

⁹⁷ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 51, a. e. 741, načrt.

⁹⁸ BPT je imela pred 2. svetovno vojno v lasti še več stanovanjskih hiš za delavce, med njimi omenimo, npr., historistično stavbo Pot na pilarno 2, ki jo je med 1. svetovno vojno postavil Jožef Klofutar (Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 78). Zgrajena je kot enonadstropna hiša z rustikalnim pritličjem in zidci členjenima nadstropjema glavne fasade ter mansardno streho. Okoli leta 1924 je bil zgrajen še stanovanjski blok ob hidroelektrarni na Ravnah (danes Ravne 1–2) (sl. 8) (SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 49, a. e. 694, načrt za stanovanjsko hišo pri novi vodni napravi).

⁹⁹ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 47, a. e. 671, dopisi, 14. 8. 1922, 8. 8. 1923, izrezka z barvnim svinčnikom označenih dveh člankov o poteku davčnih olajšav, objavljenih v *Trgovskem listu. Časopis za trgovino, industrijo in obrt*, 8/106, 10. 9. 1925 in 9/24, 25. 2. 1926.

Slika 17

mesta, ki jo je med letoma 1963 in 1967¹⁰⁰ zgradilo gradbeno podjetje Novogradnje Tržič in je bila sprva načrtovana še štiri nadstropja višja (izgubo štirih nadstropij je BPT nadomestila z gradnjo še drugega stanovanjskega bloka na Preski).¹⁰¹ Te stavbe ne dosegajo oblikovne ravni predvojne arhitekture in nekateri objekti s preseganjem gabaritov rušijo mestno veduto, še zlasti stolpnica, ki naj bi v nasprotju s cerkvenimi zvoniki, ki so tedaj veljali za zastarele simbole mesta, predstavljala nov mestni simbol. Njeno izgradnjo so zagovarjali kot ekonomično izrabo prostora, vendar umeščena na rob starega mestnega jedra, ki ima bistveno nižje gabarite, deluje kot tujek, pripisujejo ji razvrednotenje skozi stoletja izoblikovane identitete prostora.¹⁰²

Stanovanjski fond BPT ni zgoščen na enem mestnem predelu, temveč je razpršen. Več stavb so zgradili v bližini obratov in železniške proge glede na razpoložljivost zemljišč in dostopnost terena. Razvila so se manjša območja delavske stanovanjske arhitekture, npr. Trajbah, na Pilarni (na Fabriki) in Preski, medtem ko strnjene oblike zazidave v večjem obsegu, kakršno poznajo v drugih slovenskih industrijskih središčih (npr. v Mariboru, Trbovljah, Hrastniku), ni bilo.

Omenimo še, da gradbena dejavnost BPT ni bila omejena zgolj na potrebe tovarne. BPT je prevzela adaptacijo meščanske šole v Tržiču, današnje knjižni-

ce dr. Toneta Pretnarja, zgrajene med letoma 1912 in 1913 v historističnem slogu,¹⁰³ ki so ji po načrtih podjetja C. T. Steinerta in v izvedbi podjetja Viljema Trea leta 1923 dogradili drugo nadstropje in ga oblikovno poenotili s starejšim spodnjim delom.¹⁰⁴ Andrej Gassner st., ki je bil aktiven kot predsednik in član Vincencijeve konference, dobrodelne katoliške organizacije, pa je leta 1917 poplačal dolgove, ki so nastali ob gradnji Doma na skali, v katerem sta bila sirotišnica in zavetišče oz. vrtec, kjer so otroci delavcev BPT na stroške tovarne prejemali kosila.¹⁰⁵

Arhitekturna dejavnost drugih tržiških tovarn je v 20. stoletju potekala v manjšem obsegu kot v BPT. Medtem ko stavbni fond tovarne lepenke datira v konec 19. stoletja oz. na prelom stoletja in je osredinjen na območju Slap,¹⁰⁶ je gradbena dejavnost tovarne Peko segla dlje v 20. stoletje, začeni s tovarniško stavbo in stanovanjskim blokom za vodilne zaposlene. Lastnik tovarne Peter Kozina (1876–1930) je dal med letoma 1910 in 1911 postaviti tovarniško stavbo na območju Bistrice ob železniški progi (sl. 17), kjer je leta 1908 od barona Borna kupil zemljišče in ga leta 1915 povečal z dražbenim nakupom zemljišča izgnanega italijanskega stavbarja Ivana Farabosca.

¹⁰³ Sapač, Katalog, v: Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 646–647; Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 78.

¹⁰⁴ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 49, a. e. 697, načrt zgradbe drugega nadstropja na meščanski šoli v Tržiču.

¹⁰⁵ *Cerkveni glasnik* 11, 1931, str. 2–3; Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 395–397.

¹⁰⁶ Tovarna lepenke je potem, ko jo je leta 1881 od nekdanje jeklarne Jabornigg kupil angleški industrialec Charles Moline, za nastanitev svojih delavcev prenovila stanovanjski blok Slap 1, zgrajen v 19. stoletju kot podkletena enonadstropna stavba pravokotnega tlorisa s trinajstosno fasado z rustikalnimi pasovi v pritličju in štukiranimi okenskimi okviri v nadstropju (Sapač, Katalog, v: Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 607).

¹⁰⁰ P., Zelena luč za tržiški »nebotičnik«, str. 4; P., Svojevrsni temelji, str. 4.

¹⁰¹ Roblek, Čas, ki še ni zgodovina, v: Petek in Roblek, *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič*, str. 232–234.

¹⁰² Fister, Arhitekturna dediščina, s. p.; Fister, *Umetnost stavbarstva*, str. 350. Avguštin (Oris, str. 31) stolpnico označi kot »šolski primer nepravilnega vključevanja stavbnih gmot v dano mestno okolje«.

Italijanski vojni ujetniki so teren zravnali ter uredili zelenjavni in drevesni vrt, ki je obstal vse do šestdesetih let 20. stoletja.¹⁰⁷ Med letoma 1923 in 1925 so tovarno povečali, ponovno med letoma 1956 in 1959, v sedemdesetih letih pa postavili novi stavbi.

Kozina je dal tovarno zgraditi po zgledu tovarne čevljev iz tujine (npr. Ballyjeve tovarne v Svici).¹⁰⁸ Načrte je izdelal nemški arhitekt Heinz Groch, osrednji del je gradilo podjetje Soeralla & Pontello, specializirano za železobetonske gradnje, stranska trakta pa Stavbna družba iz Ljubljane.¹⁰⁹ Prvotna stavba tlorisa v obliki črke L je bila tridelna: ob konstrukcijsko zasnovanem enonadstropnem osrednjem delu, ki se je odpiral z velikimi okni, nanizanimi v horizontalna pasova, sta stala dvonadstropna bloka, krita s štirikapnico. Plitva členitev fasade z lizenami in zidci je izpostavljala konstrukcijski vidik stavbe, ki ga je dopolnjevala geometrična dekoracija s pravokotnimi polji. Že od vsega začetka je bilo mišljeno, da bodo stavbo povečali, zato je imel osrednji trakt le provizorično streho, namenjeno za sedem let.¹¹⁰ Načrte za povečanje stavbe je leta 1918 izdelalo podjetje C. T. Steinerta, a niso bili uresničeni.¹¹¹ To isto podjetje je leta 1920 naredilo načrte za pergolo z arkadami in ograjo, ki bi stala v vrtu, a ni bila uresničena.¹¹² Leta 1923 so bili izdelani načrti povečanja tovarniške stavbe,¹¹³ ki so jo v letih od 1923 do 1925 zvišali za tri nadstropja in poenotili fasado. Nastal je štirinadstropni objekt v obliki črke L, na fasadi katerega je izstopala barvno poudarjena konstrukcijska oz. rastrska mreža, za katero so se umaknila okna. K vtisu plastičnosti fasade je prispeval še zidec pod vrhnjim nadstropjem, ki je segal v prostor, bloka pa so zaključili s trikotnim čelom (sl. 18). Velika okna osrednjega trakta, ki so dovajala obilo dnevne svetlobe, so zadostila predpisom za delavnice, v katerih so se izvajala za oči naporna dela.¹¹⁴ V osrednjem traktu je bila proizvodnja, v stranskih pa pisarne, skladišča in Kozinovo stanovanje.¹¹⁵ Levemu bloku tovarniške stavbe so hoteli pripojiti prizidek s skladiščem in pakirnico, za katerega so bili leta 1937 že izdelani

načrti, a do izvedbe ni prišlo.¹¹⁶ Vhod vanj je bil spejlan na sredini dvoriščne strani,¹¹⁷ leta 1972 pa so mu prizidali nov vhod z nadkritimi stopnicami.¹¹⁸ Med 2. svetovno vojno so zaradi povečanja vojaških naročil nameravali povečati stavbo in tako je leta 1941 podjetje Josipa Dedka izdelalo načrt,¹¹⁹ vendar do uresničitve ni prišlo. Dedkovo podjetje je leta 1944 izdelalo še načrte za zaklonske.¹²⁰ Tovarniško stavbo so med letoma 1956 in 1959 razširili z novim poslopjem, ki stoji v ozadju leta 1971 zgrajene skladiščne in proizvodne stavbe. V njem so bili sekalnica, montažni oddelki in skladišča.¹²¹ Njena zunanjšina sledi funkcionalnim zahtevam, vzdolžna dvonadstropna stavba, ki v osrednjem delu preide v rastrsko fasado, se odpira z nizi velikih oken. Leta 1971 je gradbeno podjetje Projekt zgradilo novo stavbo, ki so jo na severni strani pripojili obstoječi stavbi ob cesti in ju med seboj povezali z notranjim stopniščem¹²² (sl. 19). V njej so bili skladiščni, proizvodni in upravni prostori.¹²³ Modernistična podkletena trinadstropna stavba s stopničasto stopnjevano cestno fasado na levi strani, ki se prilagaja poteku ceste, in ravno streho, krito s pocinkano pločevino, je estetikano horizontalnih pasov stare tovarniške stavbe prenesla v konstrukcijo vidnega betona s horizontalnimi pasovi steklenih površin.

Desno od tovarniške stavbe so na mestu nekdanjih garaž v letih od 1977 do 1978 zgradili novo upravno stavbo, t. i. »poslovni stolpič«, ki je nastala po načrtih arhitekta Boštjana Fürsta, gradilo pa jo je podjetje Gradbinec (sl. 20). Namenjena je bila menzi, proizvodnji, upravi in skupnim prostorom, v njej so bila tudi zaklonske.¹²⁴ Modernistična oz. neofunkcionalistična petnadstropna stavba s pomolno izzidanim petnadstropnim delom, na zahodni strani oprtim na terasasto vsekana tla, kjer je bil urejen izhod iz zaklonske, je bila sestavljena iz dveh blokov, ki sta bila med seboj povezana s spiralastim stopniščem; na dvoriščni strani se je opirala na šestnadstropni blok. Celota je bila zasnovana po sistemu sestavljanja modulov. Pročelje je bilo poenoteno s horizontalnimi pasovi betona in stekla, ki so z odprtostjo stene kontrastirali zunanjšini šestnadstropne-

¹⁰⁷ Čevljar 13, 1973, jubilejna številka, str. 4, »Kronološki pregled razvoja naše tovarne«, Porenta, »Če se bom odločil«, str. 105–106.

¹⁰⁸ Rozman, Naših petinsedemdeset let, str. 6.

¹⁰⁹ Mohorič, Zgodovina industrije, gozdarstva in obrti, str. 38. Porenta (»Če se bom odločil«, str. 83) navaja, da je bil Matko Turk, znani stavbenik, verjetno posrednik pri poslu, saj sta se s Kozino osebno poznala.

¹¹⁰ Mohorič, Zgodovina industrije, gozdarstva in obrti, str. 40; Porenta, »Če se bom odločil«, str. 83.

¹¹¹ SI ZAL, TRŽ 38, t. e. 2, a. e. 22, načrt za upravno stavbo Peka, 1918.

¹¹² SI ZAL, TRŽ 38, t. e. 2, a. e. 22, načrt pergole.

¹¹³ SI ZAL, TRŽ 38, t. e. 2, a. e. 22, tovarna čevljev Peter Kozina & ko. Tržič – glavna fasada.

¹¹⁴ Porenta, »Če se bom odločil«, str. 129.

¹¹⁵ Prav tam. Kozina je imel svoje domovanje v Ljubljani (prav tam, str. 157), zato si za razliko od drugih tržiških industrialcev v Tržiču oz. okolici ni zgradil vile.

¹¹⁶ SI ZAL, TRŽ 38, t. e. 2, a. e. 24, načrt za prizidavo tovarne Peko v Tržiču.

¹¹⁷ Čevljar 13, 1973, jubilejna številka, str. 4, »Kronološki pregled razvoja naše tovarne«.

¹¹⁸ Fotografija, objavljena v: Čevljar 12, 1972, št. 6–7, str. 7.

¹¹⁹ SI ZAL, TRŽ 38, t. e. 2, a. e. 24, dopis Josipa Dedka, 18. 10. 1941.

¹²⁰ SI ZAL, TRŽ 38, t. e. 2, a. e. 26, načrt zaklonske.

¹²¹ Čevljar 13, 1973, jubilejna številka, str. 4, »Kronološki pregled razvoja naše tovarne«.

¹²² Gl. tloris, objavljen v: Močnik, Nova razporeditev oddelkov, str. 2.

¹²³ Kunšič, Aktualni razgovor, str. 7.

¹²⁴ Čevljar 17, 1977, št. 3, str. 8. »Pri nas gradimo«. Gradnjo je oviralo pomanjkanje gradbenega materiala, zato so z deli zamujali. Gl. fotografije, objavljene v: Čevljar 17, 1977, št. 8, str. 8.

ga bloka, katerega stena se je odpirala le z okroglimi okni. Motiv krogov je bil povezovalni element, ki se je nizal v poglobljenem reliefu na betonskih pasovih ter formiral izseke krožnih form na betonski steni v pritličju in zaključku stavbe. Upravno stavbo so porušili leta 2010 in na njenem mestu zgradili trgovsko središče.¹²⁵ Celoten kompleks tovarniške in upravne stavbe je kljub izgradnji v različnih časovnih obdobjih in slogovnih usmeritvah povezovalo formiranje stene po načelu horizontalnih linij ter odpiranja z velikimi okni in s steklenimi površinami, ki so tekle čez pročelja vseh treh stavb.

Druga stavba, ki jo je dal po načrtih švicarskega arhitekta Brühla med letoma 1920 in 1921 na Pristavi pri Trziču sezidati Kozina, je stanovanjski blok, uradniška hiša, kjer so živeli vodstveni kadri tovarne.¹²⁶ V alpskem slogu zgrajena podkletena enonadstropna vzdolžna stavba s stranskima rizalitoma, ki ji je slogovno blizu uradniška stavba BPT, ima simetrično fasado, na kateri se nad zidanim pritličjem v nadstropju vije leseni opaz (sl. 21).¹²⁷

Vile

V Trziču je v obdobju iztekajočega se 19. stoletja oz. preloma stoletja zraslo nekaj vil za tržiške industrialce in aristokracijo, v manjšem številu so nastajale še v obdobju med obema vojnama za tržiške obrtnike. V Trziču se ni razvila vilška četrt, kakršne poznamo, npr., v Kamniku, Kranju, Radovljici, na Jesenicah in Bledu,¹²⁸ kjer so vile zgoščene na istem mestnem predelu, temveč so razpršene po okolici starega mestnega jedra, npr. na Bistrici in Slapu kot tudi po okoliških vaseh. Razlog je razpoložljivost zemljišč, industrialci so jih gradili v neposredni bližini svojih tovarn, kjer je bilo na voljo tudi zemljišče za njihovo izgradnjo.

Vile, ki so nastale konec 19. oz. na prelomu v 20. stoletje, so grajene v historističnem slogu. Najstarejša med njimi je bila Bornova vila, t. i. gradič Puterhof, ki jo je dal med letoma 1893 in 1895 v Jelendolu¹²⁹ postaviti lesni trgovec Julij baron Born (1840–1897) (sl. 22). Leta 1944 je bila požgana, po 2. svetovni vojni pa je s prezidavo v večstanovanjski objekt izgubila prvotne kvalitete. Vila je bila zasnovana kot podkletena enonadstropna vzdolžna stavba, krita z dvokapnico, katere zunanjsčino so razgibavali lesene

verande, balkoni in opaz v vrhnjem delu. Prizidan ji je bil visok stolp s predalčno gradnjo v vrhnjem delu, krit s strmo štirikapnico, ki je predstavljal dominanten element stavbne zasnove. Baron Born je dal ob vili postaviti še gospodarske in bivalne objekte za svoje zaposlene, kapelo in grobnico ter zasaditi park, ki tudi ni več ohranjen.

Vilo Sugg je dal leta 1897 zgraditi Filip Demberger, soustanovitelj čevljarkega podjetja Demberger & Ohr, poznejšega Mally & Demberger,¹³⁰ zatem je bil njej lastnik Hugo Sugg, solastnik BPT, po katerem se vila imenuje¹³¹ (sl. 23). Glede na to, da je naročnik izviral iz bankirske družine iz Frankfurta ob Majni,¹³² lahko sklepamo, da je dal vilo postaviti v slogu, ki mu je bil blizu iz domačega okolja, saj je grajena po vzoru nemške renesanse oz. historističnih vil, kakršne so postavljali v Frankfurtu ob Majni in okolici (npr. Villa Rothschild-Kempinski v kraju Königstein im Taunus), bile pa so tudi sicer priljubljene po Evropi tistega časa in jih najdemo tudi na Slovenskem (npr. Günzlova vila v Preddvoru).¹³³ Prvotni tloris v obliki križa se je spremenil leta 1927, ko so po načrtu podjetja Josipa Dedka na dvoriščni strani na vogalu med rizalitom in poligonalnim stolpom zgradili enonadstropni prizidek pravokotnega tlorisa.¹³⁴ Kljub prizidku je stavbna zasnova razgibana. Iz glavne nesimetrične fasade podklete enonadstropne stavbe izstopa dekorativno izveden rizalit, zaključen s trikotnim čelom, členjen z zidci in pasovi ter odprt z različno velikimi okni, ki se stopnjujejo po nadstropjih, od katerih je največje, štiridelno, v pritličju, sledi dvojno v nadstropju in enojno v trikotnem čelu, okna so obdana z dekorativnimi okviri. Glavno fasado razgibavajo še vogalni stolpič, balkon v vogalu med rizalitom in jedrom stavbe ter zastekljena veranda na desni, nad katero je balkon. Manj razgibana dvoriščna fasada je dvodelna: leva polovica je krita z dvokapno streho na čop, desna, ki je fasada prizidka, se zaključuje ravno, celota sledi dekoraciji in oken-skim okvirom glavne fasade, le vogal prizidka je posnet. Iz stranske fasade na vogalu izstopa poligonalni stopnišni stolp, katerega okna sledijo ritmu stopnic. Vilo je prvotno obdajal manjši park z ribnikom, ki ni več ohranjen.¹³⁵ Notranjščina je danes predelana.

Vila Charlesa Molinea (1852–1930) je zrasla ob stanovanjskem bloku na Slapu v letih od 1896 do 1900 kot podkletena enonadstropna stavba s simetrično petosno glavno fasado in triosno stransko, členjeno s horizontalnimi pasovi rustike ter okenskimi okviri s trikotnimi in polkrožnimi čeli (sl. 24). Vrtno fasado v pritličju razgibava izzidek s podkleteno zaprto verando z balkonom v nadstropju, nad katerim

¹²⁵ Saje, Prej tovarna, <http://arhiv.gorenjskiglas.si/article/20100113/C/301139994/prej-tovarna-jutri-trgovina> (29. 6. 2020).

¹²⁶ Porenta, »Če se bom odločil«, str. 124–125; Potokar, *Gorenjska*, str. 217.

¹²⁷ Stanovanjsko stisko so delavci Peka v desetletjih po 2. svetovni vojni reševali sami, npr. z nakupi stanovanj, ki so jih gradili na Bistrici in drugje (Meglič, Nova stanovanja, str. 10).

¹²⁸ Več o vilah na Gorenjskem: Leben, *Meščanske in podeželske vile*.

¹²⁹ Prav tam, str. 61; Sapač, Katalog, v: Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 426; Potokar, *Gorenjska*, str. 220.

¹³⁰ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 308.

¹³¹ Prav tam; Leben, *Meščanske in podeželske vile*, str. 59.

¹³² Porenta, »Če se bom odločil«, str. 75.

¹³³ Leben, *Meščanske in podeželske vile*, str. 59, 64.

¹³⁴ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 49, a. e. 702, načrt prizidka k vili Sugg.

¹³⁵ Leben, *Meščanske in podeželske vile*, str. 59.

Slika 25

se fasada v osi zaključuje s trikotnim čelom.¹³⁶ Park, ki je obdajal vilo, ni ohranjen.¹³⁷

Glanzmannova vila je bila zgrajena za lastnika tovarne BPT Edmunda Glanzmanna v neposredni bližini vhoda v tovarno¹³⁸ (sl. 25). Načrt zanjo je nastal leta 1886 in bil potrjen leta 1887.¹³⁹ Leta 1905 so vili prizidali podkleteni dvonadstropni vogalni stolpič,¹⁴⁰ ki je razgibal prvotno v sebi sklenjeno stavbno telo. Naknadno sta bila v osrednji osi na južni fasadi prizidana balkona v pritličju in nadstropju. Podkletena enonadstropna stavba z mezaninom in dvonadstropnim vogalnim stolpom ter rustikalnim šivanim robom na vogalih ima razgibano zunanjsčino, saj vsaka od štirih fasad kaže izpeljavo osnovne teme, tj. rizalito izstopajočih osi, ki se zaključujejo s trikotnim čelom, obtekajo jih venčni zidci, pravokotna okna pa obdajajo profilirani okenski okviri. Vhodna, vzhodna fasada ima poudarjeno osrednjo os s stopnicami, nad katerimi se dviga nadstrešek, z iztekom v trikotnem čelu, v pritličju levo izstopa poligonalni izzidek z balkonom, na desni pa dvonadstropni, ravno zaklju-

čeni stolp pravokotnega tlorisa z dohodno klančino v kletni prostor. Vilo je obdajal park, ki je segal onkraj vodnega kanala Mošenika, vse do predela, kjer je zrasla nova tkalnica po načrtih Danila Fürsta (sl. 26). V parku so se med vijugastimi potmi razprostirale zelene površine, onkraj kanala pa bazen.¹⁴¹ Park je bil pozneje degradiran, vanj je na severu zarezala Blejska cesta, na njegovem območju pa je zraslo več tovarniških stavb. Vila je bila pozneje namenjena za trgovino in upravo tovarne BPT.¹⁴² V načrtu obnove območja BPT, kamor sodi tudi vila, je rekonstrukcija parkovne površine.¹⁴³

Vila Born, ki stoji tik nad podružnično cerkvijo sv. Ane v Podljubelju, je bila v lasti Friderika barona Borna (1873–1944), ki je leta 1900 kupil Šentaneško gostilno, nekdanji hospic stiškega samostana, in posest¹⁴⁴ (sl. 27). Vila ali bolje rečeno lovski gradič je bil zgrajen leta 1907 v alpskem slogu in do Borneve internacije leta 1943 deloval kot zdravilišče za premožnejše goste, med 2. svetovno vojno pa kot lovski dom.¹⁴⁵ V stavbi je bil bazen, sobe so bile lično

¹³⁶ Prav tam; Sapač, Katalog, v: Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 607.

¹³⁷ Leben, *Meščanske in podeželske vile*, str. 60.

¹³⁸ Potokar, *Gorenjska*, str. 216; Sapač, Katalog, v: Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 647; *Konservatorski načrt*, str. 27, 34, 41, sl. 23.

¹³⁹ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 47, a. e. 662, načrt stanovanjske hiše Edmunda Glanzmanna v Tržiču.

¹⁴⁰ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 47, a. e. 662, načrt prizidka k vili Glanzmann, 10. 8. 1905.

¹⁴¹ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 51, a. e. 742, situacijski načrt tovarne BPT.

¹⁴² Roblek, Čas, ki še ni zgodovina, v: Petek in Roblek, *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič*, str. 360–361.

¹⁴³ *Konservatorski načrt*, str. 91.

¹⁴⁴ Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 26; Potokar, *Gorenjska*, str. 221; Sapač, Katalog, v: Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 566.

¹⁴⁵ Knific in Ahačič, *Prisrčen pozdrav iz Tržiča*, str. 130, 134.

Slika 27

opremljene, pozimi ogrevane.¹⁴⁶ V strmo pobočje umeščena podkletena enonadstropna stavba pravokotnega tlorisa z vogalnima stolpičema ima dominantno južno fasado, ki se je nekdaj na sredini odpirala z dvonadstropno arkadno leseno verando. Kletni del je grajen v kamniti rustiki, pritlični zidan v rusticiranem ometu, nadstropje obdajajo lesene skodle. Vhod na stranski fasadi je označen z nadstreškom v obliki dvokapnice. Vila je danes zapuščena.

Neoklasicistična stavba dvorca Neuhaus, ki je bil zgrajen med letoma 1813 in 1819 na mestu leta 1811 pogorelega gradu,¹⁴⁷ je v prvi tretjini 20. stoletja, ko je v njem bival Andrej Gassner st., doživela nekaj posegov, ki jih je zasnovalo podjetje Josipa Dedka: od utilitarnih objektov, kot je hlev za perutnino leta 1927, in pritlične, ravno zaključene stavbe depandanse z ograjo vrh fasade leta 1928, ki je vsekana v pobočje pod gradom, do prezidave podstrešja leta 1933.¹⁴⁸ Dvorec je potreben obnove.¹⁴⁹

V neposredni bližini podružnične cerkve sv. Jurija na Bistrici pri Trziču je bila med letoma 1937

in 1938 po načrtu gradbenega podjetja Josipa Dedka zgrajena vila Bistrica za solastnika BPT Lea Gassnerja¹⁵⁰ (sl. 28). Po vojni je bila nacionalizirana, leta 1990 je njena lastnica postala tržiška občina, od 2005 pa je v zasebni lasti.¹⁵¹ Enonadstropna stavba tlorisa v obliki črke L ima razgibano zunanost: južni trakt se na dvorišni strani v pritličju odpira z arkadami, v nadstropju ima balkon. Na vrtni strani iz pritličja izstopa poligonalni izzidek, levi del je krit z dvokapnico, balkon v nadstropju obdaja ograja, ki obteka še vogal zahodne fasade. Zahodno fasado v osrednjem delu nadstropja krasijo tri slepe arkade z vzdanimi okni. Vzhodno fasado obvladuje polkrožni stolp. Vilo je obdajal park s teniškim igriščem, bazenom in ribnikom.

Dobrinova vila, za katero je načrte izdelal tržiški gradbeni mojster Franc Varšek leta 1940 (sl. 29), je bila zgrajena leta 1941 za čevljarja Josipa Dobrina.¹⁵² V naslonu na romanticizem zgrajena podkletena enonadstropna stavba, krita s piramidasto streho s frčadami, ima do nadstrešenega vhoda na severni

¹⁴⁶ Romšak, Sv. Ana, str. 160.

¹⁴⁷ Sapač, Katalog, v: Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 644.

¹⁴⁸ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 49, a. e. 704, načrt hleva za perutnino; SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 49, a. e. 706, načrt zgradbe depandance pri gradu Gassner v Trziču; SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 51, a. e. 732, načrti adaptacije podstrešja gradu Neuhaus.

¹⁴⁹ Med predlogi revitalizacije objekta je tudi preureditev v muzejski objekt (Arhiv Tržiškega muzeja, Revitalizacijski načrt in prenova/Grad Trzič).

¹⁵⁰ Arhiv Tržiškega muzeja, načrt vile gospoda Gassnerja, april 1937; NŠAL, SAL/ZA, Trzič, t. e. 1, I, 6, 6, dokument št. 3983/1, 27. 3. 1936; Potokar, *Gorenjska*, str. 219.

¹⁵¹ Potokar, *Gorenjska*, str. 219; Šubic, Sodišče je izvedelo zadosti, <http://www.gorenjskiglas.si/article/20170127/C/17012-9854/1246/sodisce-izvedelo-zadosti-za-sodbo-v-zadevi-vila-bistrica> (18. 7. 2020).

¹⁵² SI ZAL, TRŽ 1, t. e. 82, a. e. 962, Dobrin Josip, načrti; Potokar, *Gorenjska*, str. 213.

Slika 30

strani speljane stopnice. Njeno fasado z rustikalnim talnim zidcem obteka venčni zidec, zahodno fasado z lesenim pritličnim izzidkom pa obdaja vogalni okrogli stolpič.

Vila, zgrajena leta 1935 za tržiškega urarja Viktorja Rabiča (Bistrica pri Trziču 16),¹⁵³ predstavlja redek primer funkcionalistične vile na območju Trziča oz. njegove bližnje okolice (sl. 30). V hrib vkopana, podkletena dvonadstropna stavba pravokotnega tlorisa ima fasado, predeljeno z zidci in zaključeno s profilirano betonsko ograjo vrh ravne strehe. Medtem ko na cestni fasadi po višini izstopata vogalni stolpič z okroglimi okni, ki raste iz stavbne mase, in rizarit na desni strani, pa na vrtni fasadi izstopa polygonalni izzidek, v osi katerega so stopnice, ki se vijejo čez terasasto zasnovan vrt. K dinamiki fasade prispevajo betonski balkoni na vhodni fasadi.

Ostali spomeniki profane arhitekture iz prve polovice 20. stoletja

V obravnavo bomo pritegnili tri novozgrajene stavbe in eno preno, od tega gre za tri javne in en zasebni objekt. Primer predvojnega športnega objekta je sokolski dom oz. sokolnica, zgrajen med letoma 1908 in 1910 s prostovoljnimi prispevki članov

sokolskega društva¹⁵⁴ (sl. 31). Leta 1932 so bili na-rejeni načrti za adaptacijo, ki sta jih izdelali podjetji C. T. Steinerta in Josipa Dedka (armaturni načrt).¹⁵⁵ Zunanjščina je bila obnovljena leta 2010, obnova notranjščine in okolice pa se je zaključila 2013.¹⁵⁶ Podkletena pritlična stavba s telovadnico v izstopajočem osrednjem kubusu in stranskimi prostori v nižjih prizidkih ima v ometu poudarjene okenske kot tudi vratne okvire, ki kažejo skromno secesijsko ornamentiko. V času izgradnje je bila kletna etaža vidna, vanjo so vodila vrata, odpirala se je z manjšimi okni,¹⁵⁷ pozneje pa se je zaradi dviga nivoja ceste znižala, spremenil se je tudi proporc stavbe.

Stavbo Našega doma ali Doma na skali (sl. 32) je gradilo podjetje Matka Curka (1885–1953) po naročilu Vincencijeve konference v letih od 1914 do 1915 na Skalarjevem vrtu, tj. vrtu hiše »na Skali«, ki

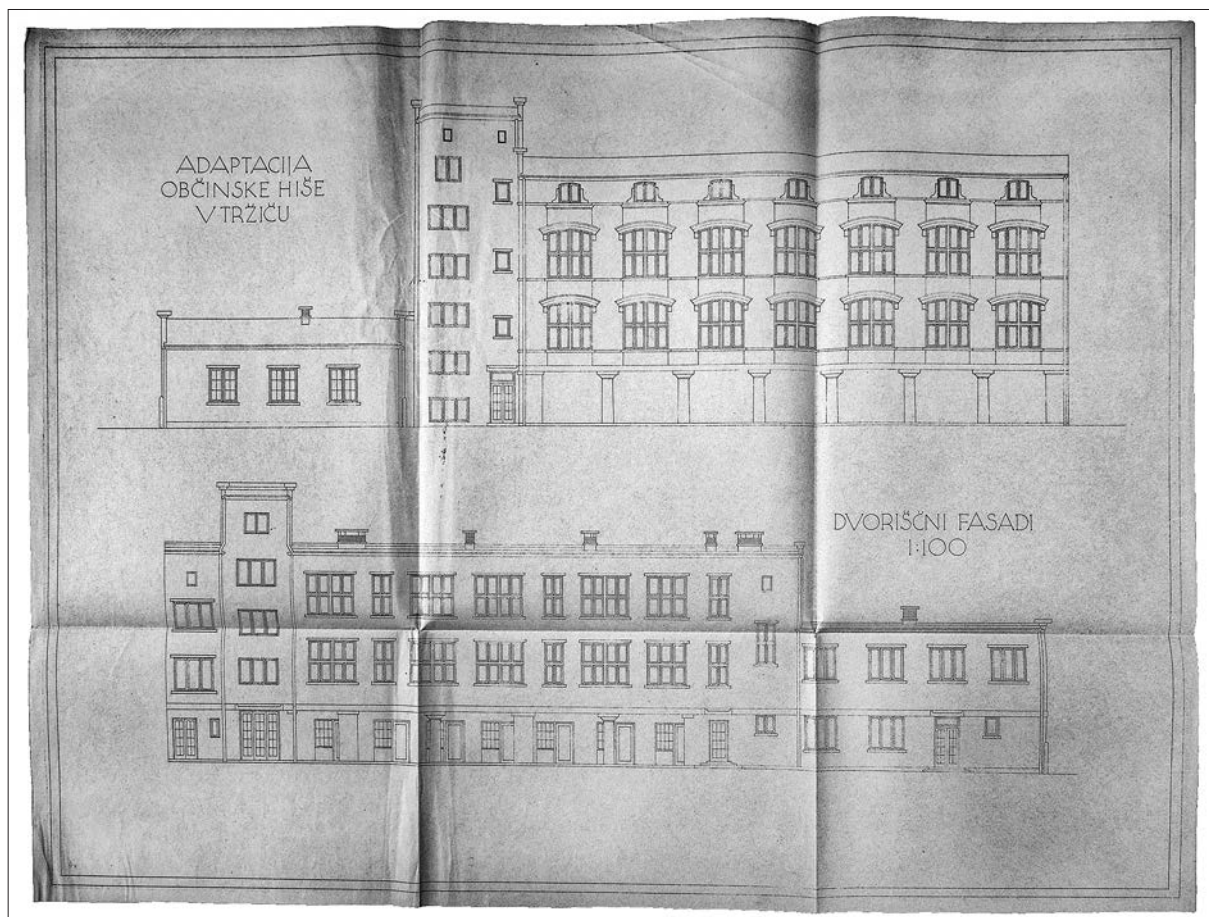
¹⁵³ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 88.

¹⁵⁴ Prav tam, str. 93; Sapač, Katalog, v: Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 365. SI AS 641, t. e. 15, a. e. 1870, vabilo Telovadnega društva Sokol v Trziču na otvoritev sokolskega doma v Trziču, 19. 2. 1910.

¹⁵⁵ SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 50, a. e. 726, načrt adaptacije sokolskega doma v Trziču, armaturni načrt; SI ZAL, TRŽ 20, t. e. 50, a. e. 726, načrt nove stavbe sokolskega doma.

¹⁵⁶ Saje, Lepši dom, <http://arhiv.gorenjskiglas.si/article/2010-1110/C/311109987/lepsi-dom-za-stoletnico> (19. 7. 2020); Hanc, V Trziču obnovili, <https://www.delo.si/novice/slovenija/v-trzicu-obnovili-dvorano-sokolnica.html> (19. 7. 2020).

¹⁵⁷ Prim. SI AS 641, t. e. 58, a. e. 6403/4, fotografija tržiškega Sokolskega doma, 1910.

Slika 34

je v cerkveno last prešla leta 1913.¹⁵⁸ Slednjo so zaradi prostorske stiske povezali z Našim domom ob njegovi povečavi leta 1931, ki jo je izvedlo podjetje Josipa Dedka.¹⁵⁹ Tedaj je bila stavba povečana proti severu; dobila je dve novi učilnici, jedilnico, dve spalnici, sanitarije, novo kapelo, sobo za redovnice, dve terasi in dva hodnika, s katerima so povezali obe hiši. Povečana je bila tudi gledališka dvorana v pritličju, in sicer so poglobili oder ter uredili dodatno garderobo in stanovanje za hišnika, zgrajeni sta bili še klet in drvarnica.¹⁶⁰ V stavbi so bili zavetišče in sirotišnica, s katerima so upravljale redovnice,¹⁶¹ kapela sv. Jožefa, ki je bila dokončno urejena leta 1932¹⁶² in za opremo katere so poskrbele redovnice, ter dvorana za različne prireditve.¹⁶³ Med okupacijo je dom prevzel Kärntner Volksbund, od katerega je leta 1944 stavbo kupila

občina.¹⁶⁴ Leta 1943 je podjetje Josip Dedek in sin naredilo načrt za predelavo stavbe, tj. za povečanje dvorane, balkona in odra, ter za prizidek stopnišča na južni strani.¹⁶⁵ Leta 1944 so načrt uresničili.¹⁶⁶ Po vojni so stavbo spremenili v kino in s prezidavami povsem degradirali njeno prvotno zunanost. Danes je v njej Kulturni center Tržič. Objekt je bil zgrajen v alpskem slogu kot podkletena dvonadstropna stavba, krita z dvokapnico na čope. Glavno fasado sta razgibavali terasa v prvem nadstropju in lesena veranda v čelu, sredi drugega nadstropja pa niša s kipom sv. Jožefa.¹⁶⁷ Niša je bila pozneje zazidana, kip pa po vojni prenesen v podružnično cerkev sv. Andreja v Tržiču, kjer je še danes.¹⁶⁸ Fasada, ki je gledala na reko, se je odpirala s tremi nizi oken z nadstreški in ograjo v pritličju, iz prizidka je izstopal rizalit z vogalnim balkonom nad kletjo.

¹⁵⁸ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 78, 394–395.

¹⁵⁹ ŽA Tržič, *Kronika župnije Tržič*.

¹⁶⁰ *Cerkveni glasnik* 9, 1931, str. 4; *Cerkveni glasnik* 11, 1931, str. 3; Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 78, 398.

¹⁶¹ Od leta 1913 sestre sv. Križa, od leta 1923 pa šolske sestre iz mariborske matice (*Cerkveni glasnik* 11, 1931, str. 2).

¹⁶² *Cerkveni glasnik* 7, 1932, str. 3.

¹⁶³ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 78, 396–398.

¹⁶⁴ ŽA Tržič, *Kronika župnije Tržič*, str. 45.

¹⁶⁵ SI ZAL, TRŽ 1, t. e. 82, a. e. 963, načrti; Arhiv Tržiškega muzeja, načrt, junij 1943.

¹⁶⁶ Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 62.

¹⁶⁷ *Cerkveni glasnik* 11, 1931, str. 2; Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 103.

¹⁶⁸ Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 103.

Funkcionalistični trgovsko-stanovanjski objekt na Cankarjevi cesti 25, zgrajen za Stanka Dovžana leta 1937, pozneje namenjen stanovanjem,¹⁶⁹ je podkletna, z enokapnico krita dvonadstropna stavba, ki je nastala po načrtih Josipa Dedka¹⁷⁰ (sl. 33). Rustikalno pritličje se na glavni fasadi zaključi z rustikalnim vogalnim stebrom na desni, nadstropni del stavbe pa je gladek. Stranska fasada se odpira z okroglimi okni. Dedek je leta 1941 naredil še načrt za gospodarski objekt s hlevom, ki je stal na dvorišču za hišo ob Tržiški Bistrici.¹⁷¹

Večjo prenovo v starem mestnem jedru je doživela mestna hiša, nekdanja tovarna čevljev Mally & Demberger, ki je nastala z združitvijo treh hiš iz obdobja po požaru leta 1811, po opustitvi industrijske dejavnosti pa so bila v njej stanovanja.¹⁷² Leta 1936 jo je občina Tržič kupila za svoje prostore in jo po načrtih Janeza Valentinčiča (1904–1994) iz leta 1937 temeljito predelala 1938., ko je dela izvedlo gradbeno podjetje Josipa Dedka.¹⁷³ Valentinčič je zasnoval dvoriščna trakta, medtem ko desetosna ulična fasada kaže prvotno klasicistično podobo. Šlo je za Valentinčičevo prvo samostojno uresničeno arhitekturno delo,¹⁷⁴ v katerem se kaže nekoliko Plečnikovega vpliva, npr. v reminiscencah na mestne palače, v uporabi masivnih stebrov in pozornosti do detajlov, kot je valovit strešni zidec, ki je soroden Plečnikovemu na Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, pri načrtu katere je Valentinčič tudi sodeloval.¹⁷⁵ Gre za kompleks razgibanih gabaritov in raznolikih fasad (sl. 34), ki jih v skladno celoto povezuje likovnost, ki se kaže v plastičnosti fasad in grafičnem značaju sivih detajlov na gladki beli steni ter valovitem strešnem zidcu, ki zaključuje ravno zaključene, povišane stranske stene traktov in začelja osrednje stavbe ter asociira na žuborenje Tržiške Bistrice. Zgrajena sta bila nova dvoriščna dvonadstropna trakta, ki danes kaže ta že nekoliko spremenjeno podobo, saj je naknadno prišlo do zaprtja in zasteklitve pritličja severnega trakta, zamenjali so vrata obeh traktov in zazidali kakšno od manjših oken. Južni, bolj reprezentativni trakt (sl. 35) se opira na masivne betonske dorske stebre, fasado členijo zidci in segmentni loki nad okni, zaključuje se z mezaninom, poudarjen je kontrast bele stene in svetlosivih plastičnih detajlov (okenskih okvirov in zidcev). Severni trakt v nadstrop-

jih členijo plastično izstopajoči pravokotni okenski okviri različnih velikosti. Začelje se zaključuje z valovitim strešnim zidcem, za katerim se dviga manjše trikotno čelo. Trakta se iztečeta v nižji stavbi, ki ju zaključuje povišana stena z valovitim zidcem na vrhu.

Profana arhitektura od druge polovice 20. stoletja do danes

Med stavbnim fondom iz druge polovice 20. stoletja omenimo Osnovno šolo heroja Grajzarja, poznejšo OŠ Zali Rovt v Tržiču, ki je bila zgrajena med letoma 1960 in 1963¹⁷⁶ po načrtih Danila Fürsta iz let 1960 in 1961¹⁷⁷ (sl. 36). Fürst je sodil med arhitekture, ki so sledili pragmatičnemu pristopu k arhitekturi, in je bil vodilni arhitekt na področju gradnje osnovnih šol v drugi polovici 20. stoletja na Slovenskem. V arhitekturo šolskih stavb je uvajal novosti, ki so izhajale iz potreb uporabnikov, in v središče postavil otroka.¹⁷⁸ Snoval je pritlične paviljonske stavbe oz. enonadstropne zgradbe s centralnim tlorisom, položnimi strehami, velikimi okenskimi površinami, dvojno osvetlitvijo prostorov, tloris katerih je iz pravokotne ploskve približal kvadratu. Ta načela je uveljavil tudi v tržiški šoli, paviljonski stavbi, ki je zrasla na tlorisu razgibane oblike, kjer so se trakti spajali pod pravim kotom okrog atrija, k dinamiki stavbne mase je prispevala tudi različna višina posameznih delov stavbe. Notranjščino je zaznamovala uporaba lesa, betona in stekla. V šoli je bilo deset učilnic, vključno s prilagojenima učilnicama za fiziko in kemijo ter kabineti za učitelje. Pred učilnicami so na hodnikih stale lesene garderobe za učence. Imela je lasten notranji bazen in telovadnico. V času izgradnje je sodila med modernejše šolske objekte v Sloveniji, vendar je zaradi neustrezne izvedbe v stavbi že od vsega začetka zamakalo,¹⁷⁹ zato so jo leta 2002 zaradi dotrajanosti opustili,¹⁸⁰ leta 2004 pa je bil večji del šole porušen.¹⁸¹ Ohranil se je le manjši del stavbe, ki je bil predelan v stanovanjski objekt, na mestu šolskega poslopja pa je med letoma 2006 in 2007 zrasla soseska stanovanjskih hiš Zali Rovt.¹⁸²

Med vidnejše posege v tržiški prostor v drugi polovici 20. stoletja uvrščamo arhitekturne in urbanistične rešitve, ki jih je prispeval arhitekt Ciril Oblak (r. 1934). Bil je edini arhitekt, ki se je v zadnji tretjini

¹⁶⁹ Potokar, *Gorenjska*, str. 213; SI ZAL, TRŽ 1, t. e. 47, a. e. 419, Seznam ulic in hišnih števil v mestu Tržič 1. 1. 1940.

¹⁷⁰ Potokar, *Gorenjska*, str. 213.

¹⁷¹ SI ZAL, TRŽ 1, t. e. 82, a. e. 962, Dovžan Stanislav.

¹⁷² Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 35–36; Sapač, Tovarne in druge industrijske stavbe, v: Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 331.

¹⁷³ SI ZAL, TRŽ 1, t. e. 79, a. e. 940, načrti; SI ZAL, TRŽ 1, t. e. 80, a. e. 945, gradbeni dnevnik; Potokar, *Gorenjska*, str. 215; Sapač, Katalog, v: Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 647.

¹⁷⁴ Prim. Valentinčič Jurkovič, Moj oče, str. 506.

¹⁷⁵ Prav tam, str. 507; Prelovšek, *Jože Plečnik*, str. 298.

¹⁷⁶ *Gorenjski glas* 13, 1. 10. 1960, št. 115, str. 3, »Pohiteti bo treba«; P., V avli šole bo freska, str. 4; Potokar, *Gorenjska*, str. 217.

¹⁷⁷ Lajovic, Odprta vprašanja, str. 45; Koselj, *Arhitekt Danilo Fürst*, str. 298.

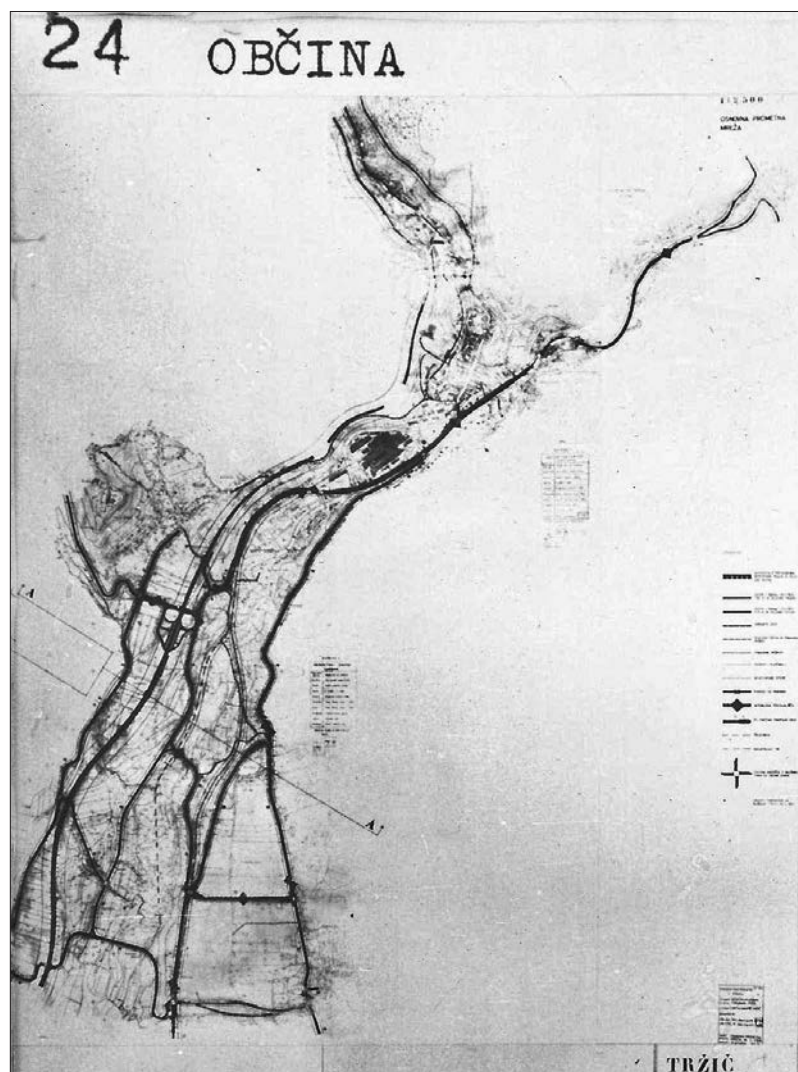
¹⁷⁸ Več o Fürstovi šolski arhitekturi: Koselj, Arhitekt Danilo Fürst, str. 28–30; Koselj, *Arhitekt Danilo Fürst*, str. 37–40.

¹⁷⁹ Š. B., Kdo je kriv?, str. 3.

¹⁸⁰ Knez, Jeseni v novi šoli, <https://www.dnevnik.si/18081> (26. 7. 2020).

¹⁸¹ Knez, Stanovanja in hiše, <https://www.dnevnik.si/86011> (26. 7. 2020).

¹⁸² Saje, Novi domovi, <http://arhiv.gorenjskiglas.si/article/2007-0516/C/305169963/novi-domovi-nad-trzicem> (26. 7. 2020).

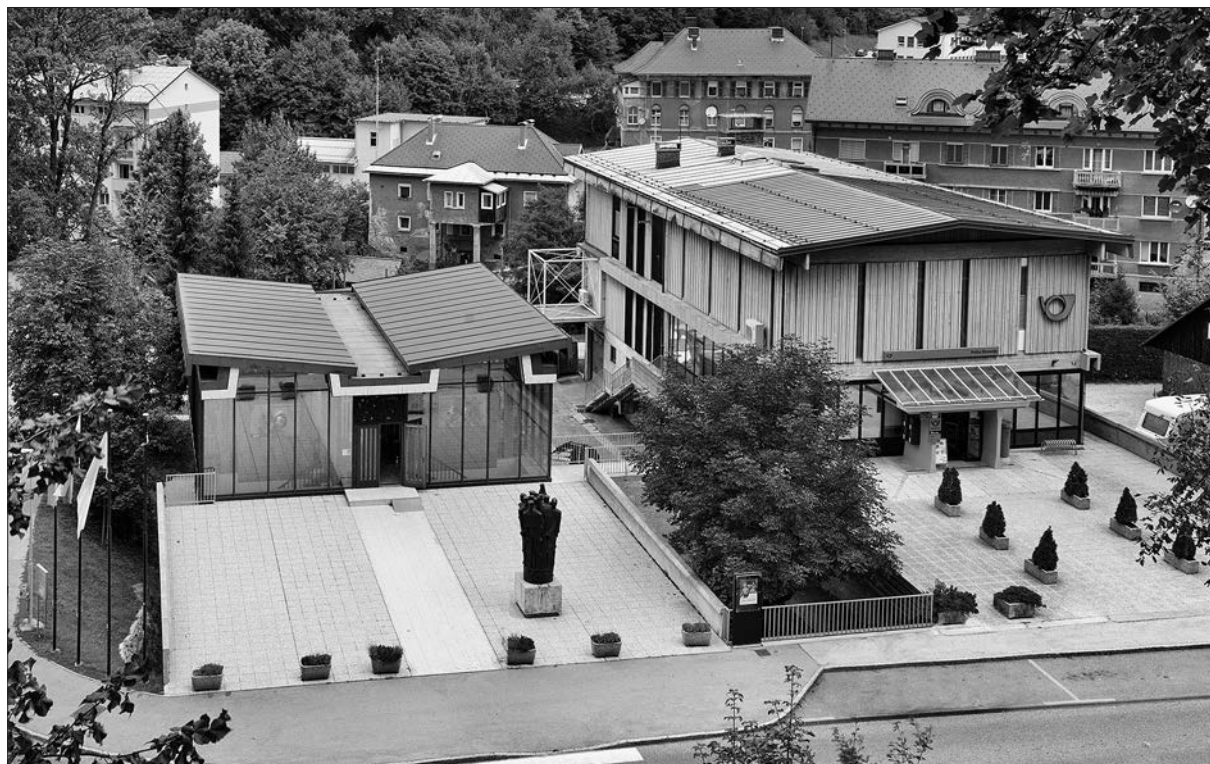
Slika 37

20. stoletja dlje časa kontinuirano posvečal obsežnejšim arhitekturnim in urbanističnim nalogam v Tržiču, nekatera dela oz. posegi izvirajo še iz novejšega obdobja. Z načrti za Tržič se je začel ukvarjati po diplomi leta 1961 pri Edu Mihevcu, ko se je zaposlil v Projektivnem podjetju v Kranju, zatem pa v okviru Arhitekt biroja SGP Tržič, ki ga je ustanovil leta 1969 in ga vodil do 1975.¹⁸³ S svojimi deli je zaznamoval Tržič in Bistrico ter podal usmeritve, ki jih upoštevajo še danes. Ustvaril je nove prostorske poudarke, pri čemer je ločeval med starim mestnim jedrom, v katero je diskretno posegal, upošteval obstoječe gabarite, prilagajal stavbne tlorise in usmerjenost stavb dani prostorski situaciji, ter med novo razvijajočim se urbanim predelom na Bistrici, kjer je bil poudarek na večstanovanjski gradnji, ki predstavlja

drznejše višinske poudarke naselja. Med letoma 1964 in 1966 je izdelal urbanistični načrt mesta Tržič, ki je zajel območje od vasi Križe na vzhodu, Kovorja na jugu do Raven in Slapa na severu; v istem času je izdelal še urbanistični program za celotno območje tržiške občine.¹⁸⁴ Urbanistični načrt je mdr. urejal prometne povezave (sl. 37), in sicer je za hitro cesto namesto prvotno predvidene lokacije na Pristavškem polju, kamor naj bi se širilo mesto, Oblak izbral traso, ki je bližje Bistrici, in jo umaknil na rob naselja, da je bilo na voljo dovolj prostora za zidavo stanovanjskih blokov, na predelu Bistrice pa speljal odcep za Tržič. Urejeno je bilo novo križišče na Bistrici z odcepom za Begunje kot del trase »pod gorami«, ki bi povezovala Kamnik in Begunje. Po ukinitvi železniške proge Kranj–Tržič je bila speljana cestna povezava od vasi Križe do tovarne Lepenka v Tržiču po trasi nekdanje železnice mimo kopališča na Bistrici. V okviru

¹⁸³ Zasebni arhiv Cirila Oblaka; <https://www.arhitekti-slovenije.com/arhitekt-biro-oblak-d-o-o/> (22. 7. 2020); Kalan, Biografija, str. 38.

¹⁸⁴ Zasebni arhiv Cirila Oblaka.

Slika 38

njegovega urbanističnega načrta so zavarovali arhitekturo starega mestnega jedra. Na njegovo povabilo je Cene Avguštin izdelal valorizacijo stavb v starem mestnem jedru. Da bi ublažil veliko vertikalo stolpnice, se je zavzel, da so ob njej zgradili nizke stavbe (samopostrežno trgovino, pošto, paviljon NOB, avtobusno postajo), ki niso rušile obstoječe mestne vedute. Ob Tržiško Bistrico je nameraval umestiti komunalno-industrijsko cono in športne površine. Z izjemo slednjih so bili vsi načrti uresničeni. Urejal je tudi okoliška smučišča in trasiral gozdne ceste.¹⁸⁵

Oblak je zasnoval stavbi paviljona NOB in pošte, ki predstavljata vhod v moderni del mesta (sl. 38). Ta se na eni strani nadaljuje s stavbama avtobusne postaje in samopostrežne trgovine ter izteče v vertikali stolpnice, na drugi strani pa teče proti zdravstvenemu domu.¹⁸⁶ Pred stavbama se odpirata betonski ploščadi, ki vodita do ceste in sta povezani z mostovžem. Začetek načrtov za območje ob paviljonu, ki je nastal za Zvezo borcev, investitor pa je bila tržiška občina, predstavlja zamisel, da v breg nad avtobusno postajo v Tržiču postavijo visok bronasti spomenik po vzoru spomenikov Lojzeta Dolinarja v

Kranju.¹⁸⁷ Oblak je izdelal idejni osnutek za plato s spomenikom in paviljonom, kar je občina potrdila. S paviljonom je želel vzpostaviti galerijo, ki bi stala v tedaj še obstoječem parku Glanzmannove vile, pri čemer se je zgledoval po Jakopičevem paviljonu v parku Tivoli v Ljubljani.¹⁸⁸ Zgradbe pošte prvotno ni predvidel, po zahtevi investitorja pa jo je umestil ob paviljon, jo prilagodil njegovi arhitekturi in ju povezal z mostičem med platoma. Območje paviljona in njegova arhitektura sta nastala po arhitektovi zamisli »časovne poti«. Ta se začne z uporabo proti okupaciji, kar je zajeto na spomeniku, nadaljuje s temo osvoboditve, ki jo predstavlja relief nad vhodom v paviljon, in zaključuje z dogajanjem po osvoboditvi, ki najde svoje mesto v razstavišču znotraj paviljona. V njem se predstavijo vse dejavnosti, ki se pojavljajo v povojnem Tržiču, steklo fasade, ki razblinja mejo med notranjim in zunanjim, pa simbolizira nadaljevanje časovne poti v neskončnost.¹⁸⁹ Optimistično misel časovne poti zaokroža Vipotnikov verz, ki ga je kipar Stojan Batič (1925–2015) na arhitektov predlog vključil v podnožje spomenika in ki govori o novem upanju in moči življenja.

Paviljon NOB, za katerega je načrt izdelal leta 1967,¹⁹⁰ je bil zgrajen leta 1969 kot podkletena pri-

¹⁸⁵ Zasebni arhiv Cirila Oblaka.

¹⁸⁶ Zdravstveni dom je bil zgrajen med letoma 1960 in 1963 kot enonadstropna stavba razpotegnjenega tlorisa (*Gorenjski glas* 13, 1. 10. 1960, št. 115, str. 3, »Pohiteti bo treba«; *Gorenjski glas* 16, 22. 5. 1963, št. 59, str. 2, »Zdravstvo vedno na dnevnem redu«).

¹⁸⁷ Zasebni arhiv Cirila Oblaka.

¹⁸⁸ Zasebni arhiv Cirila Oblaka.

¹⁸⁹ Zasebni arhiv Cirila Oblaka.

¹⁹⁰ Zasebni arhiv Cirila Oblaka.

tlična paviljonska stavba pravokotnega tlorisa s steklenimi stenami in betonsko skeletno konstrukcijo. Metuljasta streha pripomore k višinskemu vzletu stavbe in stopnjuje vtis lahкотnosti, ki jo stavba doseže s stekleno transparentno fasado. Simetrična vhodna fasada, ki ji grafični značaj pridajajo vertikalne paličice konstrukcije in vhodna vrata, na katerih se motiv vertikal še zgosti, ima poudarek na sredini z vhodom, ki deluje kot modernistična izpeljava portalov z reliefnimi čeli. Nad vrati je namreč perforirani bronasti relief Stojana Batiča, ki simbolno prikaže povezovanje različnih področij življenja v Tržiču, od umetnosti (na kar opozarjajo gledališka maska, lira in jonski steber), družine (ki jo predstavlja mati z otrokom) do obrti in industrije (ki ju predstavljata moška in ženska figura) (sl. 39). Vrhnji prostor stavbe je bil že od začetka namenjen razstavnim dejavnostim, v paviljonu so pozneje nameravali urediti stalno zbirko NOB, zbirko Ferda Mayerja,¹⁹¹ medtem ko je bil kletni prostor večnamenski. Paviljon je bil leta 2015 obnovljen ob sodelovanju Oblaka in Monike Fink Serša.¹⁹²

Stavba pošte, načrt katere izvira iz leta 1970,¹⁹³ zgrajena pa je bila leta 1971, predstavlja kontrast paviljonu NOB, na kar je vplivala njena vsebina. Podkletena nadstropna stavba pravokotnega tlorisa je zasnovana kot zaprt stavbni volumen s stenami iz prefabriciranih betonskih elementov, kontrastna paviljonu je tudi streha v obliki položne dvokapnice. Povezovalni motiv najdemo v vertikalah paličaste konstrukcije na cestni fasadi in steklenih površinah v njenem pritličju. V spodnjem delu so pisemska in paketna služba ter prostor z okenci, v zgornjem pa telefonska centrala.¹⁹⁴ Z različno višino stavb se stopnjuje vhod v mesto proti stari pošti.¹⁹⁵

Med ostalimi stavbami, ki jih je Oblak projektiral v Tržiču in na Bistrici, je podkletena pritlična stavba samopostrežne trgovine, načrt katere je nastal leta 1969 in je bila prvi novozgrajeni objekt trgovskega podjetja Mercator.¹⁹⁶ V dolgi nizki horizontali teče vzporedno s cesto, na fasadi se izmenjujejo steklene in opečnate površine. Vzdolžnost stavbe dopolnjujejo stopnice, ki tečejo vzdolž nje. Leta 1970 je zasnoval pritlični objekt gostilne Apolo.¹⁹⁷ Čez dve leti (1972) je naredil načrte za osnovno šolo na Bistrici, zgrajeno leta 1973,¹⁹⁸ in leta 2007 za njeno pove-

čanje¹⁹⁹ (sl. 40). Zasnovana je kot sklop med seboj povezanih vzdolžnih pritličnih in enonadstropnih traktov, kritih s položnimi eno- in dvokapnicami. Na fasadah izstopa horizontala, prepoznaven likovni element Oblakovih stavb, stopničasta oblika zunanjščin prispeva k dobri osvetljenosti notranjščine, velike okenske površine pa ustvarjajo vtis lahкотnosti stavbe. Leta 2007 so povečali zbornico ter južni trakt na vzhodu in zahodu. V prizidku slednjega, transparentni avli, odprti s stekleno steno, je zajeta simbolna ideja Slovenije, ki jo predstavlja zemljevid države, narisana na steni v slogu knjižnih ilustracij, izobešena zastava kot državni simbol in lipa, zasajena v vnožju stopnic, ki jo na tleh prekriva plast kamnov iz potoke Mošenik.²⁰⁰ Zunanjščina prizidka se zaključuje z amfiteatrom, kjer je v središču avditorija arhitekt nameraval umestiti skulpturo knežjega kamna, kar pa ni bilo izvedeno.²⁰¹

Oblak se je posvečal tudi stanovanjski arhitekturi. Izdelal je načrte za stanovanjsko sososko in stanovanjske bloke na Bistrici pri Tržiču, ki so bili zgrajeni leta 1974²⁰² (sl. 41). Opozorimo na severno fasado blokov, kjer se stolpičasti izsidki odpirajo z okroglimi odprtinami, namenjene sušenju perila, čemur služijo še danes.²⁰³ Stanovanjsko sososko v hudourniški dolini Ročevnica je zasnoval z mislijo na večje nalive, zato je montažne hiše postavil na masivna armiranobetonska pritličja s kletmi in garažami.²⁰⁴ Konec šestdesetih let se je posvečal načrtom za počitniška naselja v Podljudelju, na Brezjah pri Tržiču in Visočah.²⁰⁵

V sklop modernistične arhitekture se uvrščata tudi restavracija ob cesti, ki pelje mimo Bistrice proti Ljubelju, in poslovalni objekt na tržiškem pokopališču. Restavracija je nastala med letoma 1964 in 1965 po načrtih Janeza Trenza (1914–2005) v okviru podjetja Slovenija projekt.²⁰⁶ Pritlično stavbo, katere višina je bila usklajena z Oblakom kot urbanistom, so zaznamovale estetika ravnih linij, vključno z ravno streho, uporaba konstrukcije iz železobetona in opeke ter velika steklena površina na predelu notranje

ka; Lajovic, Odprta vprašanja, str. 50; https://sl.wikipedia.org/wiki/Osnovna_šola_Križe (1. 8. 2020)).

¹⁹⁹ Zasebni arhiv Cirila Oblaka.

²⁰⁰ Zasebni arhiv Cirila Oblaka.

²⁰¹ Zasebni arhiv Cirila Oblaka.

²⁰² Zasebni arhiv Cirila Oblaka. Javna razgrnitev zazidalnih načrtov za območje stanovanjskih blokov, imenovano B-3, je bila jeseni 1973, a so zaradi nasprotujočih si mnenj morali gradnjo nekoliko odložiti, načrta pa niso spreminjali (Košnjek, Zazidalni načrt, str. 4). Tri bloke na južnem delu Bistrice je Oblak projektiral s Tomažem Medveščkom (zasebni arhiv Cirila Oblaka).

²⁰³ Zasebni arhiv Cirila Oblaka.

²⁰⁴ Zasebni arhiv Cirila Oblaka.

²⁰⁵ Zasebni arhiv Cirila Oblaka; Uradni vestnik Gorenjske, str. 14.

²⁰⁶ *Slovenija projekt*, s. p. Trenz je naredil načrte tudi za obe bencinski črpalki. Za podatek se zahvaljujem Cirilu Oblaku. Gradnjo restavracije je financiralo podjetje Petrol (P., Razen stolpnic, str. 4).

¹⁹¹ Colnar, Spomenik z izgubo, str. 7; Šubic, Slikarjevo ime, str. 13.

¹⁹² Kovačič, V Tržiču prenovili paviljon NOB, <http://www.ti-mes.si/slovenija/v-tricu-prenovili-paviljon-nob--cc88f139d-3c1251b96d396c321e0e3cf9e2a24aa.html> (22. 7. 2020).

¹⁹³ Zasebni arhiv Cirila Oblaka.

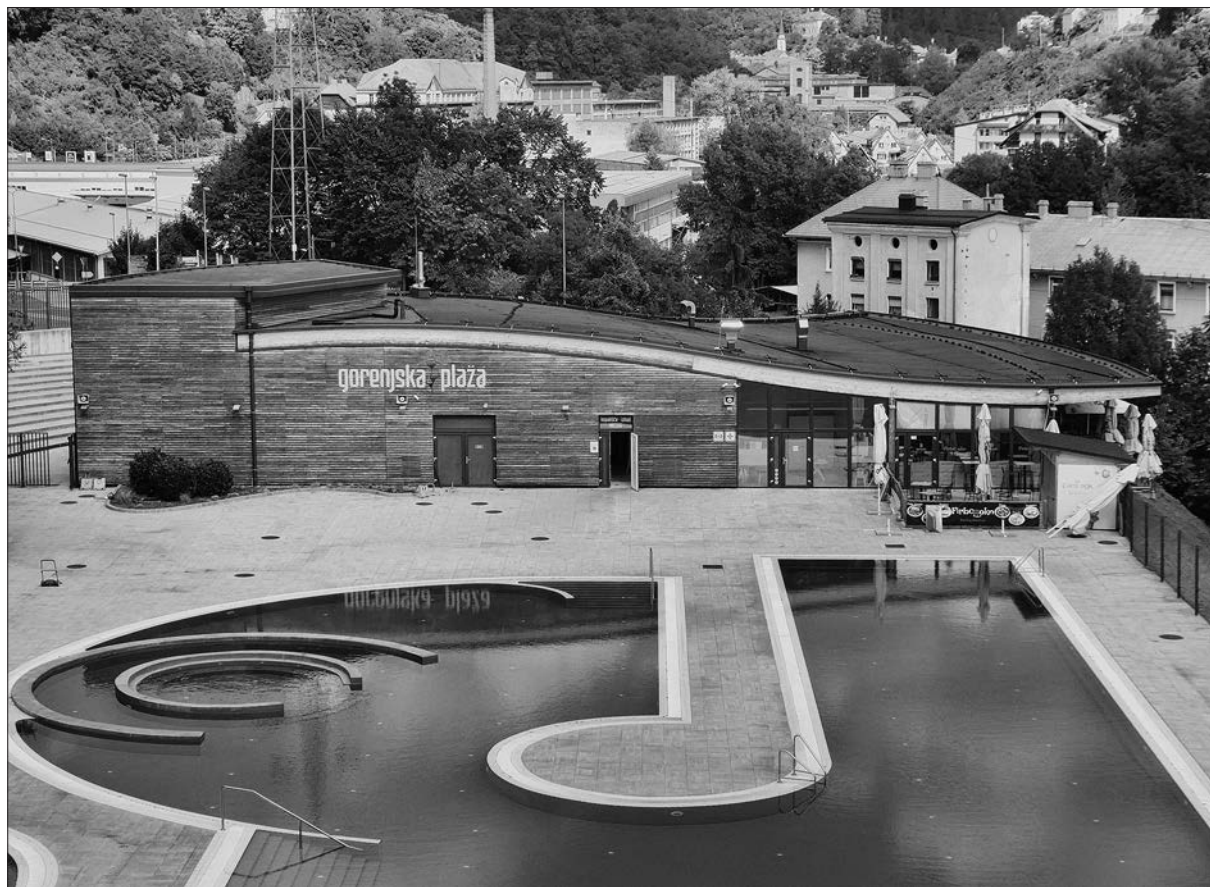
¹⁹⁴ Zasebni arhiv Cirila Oblaka.

¹⁹⁵ Gre za historistično dvonadstropno stavbo iz let 1900 in 1902 (Sapač, Katalog, v: Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 646).

¹⁹⁶ Zasebni arhiv Cirila Oblaka.

¹⁹⁷ Zasebni arhiv Cirila Oblaka.

¹⁹⁸ Zasebni arhiv Cirila Oblaka; Košnjek, Najlepše darilo, str. 4; Košnjek, Osnovna šola, str. 1. Sorodno osnovno šolo je zgradil že v Križah pri Tržiču leta 1971 (Zasebni arhiv Cirila Oblaka).

Slika 44

jedilnice, ki je kot transparentni element prispevala k temu, da je celotna stavba dajala vtis minimalnega vizualnega posega v prostor (sl. 42). Danes je stavba predelana in ne kaže več prvotne podobe.

Poslovilni objekt na tržiškem pokopališču, zgrajen leta 1967 po načrtih Antona Bitenca (1920–1977),²⁰⁷ so leta 2017 obnovili in mu prizidali nadstrešek po načrtih podjetja Mega team, leta 2018 pa je bila zgrajena tudi nova hladilnica²⁰⁸ (sl. 43). Bitenc je zasnoval modernistični pritlični objekt tlorisa v obliki črke T. Na sredi zaprta simetrična fasada iz neobdelanega kamna se ob straneh odpira v notranjščino s pravokotnima odprtinama, nad njo lebdi ravna metuljasta streha, oprta na kovinske nosilce. Horizontala strehe je odmevala v horizontali širokega zidca iz gladkega belega ometa, ki je zaključeval kamnito fasado. Prvotno se je nad katafalkom, ki stoji na sredi, dvigal manjši nadstrešek, ki ga je nadomestil novi, večji, zaradi katerega je vtis lebdenja strehe okrnjen, ker zakriva pogled nanjo. Stransko steno prerašča divja trta, ki bi jo lahko razumeli kot aluzijo na krščansko

simboliko. Vhoda v notranjščino zapirajo masivna patinirana bronasta vrata s kljukami v obliki svitkov, njihovo površino krasijo meandristi vzorci, spodaj pa napis »IN PACE« in z rimskimi števkami izpisana letnica 1967. Bitencjev poslovilni objekt predstavlja skromen, a kakovosten primer izčiščene modernistične arhitekture v Trziču.

Med novjšimi objekti omenimo leta 2002 zgrajeno novo osnovno šolo, ki je nadomestila nekdanjo na Zalem Rovtu.²⁰⁹ Stavbo v obliki črke L tvorita pritlični in enonadstropni trakt, ki se odpirata z velikimi okenskimi površinami, velike strešne površine pa so izkoriščene za mansarde. S hodnikom je povezana s športno dvorano, imenovano Dvorana tržiških olimpijcev, ki je nastala tudi leta 2002, in se oblikovno povezuje s šolo. Pritlični objekt se odpira z velikimi okenskimi površinami in zaključuje z razgibano streho.

Drugi športni objekt iz zadnjega obdobja je letno kopališče na Bistrici, po prenovi imenovano Gorenjska plaža (sl. 44). Predhodni kompleks je nastal po prizadevanjih Splošnega športnega društva Trzič, ki je zbralo sredstva za gradnjo v izvedbi občine.²¹⁰ Leta

²⁰⁷ Potokar, *Gorenjska*, str. 212.

²⁰⁸ <http://mega.si/portfolio-item/mrliske-vezice-trzic/> (22. 7. 2020); <https://www.mojabocina.si/trzic/novice/osrednje-tr-zisko-pokopalisce-z-novo-nadstresnico-in-vecjo-hladilnico.html> (22. 7. 2020).

²⁰⁹ Saje, *Nova šola*, str. 1.

²¹⁰ <http://ssd-trzic.si/kopalisce/> (29. 7. 2020).

Slika 46

1961 je bilo kopališče dokončano, obsegalo je modernistično paviljonsko kopališko stavbo zalomljenega tlorisa in plavalne bazene. Zaradi dotrajanosti je bilo potrebno prenove, društvo ga je naposled prodalo občini in z denarjem od prodaje obnovila šolnico.²¹¹ Kopališče je bilo temeljito prezidano med letoma 2012 in 2014 po načrtih podjetja Api arhitekti.²¹² Kopališko stavbo obdajata visok blok z odrom za prireditve na odprtem in amfiteatrom za gledalce ter restavracija, ki so kriti s streho v obliki blago padajoče valovnice. Slednja se navezuje na vsebino vodnega objekta, obenem pa površina strehe služi za solarno elektrarno, ki ogreva vodo v bazenih. Dvodelna zasnova fasad iz lesa in stekla nakazuje raznolikost vsebin objekta, obenem pa gre za upoštevanje načel trajnostne gradnje. V uporabi lesa ne gre

prezreti naslona na lokalno tradicijo gradnje v lesu, steklene površine, ki zrcalijo zunanjo okolico, pa prostor navidezno odpirajo in ustvarjajo vtis nesnovnega.

Med zadnjimi arhitekturnimi pridobitvami je objekt vstopne informacijske točke v Dovžanovo sotesko (sl. 45), postavljen leta 2020 po načrtih arhitektke Katarine Langus (arhitekturni biro Arhitektova delavnica).²¹³ Na breg Tržiške Bistrice postavljen prizmatično zalomljen objekt manjših dimenzij, dostopen po polkrožnih stopnicah iz kamna in kosov žaganih lesenih debel, pred katerimi se razprostirajo v polkrogu razporejene skale, spominja na gorsko skalovje in se z uporabo lesa sklicuje na tradicijo alpske gradnje.

²¹¹ <http://ssd-trzic.si/kopalisce/> (29. 7. 2020).

²¹² <http://www.apiarhitekti.si/gorenjska-plaza/> (29. 7. 2020).

²¹³ <https://www.mojabocina.si/trzic/novice/nova-vstopna-informacijska-tocka-dovzanova-soteska-odprta-za-obiskovalce.html> (8. 8. 2020).

Sakralna arhitektura

Velika večina cerkva v Trziču in bližnji okolici je nastala pred 20. stoletjem,²¹⁴ v 20. stoletju so bile posamezne cerkve deležne predvsem obnove ali adaptacij.²¹⁵ Izjema je podružnična cerkev sv. Neže na Brezjah pri Trziču, ki je bila zgrajena na novo, razen zvonika, ki je starejši (sl. 46). Današnja cerkev je že četrta, po nekaterih virih celo peta sakralna stavba na tem mestu.²¹⁶ Vzrok za večkratno pozidavo cerkve je bil zaradi podtalnice vlažen, plazovit teren, na katerem je stala ladja, ki je kljub prizadevanjem graditeljev v preteklih stoletjih, da bi ga utrdili, razpokala in so morali cerkev postavljati na novo.²¹⁷ Za razliko od ladje je bil zvonik, ki je bil ločen od nje, zidan na stabilnem terenu. Predhodnica današnje cerkve, ki jo je leta 1864 zgradil Matej Medved (1796–1865),²¹⁸ je obsegala ladjo ovalne oblike, krito z ovalno kupolo, in s kupolasto obokanim prezbiterijem zaobljenih vogalov, na katerega je bila prizidana zakristija pravokotnega tlorisa. Ladja je bila ločena od zvonika in pravokotno postavljena nanj, nekoliko zamaknjena od osi sever-jug.²¹⁹ Zvonik s posnetimi vogali in vogalnimi oporniki se je dvigal nad baročnim poligonalno zaključenim prostorom v pritličju.²²⁰ Stavba je začela pokati, zato so se leta 1946 obrnili na Janeza Valentinčiča, ki je po ogledu cerkve podal poročilo, v katerem beremo, da sta bila vzhodni del cerkve in zakristija pogreznjena, vzhodna stena zakristije se je nagibala proti vzhodu, stene so bile razpokane, tla

privzdignjena za 30 centimetrov, v ladji pa so bile razpoke na oboku široke centimeter, na steni so dosegle celo pet centimetrov.²²¹ Leta 1947 so pridobili mnenje spomeniškovarstvene službe, ki jo je tedaj vodil Fran Šijanec, ki je sporočil, da cerkev nima umetniške vrednosti (razen zvona iz 1450–1550) in da ni interesa za njeno ohranitev.²²² Leta 1951 so pridobili še mnenje geologa, patra Janeza Žurge, ki je ocenil, da se cerkve ne dá rešiti in da je vsaka novogradnja nekoristna.²²³ Čez dva tedna je ljubljanska škofija izdala odlok, s katerim je zaradi nevarnosti zahtevala, da se jo opusti, inventar pa prenese v župnijsko cerkev Kovor.²²⁴ Leta 1957 je prispel še odlok trziške občine, ki je odločila, naj se cerkev zapre in odstrani.²²⁵ Kot nadomestni bogoslužni prostor so od leta 1954 uporabljali kapelico pod zvonikom, ki so jo blagoslovili leta 1958.²²⁶ Gradnjo cerkve je spodbudil ključar Valentin Špendal (Ahčev ata), pri čemer ga je podprl trziški župnik in dekan Viktor Zakrajšek, ki je tudi zaslužen, da je cerkev pridobila zemljišče.²²⁷ Zakrajšek je k sodelovanju povabil arhitekta Antona Bitenca, ki je izdelal dva načrta.²²⁸ Po načrtu iz leta 1965 bi okrog kapele pod zvonikom postavili obhodno lopo in jo podprli s kamnitimi sohami stebri ali hrastovim lesom.²²⁹ Drugi načrt, ki je bil uresničen, pa je predvidel gradnjo ladje, saj se je vendarle pokazala možnost, da bi jo lahko zgradili, če bi jo umestili ob zvonik in zamaknili proti zahodu. Za preverbo tal je Bitenc prosil inženirja Maksa Puha z Zavoda za raziskavo materiala in konstrukcij, ki je priporočil ustrezno globino temeljev, okrepitev z vezno armaturo in ureditev drenaže.²³⁰ Leta 1966 so porušili staro ladjo,²³¹ spomladi 1967 so zgradili temelje in položili temeljni kamen, novembra istega leta je bila cerkev posvečena.²³²

Bitenc je zvonik povezal z novo ladjo tako, da je okrog njega speljal pritlično obhodno lopo, katere parapetno obzidje se prilagaja pritličju zvonika, njena

²¹⁴ Več o cerkvah in drugih sakralnih gradnjah: Kragl, *Zgodovinski drobci*; Petek, Petek, *Kronika župnije Trzič*; Potokar, *Gorenjska*, str. 211–223; Pogačnik, *Po poti sakralne dediščine*; Sapač, Katalog, v: Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*.

²¹⁵ Leta 1925 so župnijski cerkvi v Trziču prizidali novo zakristijo, ker so staro spremenili v moško kapelo (Petek in Petek, *Kronika župnije Trzič*, str. 56). Načrte za prizidek je izdelal Viljem Treo, ki je novo zakristijo sprva želel umestiti levo od stare, pozneje pa jo je postavil desno (NŠAL, ŠAL/ŽA, Trzič, t. e. 1, I, 2, 11, načrti (Viljem Treo)). Nameravali so tudi povečati cerkev, France Stele je predlagal širitev severno in južno od prezbiterija, kar ni bilo izvedeno (NŠAL, ŠAL/ŽA, Trzič, t. e. 1, I, 2, 11, dopis škofijskega ordinariata župnijskemu uradu v Trziču). Leta 1922 so podružnični cerkvi sv. Jurija na južni strani prizidali kapelico odprtega tipa, ki se odpira s polkrožnimi arkadami na toskanskih stebrih in ki jo je poslikal Matija Bradaška ml. (gl. spodaj) (Petek in Petek, *Kronika župnije Trzič*, str. 122). Temeljite obnove je bila deležna podružnična cerkev sv. Ane v Podlublju, ki je bila po 2. svetovni vojni v zelo slabem stanju (Petek in Petek, *Kronika župnije Trzič*, str. 27–29).

²¹⁶ ŽA Kovor, tipkopis o zgodovini cerkve sv. Neže; Valjavec, *Brezje – Sveta Neža*, str. 11–12.

²¹⁷ Baročna ladja iz tridesetih let 18. stoletja je kljub ojačitvam z verigami razpokala in so jo morali podreti, tudi njeno naslednico so morali kljub gradnji na brano z jelovimi piloti porušiti (ŽA Kovor, Podružnica sv. Neže v Brezju, rokopis, str. 12–13; Valjavec, *Brezje – Sveta Neža*, str. 11–12).

²¹⁸ NŠAL, ŠAL/nčr Avs, t. e. 3.

²¹⁹ NŠAL, ŠAL/nčr Avs, t. e. 3; o cerkvi iz 19. stoletja gl.: UIFS ZRC SAZU, Sv. Neža nad Trzičem; Lavtižar, *Cerkve in zvonovi*, str. 105–107.

²²⁰ NŠAL, ŠAL/nčr Avs, t. e. 3, tloris cerkve sv. Neže; UIFS ZRC SAZU, Sv. Neža nad Trzičem.

²²¹ ŽA Kovor, Podružnica sv. Neže v Brezju, rokopis, str. 14–15.

²²² ŽA Kovor, Podružnica sv. Neže v Brezju, rokopis, str. 15.

²²³ ŽA Kovor, Podružnica sv. Neže v Brezju, rokopis, str. 16.

²²⁴ ŽA Kovor, Podružnica sv. Neže v Brezju, rokopis, str. 19.

²²⁵ ŽA Kovor, Kronika župnije Kovor.

²²⁶ ŽA Kovor, tipkopis o zgodovini cerkve sv. Neže; ŽA Kovor, Kronika župnije Kovor.

²²⁷ ŽA Kovor, Kronika župnije Kovor; ŽA Kovor, tipkopis o zgodovini cerkve sv. Neže.

²²⁸ ŽA Kovor, načrti; ŽA Kovor, tipkopis o zgodovini cerkve sv. Neže.

²²⁹ ŽA Kovor, načrt Sv. Neža, 8. 6. 1965.

²³⁰ ŽA Kovor, Zapisnik o strokovnem pregledu tal za adaptacijo cerkve sv. Neže pri Trziču, 9. 3. 1966.

²³¹ ŽA Kovor, Zapisnik o strokovnem pregledu tal za adaptacijo cerkve sv. Neže pri Trziču, 9. 3. 1966, iz katerega je razvidno, da je cerkev tedaj še stala; Pogačnik, *Po poti sakralne dediščine*, str. 12; *Mati mnogih cerkva*, str. 351; Novak, *Arhitekt Anton Bitenc*, str. 27.

²³² ŽA Kovor, Kronika župnije Kovor; ŽA Kovor, tipkopis o zgodovini cerkve sv. Neže. Dela je izvedlo Splošno gradbeno podjetje Trzič (ŽA Kovor, Pogodba o adaptaciji cerkve sv. Neže; ŽA Kovor, Kronika župnije Kovor; Novak, *Arhitekt Anton Bitenc*, str. 27).

Slika 48

posebnost so drevesna debela, ki nosijo streho obhoda. Ob vhodih na vsaki strani obhodne lope je umestil kamnita stebra iz prejšnje cerkve, ki sta podpirala pevski kor.²³³ Z dvokapnico krita ladja kvadratnega tlorisa se v proporcijah prilagaja čokatemu zvoniku.²³⁴ Pritličje zvonika, nekdanj kapelica, je danes zakristija, vhod v katero je nastal z rušitvijo stene pod arkado, ki se je nekdanj nad ravno zaključenim portalom odpirala s polkrožnim oknom. S povečanjem vhoda je Bitenc zvonik povezal z ladjo.²³⁵ Zunanjščina cerkve je brez okrasa, obteka jo le venčni zidec, ki na severni steni teče med okni, med katerimi se zaradi njihove pravokotne oblike tvori oblika križa, ki še posebej pride do izraza v notranjščini, ko izstopa na barvitom ozadju Kregarjevih vitrajev. Les, ki se na zunanjščini pojavi v svoji izvorni obliki, tj. drevesnih deblih, je Bitenc vnesel v notranjščino, saj ima ladja odprto leseno ostrežje, lesen strop je tudi v vhodnem delu, kjer je na sredi odprtina za zvon²³⁶ (sl. 47). Bitenc je v novo cerkev vključil baročne kipe iz prejšnje cerkve, obenem pa je v modernistični jezik prevedel starejšo tradicijo sakralne arhitekture. Tako lahko vhod v ladjo, kjer je ob strani in na sredinski slop postavil baročne kipe, razumemo kot modernistično izpeljavo srednjeveških portalov z delilnim stebrom in kiparskim okrasom.²³⁷ Baročne kipe je postavil tudi na steno za daritvenim oltarjem, kjer se med vitraji izoblikuje forma križa. Ta se ponovi na zunanji in notranji strani vhoda, s čimer Bitenc poveže sakralni prostor v osrednjem simbolu krščanstva. V arhitekturi cerkve sv. Neže odmevajo določila II. vatikanskega koncila, ki jih prepoznavamo v uporabi naravnih materialov oz. njihovi iskreni prezentaciji in centralni obliki liturgičnega prostora, ki verniku omogoča neposrednejši stik z obredjem. Pri tem ne moremo

mimo zgledov njegovega učitelja Jožeta Plečnika, ki se razbirajo tako v formi kot simboliki liturgičnega prostora in vključevanju starejšega v novejšo.

Bitenc je vodil tudi obnovo podružnične cerkve sv. Jožefa nad Trzičem, ki je utrpela hude poškodbe med požarom 14. maja 1959, ki ga je povzročila tržiška mladina. Med letoma 1702 in 1704 zgrajena baročna cerkev osmerokotnega tlorisa s kvadratnim prezbiterijem in stranskima pravokotnima kapelama je v požaru izgubila več kosov opreme in slikarskih del,²³⁸ skupaj s stropom je bila uničena Layerjeva freska z motivom apoteoze sv. Jožefa.²³⁹ Požar, ki se je začel na škodlasti strehi nad glavnim oltarjem in oltarjem sv. Roka, je uničil leseni del stavbe, zgorelo je ostrežje, ometani leseni obok nad ladjo, ki je bil eden redkih na Slovenskem,²⁴⁰ lesen strop, streha zvonika se je zrušila v cerkev in povzročila naknadni požar, zvonovi so padli na obok nad vhodom in ga poškodovali, nepoškodovana je ostala le z zidanim obokom krita zakristija (sl. 48). Glavni oltar je požar preživel, ker je stal pod zidanim obokom, a je bil zaradi požara močno načet.²⁴¹ Župnik Zakrajšek je stopil v stik z Bitencem kmalu po požaru. Ta je po ogledu svetoval, naj se stene in obok, na katerem so ležali zvonovi, zavaruje s cementnimi oz. železobetonskimi vezmi,

²³³ ŽA Kovor, Podružnica sv. Neže v Brezju, rokopis, str. 17.

²³⁴ Kobe, Čar zadržanega, str. 71.

²³⁵ ŽA Kovor, Kronika župnije Kovor.

²³⁶ Zvon so hoteli prodati, ker je zmanjkalo finančnih sredstev, a je to preprečil škof Jožef Pogačnik (ŽA Kovor, tipkopis o zgodovini cerkve sv. Neže).

²³⁷ Prim. Novak, *Arhitekt Anton Bitenc*, str. 77.

²³⁸ Iz cerkve so rešili, kar je bilo na dosegu roke, tj. kipe in del inventarja iz zakristije. Zgorela sta stranska oltarja sv. Roka in sv. Joahima, oltar angela varuha, vsi z Langusovimi slikami; zgorela je prižnica, kipi Brezmadežne, sv. Mihaela in sv. Jurija iz atike glavnega oltarja, slike sv. Lenarta, Žalostne Matere Božje, Bega v Egipt, sv. Jožefa z Detetom nad slavočno steno, križev pot (NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, dopis škofijskemu ordinariatu, 18. 5. 1959). Več o cerkvi: UIFS ZRC SAZU, Tržič, p. c. sv. Jožefa; Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 156–160; Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 105–115; Potokar, *Gorenjska*, str. 215; Pogačnik, *Po poti sakralne dediščine*, str. 5; za slikovno gradivo o videzu notranjščine cerkve pred požarom gl. <http://www.eheritage.si/apl/real.aspx?id=2608> (25. 7. 2020).

²³⁹ Za reprodukcijo gl. Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 13, 62.

²⁴⁰ NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, tehnično poročilo, 15. 2. 1960; Lavtižar, *Cerkve in zvonovi*, str. 287.

²⁴¹ NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, dopis škofijskemu ordinariatu, 18. 5. 1959.

zvonik pa s cementno ploščo.²⁴² Ko so bila dela že na pol izvedena, jih je OLO Tržič ustavil, češ da župnija ni pridobila gradbenega dovoljenja, namesto cementnih vezi in plošče je predlagal zasilne lesene strehe. Župnik se je na odločbo pritožil, pojasnjujoč, da je bila občina obveščena, da bo prošnja za gradbeno dovoljenje vložil, takoj ko bo narejen načrt obnove, in da pri izvedenih delih ne gre za adaptacijo, temveč za zaščitna dela, o katerih je pravočasno obvestil občino. Pri tem se je skliceval na *Pravilnik o gradbenih dovoljenjih*, ki ni zahteval priglasitve popravil na objektih, ker so bila del njihovega rednega vzdrževanja; dodal je, da bodo novozgrajeni cementni deli v cerkvi ostali, medtem ko lesenih streh ni bilo mogoče nikamor pritrditi, poleg tega pa bi se zanje po nepotrebnem trošil gradbeni material.²⁴³

Bitenc se je leta 1959 lotil načrta prenove, ki ga je dokončal leta 1960, kot projektant je sodeloval Tine Hlebec.²⁴⁴ Naredil je načrte za novo ostrešje in strop, dela je izvedlo Splošno gradbeno podjetje Projekt leta 1960.²⁴⁵ V ladji je predvidel lesen raven strop²⁴⁶ z betonskim nosilcem in dobro požarno izolacijo ter streho, ločeno od stropa, za strešno kritino pa bobrovec. Za zvonik je predvidel leseno ostrešje, sidrano v železobetonsko ploščo, za spodnji del strehe zvonika bobrovec, za zgornjega pločevino.²⁴⁷ Zvonik je dobil drugačno obliko strehe od prejšnje, ki je bila iz 19. stoletja, medtem ko prvotna ni bila znana,²⁴⁸ in sicer se nad položno piramidasto streho dviga lanterna s čebulo (sl. 49). Leta 1961 sta bili cerkvena zunanjsčina in notranjsčina obnovljeni do te mere, da so v cerkvi začeli maševati.²⁴⁹

Urejanje notranjsčine je potekalo še v naslednjih letih (sl. 50). Tako so na kasetiran lesen strop v ladji leta 1965 obesili kasetiran poslikan lesen strop iz leta 1698, ki je bil v cerkev prenesen iz podružnične cerkve sv. Jurija na Bistrici pri Tržiču, kjer so leta 1964 odkrili še starejši lesen poslikan strop.²⁵⁰ Stranski

kapeli sta bili urejeni med letoma 1964 in 1967, pri čemer je ponovno prišlo do povezovanja starejše s sodobno umetnostjo, kar je značilno za Bitenčev opus: zgorela stranska oltarja sv. Roka in sv. Joahima so nadomestili z novima Kregarjevima slikama v masivnih okvirjih, ob vhoda v kapeli so na podstavke postavili baročne kipe s prejšnjih oltarjev, v kapeli pa umestili novi oltarni mizi, ki jih je po Bitenčevih načrtih leta 1967 izdelalo kamnoseštvo Vodnik iz Ljubljane.²⁵¹ Pred ograjo pevskega kora so leta 1966 umestili še baročni kip sv. Janeza Nepomuka, ki je bil prej v kapelici ob mostu čez Tržiško Bistrico.²⁵²

Bitenc je uredil tudi stavbo, v kateri sta župnišče in župnijska kapela sv. Marije Goretti, ki je postala župnijsko središče leta 1971 ustanovljene župnije Bistrica pri Tržiču.²⁵³ Gre za baročno stavbo nekdanje grajske pristave gradu Gutenberg, ki jo je konec 19. stoletja kupil baron Born in jo dal preurediti,²⁵⁴ leta 1935 pa je hišo kupil gostilničar Pavlin s Podbrezij.²⁵⁵ Načrt je bil narejen leta 1971, gradbena dela, ki jih je izvedlo Splošno gradbeno podjetje Tržič, so potekala še v letu 1972, ko je bila kapela posvečena.²⁵⁶ Ker je bila stavba spomeniško zaščitena, na zunanjsčini niso bili dovoljeni gradbeni posegi,²⁵⁷ šele pozneje so ji prizidali nadstrešek s križem in ga naknadno zastekli. Leta 1977 je kapelo in župnišče prizadel potres, obnova je trajala do leta 1978.²⁵⁸ Kapela v pritličju obsega prostor pravokotnega tlorisa, v katerega je na

čem, str. 218). Strop je bil leta 1920 zaradi zamakanja strehe v slabem stanju, na kar je opozarjal župnik Potokar, ki ga je podprl tudi France Stele (NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 1, I, 6, dopis župnika Potokarja škofijskemu ordinariatu, 7. 7. 1920; NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 1, I, 6, dopis Franceta Steleta župniku Potokarju, 7. 10. 1920). Stropa sicer niso obnovili, podjetje Viljema Trea je v letih od 1921 do 1922 popravilo streho in stolp (NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 1, I, 6, račun, 30. 6. 1922).

²⁵¹ NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, pismo Antona Bitenca tržičskemu župniku, 7. 6. 1964; NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, Razne knjige, t. e. 18, dnevnik izdatkov in prihodkov 1957–1974; Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 113. Kamnoseško podjetje Vodnik je z Bitencem veliko sodelovalo (<http://www.kamnosestvo-vodnik.net/o-podjetju> (25. 7. 2020)).

²⁵² Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 113. Kapelico so podrli ob gradnji Cankarjeve ceste leta 1947 (ŽA Tržič, *Kronika župnije Tržič*).

²⁵³ Bistrica se je župniji Tržič priključila leta 1915, prej je spadala pod župnijo Križe (NŠAL, ŠAL/ŽA, Kovor, t. e. 5, a. e. II, 2, Zapisnik, 4. 1. 1915).

²⁵⁴ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 91; Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 70; Potokar, *Gorenjska*, str. 218; 30. obletnica župnije sv. Marije Goretti, str. 16; Pogačnik, *Po poti sakralne dediščine*, str. 9; *Mati mnogih cerkva*, str. 701. Baron Born je dal okrog stavbe nasaditi kostanje, katerih plodove so uporabljali za krmo jelenov (Knific in Ahačič, *Prisrčen pozdrav iz Tržiča*, str. 103).

²⁵⁵ Prav tam.

²⁵⁶ Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 70; 30. obletnica župnije sv. Marije Goretti, str. 17.

²⁵⁷ 30. obletnica župnije sv. Marije Goretti, str. 16. Na zunanjsčini župnijske kapele so pritrjene slike poljudne izvedbe s prizori iz življenja sv. Marije Goretti, nastale med letoma 2018 in 2019.

²⁵⁸ 30. obletnica župnije sv. Marije Goretti, str. 7–8.

²⁴² NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, pritožba tržičkega župnika zoper odločbo ObčLO Tržič, 27. 8. 1959; NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, tehnično poročilo, 15. 2. 1960.

²⁴³ NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, pritožba tržičkega župnika zoper odločbo ObčLO Tržič, 27. 8. 1959.

²⁴⁴ NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, pritožba tržičkega župnika zoper odločbo ObčLO Tržič, 27. 8. 1959; NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, tehnično poročilo, 15. 2. 1960.

²⁴⁵ NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46.

²⁴⁶ NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, pismo Antona Bitenca tržičskemu župniku, 11. 5. 1961. Predlagal je naravno barvo smreke. Strop je izdelala delavnica Avgusta Primožiča iz Tržiča (ŽA Tržič, *Kronika župnije Tržič*, str. 88).

²⁴⁷ NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, tehnično poročilo, 15. 2. 1960; NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, pismo Antona Bitenca tržičskemu župniku, 23. 3. 1961.

²⁴⁸ NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, tehnično poročilo, 15. 2. 1960.

²⁴⁹ ŽA Tržič, *Kronika župnije Tržič*, str. 88–89; Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 111.

²⁵⁰ Komelj in Zupan, Bistrica nad Tržičem, str. 210. Prenos stropa je nadzoroval kipar Vinko Ribnikar, ki je izvedel tudi čiščenje stranskih kasetiranih polj stropa (Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 113, 124; Zupan, Bistrica nad Trži-

vzhodu vrinjen recentni kubus spovednega kabineta, zgrajen leta 2001²⁵⁹ (sl. 51). Bitenc je naredil tudi načrt za ambon in daritveni oltar.

Da so na Bistrici razmišljali o postavitvi cerkve oz. prezidavi župnijske kapele in župnišča, pričajo trije arhitekturni načrti, ki pa niso bili uresničeni. Leta 1993 je arhitekt Ignac Primožič izdelal načrt za novo cerkev, ki bi stala severno od stanovanjske soseske Ročevnica²⁶⁰ (sl. 52). V razgibanem tlorisu cerkve je zajeta oblika križa s poligonalnim krajšim krakom. Cerkev bi imela vhodno lopo, ki bi vodila v ladjo, predeljeno s stekleno sklopno steno na zimsko kapelo. Nad ladjo bi se dvigal zvonik. Steno bi odpirala okna v obliki vertikalnih pasov. Načrt iz leta 2002, ki ga je izdelal arhitekt Matjaž Meglič, je predvidel prizidek cerkve na vzhodni strani kapele kot centralno stavbo v obliki porezanega latinskega križa²⁶¹ (sl. 53). Vhodni del bi se razširil v široko ladjo s 500 sedišči, razporejenimi v koncentričnih polkrogih, ki bi se iztekla v plitev prezbiterij polkrožnega zaključka. Pritlična vhodna fasada bi se odpirala s steklenimi vrati, nad katerimi bi se dvigalo trikotno čelo, vzdolžna fasada bi bila v večji meri zastekljena. Vhodni del in ladja bi bila krita vsak s svojo dvokapnico. Zvonik bi rastel iz tlorisa v obliki križa, križ bi tvorile tudi njegove stranske, nanj bi vodile zunanje spiralaste stopnice. Načrt Roka Bende iz leta 2011 (sl. 54) je predvidel posege znotraj obstoječe stavbe, v kateri bi razširili dvorano in uredili podstrežje, stopnišče pa umaknili v novo prizidani zvonik, vendar zaradi statičnih razlogov ni prišlo do uresničitve.²⁶²

Med manjšimi Bitenčevimi deli so posegi v župnijski cerkvi in župnišču v Tržiču na povabilo župnika Zakrajška. Leta 1958 je naredil načrt za nov vhod v župnišče, do katerega se dostopa skozi kovana železna vrata, ki so bila nekoč v kapelici Žalostne Matere Božje v zgornjem koncu Tržiča (na nekdanji Koroški, današnji Ljubeljski cesti), ki so jo leta 1944 podrli Nemci. Poskrbel je za prenovo župnijske cerkve leta 1959, ko so po njegovih načrtih izdelali novo oltarno mizo in oblogo glavnega oltarja, podstavka za kipa angelov adorantov, rdečarne stopnice, nov ambon in daritveni oltar, vse v rdečkastem hotaveljskem marmorju.²⁶³ Leta 1987 so ambon in daritveni oltar zamenjali z novima, predeljeni konkavni podstavek slednje simbolizira roke, ki dajejo in sprejemajo.²⁶⁴ Leta 1967 je Bitenc ponovno vodil obnovo župnijske cerkve, ko je notranjščina dobila novo barvno podobo,²⁶⁵ leta 1975 pa so po njegovem načrtu barvne sheme zvonika tega prenovili in šivani rob obarvali v svetlorumeni barvi in temnorjavi obrobi, ki se

ravna po senci oz. padnem kotu svetlobe.²⁶⁶ Med večjimi obnovitvenimi deli, ki so vplivala na likovno podobo cerkve, je bila zamenjava tlaka v ladji leta 1987, ki je bila izvedena po načrtu arhitekta Ignaca Primožiča v geometričnem vzorcu iz sivkastega in črnega marmorja, ki s črno linijo, ki teče po celi ladji do oltarja, poudarja os cerkve vzhod-zahod.²⁶⁷ Tedaj so prezbiterij dvignili za eno stopnico.

Posebno poglavje sakralne arhitekture predstavlja novi zvonik podružnične cerkve sv. Andreja v Tržiču. Leta 1865 zgrajena cerkev je imela zvonik, ki je bil ostalina njene poznogotske predhodnice.²⁶⁸ Zaradi dotrajanosti so leta 1926 opozarjali na nujnost popravila²⁶⁹ in občina ga je naposled sklenila nadomestiti z novim, ki bi bil dovolj reprezentativen, da bi predstavljal tudi nov simbol mesta. Nalogo so zaupali arhitektu Ivanu Vurniku (1884–1971).²⁷⁰ Načrt je leta 1927 naredil njegov študent Jožef Platner (sl. 55), ki je zasnoval petnadstropni stolp z dekorativno geometrično fasado in plastično izstopajočimi zidci, ki bi se zaključeval z balkonom, podprtim z masivnimi konzolami, nad katerimi bi se dvigalo nadstropje z uro, namesto kape pa bi se stolp zaključeval z visoko palčasto konico, ki bi stala na grozdastem podstavku. Spodnji del zvonika bi bil izveden v štuku, plošča številčnice na uri iz bele steklene plošče, znotraj katere bi bila luč in bi ponoči svetila skozi steklo, številčnica in kazalci pa bi bili pozlačeni.²⁷¹ Glede na slikovito plastično zasnovo ga lahko povežemo z Vurnikovo ekspresionistično fazo v dvajsetih letih 20. stoletja, ko je nastal npr. Sokolski dom na Taboru v Ljubljani. Načrta niso potrdili, nasprotovala je BPT kot eden od pokroviteljev gradnje.²⁷² Vurnika so prosili za nov načrt, a ga ni naredil.²⁷³ Župnik Matija Škerbec se je nato obrnil na domačega stavbarja Franca Varška, čigar načrt, ki je predvidel okna na strani proti gradu in balkon, je občina potrdila, a ga je naknadno zavrnil Andrej Gassner ml., ki je bil zastopnik patronata, tj. BPT, in dela na stolpu so se ustavila. Projekt so predali okrajnemu glavarstvu, ki je Varšku naročilo nov, preprostejši načrt. Varšek je leta 1928 napravil trinajst osnutkov, med katerimi sta občina in Gassner izbrala enega.²⁷⁴ Ponovno se je zapletlo, tokrat s

²⁵⁹ Prav tam, str. 21.

²⁶⁰ ŽA Bistrica pri Tržiču, arhitekturni načrt, 1993.

²⁶¹ ŽA Bistrica pri Tržiču, arhitekturni načrt, 2002.

²⁶² ŽA Bistrica pri Tržiču, arhitekturni načrt, 2011.

²⁶³ Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 65.

²⁶⁴ Prav tam, str. 77.

²⁶⁵ Prav tam, str. 69.

²⁶⁶ Dela je izvedlo Splošno gradbeno podjetje Tržič (NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 45, načrt zvonika v Tržiču; NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 45, končni obračun SGP Tržič, 6. 6. 1975).

²⁶⁷ Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 77.

²⁶⁸ Več o cerkvi: Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 153–156; Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 97–104; Pogačnik, *Po poti sakralne dediščine*, str. 6; Sapač, *Katalog*, v: Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 644.

²⁶⁹ *Cerkveni glasnik*, februar 1926, str. 8.

²⁷⁰ *Cerkveni glasnik*, marec 1927, str. 3; *Cerkveni glasnik*, oktober 1928, str. 2.

²⁷¹ ŽA Tržič, *Kronika župnije Tržič*.

²⁷² SI ZAL, TRŽ 1, t. e. 77, a. e. 928, dopis župnika županstvu mestne občine Tržič, 29. 8. 1928.

²⁷³ *Cerkveni glasnik*, oktober 1928, str. 3.

²⁷⁴ *Cerkveni glasnik*, oktober 1928, str. 3; SI ZAL, TRŽ 1, t. e. 77, a. e. 928, načrti zvonika.

ceno novega načrta, ki je bil kljub enostavnejši izvedbi dražji, a so si na koncu financerji stroške razdelili.²⁷⁵ Celotno dogajanje v zvezi z zvonikom cerkve sv. Andreja je bilo tarča medijskih napadov liberalnega časnika *Jutro* na župnika Matijo Škerbca.²⁷⁶ Zvonik je bil dokončan leta 1929,²⁷⁷ njegova zunanjsčina pa prilagojena neoromanski cerkveni fasadi, ki kaže na konservativen okus patronata.

Med manjše sakralne stavbe 20. stoletja sodi kapelica sv. Janeza Krstnika na Kofcah, ki danes kaže dve gradbeni fazi. Prvotna kapelica (sl. 56), zgrajena po načrtih tesarskega mojstra Antona Stritiha skupaj s planinskim domom leta 1927 in blagoslovljena 1928, je bila poškodovana ob partizanskem požigu planinskega doma leta 1945, ohranili so se zidovi in del strehe.²⁷⁸ Leta 1966 so jo obnovili,²⁷⁹ tako da so na poligonalno zaključen kamnit spodnji del postavili lesen vrhnji del in zvonik, ki ima danes drugačno obliko, ter nekoliko spremenili obliko čela. Druga gradbena faza datira v leto 1999 (sl. 57), ko je bila pred glavno fasado po načrtih Marka Zuccata zgrajena odprta lopa, krita z dvokapnico in podprta z zidanimi slopi, ki služi maševanju na prostem.²⁸⁰ Naredil je tudi načrte za okenske mreže in dekorativne detajle.

Omenimo še neuresničen načrt postavitve kapele na Bistriški planini, ki so jo nameravali graditi leta 1937. Gradnji je župnik Anton Vovk nasprotoval, saj je menil, da zadostuje že kapela na Kofcah. Škofija je gradnjo odobrila,²⁸¹ vendar je gradbeno vremo zaustavila storžiška nesreča, ko je marca 1937 plaz pokopal devet mladih tržiških smučarjev in planincev, kar je odmevalo ne le po Sloveniji, temveč tudi po Kraljevini Jugoslaviji.²⁸² Načrte je leta 1936 prispeval Herman Hus (1896–1960) (sl. 58), ki je predvidel v alpskem slogu zidano enoladijsko kapelo s polkrožno apsido in arkadno vhodno lopo, nad katero bi se dvigala zvončnica in kiparska skupina Križanja.²⁸³

Javni spomeniki

V Trziču in okolici je v 20. stoletju nastalo več spomenikov in spominskih obeležij, med katerimi so spomeniki, povezani s 1. in 2. svetovno vojno, NOB, znanimi osebnostmi ter posameznimi dogodki.²⁸⁴ Nastajali so arhitekturni in kiparski spomeniki, ki so jih prispevali vidnejši slovenski ustvarjalci po naročilu župnije, občine, Zveze borcev in posameznikov.

Spomenik padlim v 1. svetovni vojni (sl. 59), ki sta ga po naročilu tržiške župnije izdelala podjetje Viljema Trea in kamnosek Kocijančič, je bil odkrit leta 1925 na tržiškem pokopališču.²⁸⁵ Spomenik sledi tipu slopastih znamenj, naglašen je simbolni pomen, ki se razbira v uporabi likovnih vrednosti lokalnega materiala, in sicer rdeč kamen simbolizira krvavo vojno, marmor, ki so ga uporabili za napisno ploščo na podstavku, izvira iz struge Tržiške Bistrice, napisni plošči z imeni padlih domačinov sta iz sivega marmora, ki simbolizira barvo vojaških uniform. Križ iz kovanega železa na vrhu predstavlja železno dobo vojne, obenem pa spominja na domačo železarsko industrijo.²⁸⁶ Uporabo domačega kamna so razlagali kot nadomestilo za domačo zemljo, v kateri padli vojaki ne morejo počivati.²⁸⁷

Spomenik žrtvam plazu pod Storžičem (sl. 60) je posvečen skupini devetih mladih Tržičanov, ki jih je 29. marca 1937 zasul plaz pod Nageljnovimi čermi,²⁸⁸ kar je Tržičane močno pretreslo. Narejenih je bilo več načrtov za spomenik, na koncu se je tržiški župnik Anton Vovk obrnil neposredno na Borisa Kalina (1905–1975).²⁸⁹ Kalin je jeseni 1937 začel urejati prostor za spomenik, ki je bil odkrit leta 1938.²⁹⁰ Sredstva za spomenik je prispeval odbor, ki je bil po nesreči ustanovljen na pobudo tržiške občine z namenom, da je zbiral denar za sorodnike žrtev plazu, plačilo stroškov zahtevnega reševanja, pogreba in spomenika.²⁹¹ Spomenik zamejuje pravokotni okvir iz kamnov, v katerega je postavljenih devet urn, vsaka za enega od ponesrečencev, na grobo obklesanem podstavku se dviga celopostavna marmorna figura nadangela Mihaela v dolgem oblačilu s plaščem.

²⁷⁵ *Cerkveni glasnik*, november 1928, str. 5–6.

²⁷⁶ *Cerkveni glasnik*, oktober 1928, str. 3.

²⁷⁷ NŠAL, ŠAL/ZA, Tržič, t. e. 1, a. e. I, 3, 18, prezidava stolpa; *Cerkveni glasnik*, oktober 1929, str. 1; Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 102.

²⁷⁸ *Cerkveni glasnik*, september 1927, str. 3; *Cerkveni glasnik*, september 1928, str. 4; Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 167; Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 129; Potokar, *Gorenjska*, str. 220.

²⁷⁹ Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 129. Tedaj je tudi prišlo do pogodbe med Planinskim društvom in župnijo, po kateri je bilo določeno, da skrb za kapelico, ki je pravna last društva, prevzame župnija in jo dobi v najem za 25 let (NŠAL, ŠAL/ZA, Tržič, t. e. 45, pogodba Planinskega društva in župnije).

²⁸⁰ NŠAL, ŠAL/ZA, Tržič, t. e. 45, načrti. Stroške je kril tržiški župan (ZA Tržič, *Kronika župnije Tržič*, str. 291).

²⁸¹ NŠAL, ŠAL/ZA, Tržič, t. e. 1, a. e. I, 6, 7, načrt za kapelo na Bistriški planini.

²⁸² Kavar, Oris gorske reševalne službe, str. 9–10.

²⁸³ NŠAL, ŠAL/ZA, Tržič, t. e. 1, a. e. I, 6, 6, 7, načrt za kapelo na Bistriški planini. Sorodno skupino Križanja najdemo na njegovem načrtu za salezijansko cerkev v predmestju Židnice v Brnu leta 1931 (Di Battista, Dela arhitekta Hermana Husa, str. 119, sl. 10).

²⁸⁴ Mušinič, *Javni spomeniki*.

²⁸⁵ Prav tam, str. 804–805. Prvotno je bila verjetno mišljena le spominska plošča na steni nove zakristije župnijske cerkve. Odbor za napravo spomenika vojnim žrtvam (*Cerkveni glasnik*, avgust 1925, str. 4; Mušinič, *Javni spomeniki*, str. 805).

²⁸⁶ *Cerkveni glasnik*, december 1925, str. 3, »Vojnim žrtvam«; Mušinič, *Javni spomeniki*, str. 805.

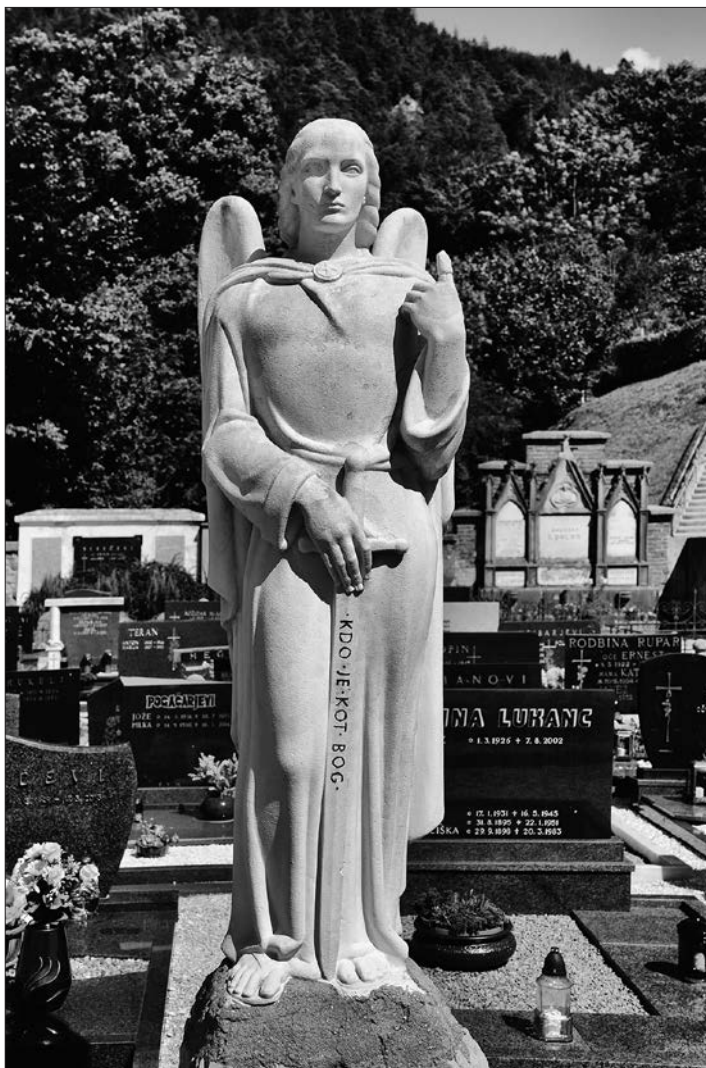
²⁸⁷ *Cerkveni glasnik*, december 1925, str. 3, »Vojnim žrtvam«.

²⁸⁸ *Cerkveni glasnik*, 1937, št. 5, str. 4, »29. III. 1937«; Kavar, Oris gorske reševalne službe, str. 9–10; Mušinič, *Javni spomeniki*, str. 806.

²⁸⁹ *Cerkveni glasnik*, 1937, št. 11, str. 1, »Spomenik storžiškim žrtvam«.

²⁹⁰ *Cerkveni glasnik*, 1938, št. 5, str. 3, »To in ono«.

²⁹¹ NŠAL, ŠAL/ZA, Tržič, t. e. 44, a. e. Tožba Jožefe Plajbes, Sklep Okrajnega sodišča v Trziču, št. I 116/40, 5. 10. 1940; *Cerkveni glasnik*, 1937, št. 11, str. 1, »Spomenik storžiškim žrtvam«.

Slika 60

Statična figura pridržuje povešeni meč z napisom »Kdo je kot Bog«, kar je razlaga nadangelovega imena, kazalec levice pa izproža proti nebu. V kipu se povezuje slovesna brezčasnost grške antike s secesijsko stilizacijo, ustvarja se monumentalni značaj. Grobo klesan podstavek simbolno kaže na prizorišče smrti mladih Tržičanov v gorskem svetu.²⁹²

Prvi figuralni spomenik v Tržiču po 2. svetovni vojni je bil po naročilu BPT odkrit leta 1952 pred staro upravno stavbo BPT²⁹³ (sl. 61). Posvečen je padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja, nekdanjim delavcem BPT. Načrte zanj je izdelal arhitekt Miha Kurnik, bronasti kip borca je delo Franciška Smerduja (1908–1964).²⁹⁴ Razgibana figura borca, ki dviga puško v zrak, stoji na visokem podstavku, zidanem iz grobo obklesanih kamnov in z vzdano

napisno ploščo, umeščen pa je na stopničasto bazo. Masivni podstavek preglaši figuro.

Najmonumentalnejši spomenik je nastal po načrtih Borisa Kobeta (1905–1981) leta 1954 v Podljubelju. Posvečen je internirancem podružnice koncentracijskega taborišča Mauthausen, edinega koncentracijskega taborišča na območju današnje Slovenije (sl. 62). Spomenik, ki je del spominskega parka, je nastal po naročilu Zveze združenj borcev za vrednote NOB Slovenije in tržiškega odbora Zveze borcev.²⁹⁵ Tvorita ga arhitekturni in kiparski del, slednjega je po Kobetovih osnutkih skoval kroparski umetni kovač Joža Bertonec (1901–1976).²⁹⁶ Načrte za spomenik je že leta 1953 izdelal arhitekt

²⁹² Mušinič, *Javni spomeniki*, str. 806.

²⁹³ Roblek et al., *Od spomenika do spomenika*, str. 84.

²⁹⁴ *Konservatorski načrt*, str. 51.

²⁹⁵ Mušinič, *Javni spomeniki*, str. 792, o spominskem parku: str. 791–798.

²⁹⁶ Roblek et al., *Od spomenika do spomenika*, str. 56–57, 90; Čopič, *Umetnik in družba*, str. 585; Potokar, *Gorenjska*, str. 221; Mušinič, *Javni spomeniki*, str. 161; Dražil, *Spomenik internirancem*, str. 71; Kobe, *Podljubelj*, 1954, str. 103.

Slika 62

Peter Trpin, a ni bil uresničen.²⁹⁷ Kobe je zasnoval krožno kompozicijo iz visokih, poševno prirezanih zidov, zidanih iz grobo klesanih kamnov iz bližnjega melišča, ki v tlorisu tvorijo lik peterokrake zvezde, na sredi pa se na valjastem podstavku dviga železna figura okostnjaka z dvignjenimi rokami.²⁹⁸ Okostnjaka, ki ga stiskajo grozeči zidovi, lahko pojmujejo kot spomin in opomin na skrajno stopnjo razčlovečenja v koncentracijskih taboriščih, a vendarle ponuja izhod v upanje: sredi njegovih prsi je upodobljeno srce, ki je kljub nenehno prisotni smrti v taborišču preživel, kot da je humanost na koncu vendarle obstala, gesta dvigovanja kvišku pa je vstajenjska. Na zgornjem robu podstavka je slovensko-francoski napis: »Obtožujem / J'accuse«, ki opozori, da je bil velik delež taboriščnikov Francozov, medtem ko napisne plošče na zidovih, prevedene v različne jezike taboriščnikov, kažejo na širše mednarodno poreklo internirancev. Vzklik »J'accuse« je povezan z znamenitim odprtim pismom Émila Zolaja francoskemu predsedniku v zvezi z afero Dreyfuss, katere vzrok je bil antisemitizem, obenem pa je bil to naslov leta 1919 posnetega francoskega filma, ki v enem od prizorov prikaže mrtve vojake verdunske fronte, ki vstanejo od mrtvih

in ob vrnitvi v domačo vas od preživelih sovaščanov terjajo dokaz, da niso umrli zaman, hkrati pa opozarjajo na milijon padlih vojakov, ki jočejo: »Obtožujem! Obtožujem!«²⁹⁹ Na plakatu, ki je leta 1926 oglaševal projekcijo filma v kinu Ljubljanski dvor in je delo Petra Kocjančiča,³⁰⁰ je upodobljen iz groba vstali okostnjak z rokami, dvignjenimi na zatilje. Ni zanesljivo, ali se je Kobe, ki je bil tudi sam preživel taboriščnik iz Dachaua, naslonil na ta vizualni vir, vsekakor pa mu je uspelo v krik, ki izraža obup ob nesmiselnem žrtvovanju človeških življenj v imenu vojne, zajeti pretresljiv poziv k uporabi proti pozabi, obenem pa vdihniti tolažbo, da je življenje naposled premagalo smrt.

Med arhitekturne spomenike sodi med letoma 1957 in 1958 na tržiškem pokopališču urejen spomenik NOB, ki ga je za tržiški odbor Zveze borcev načrtoval Anton Bitenc³⁰¹ (sl. 63). Parterna ureditev na pravokotnem tlorisu je z zidovjem ločena od ostalega pokopališča. V talno mrežo kamnitih plošč so vstavljeni nizki nagrobniki v obliki prizem z izklesanimi imeni padlih na zgornji ploskvi. Formo groba dopolnjuje zelenje na pravokotnem izrezu pred vsakim

²⁹⁷ Mušinović, *Javni spomeniki*, str. 793.

²⁹⁸ Prvotni Kobetov načrt je predvidel krožni obod, ki bi krake na notranji strani povezoval med seboj, na sredi pa bi se nad platojem dvigal krožni podstavek z likom okostnjaka (prav tam).

²⁹⁹ Dražil, *Spomenik internirancem*, str. 71.

³⁰⁰ Prav tam. Kocjančič je izdelal še drugi plakat, na katerem je izpisan naslov v francoščini in slovenščini, tako kot na spomeniku (prav tam, str. 73).

³⁰¹ Roblek et al., *Od spomenika do spomenika*, str. 77; Potokar, *Gorenjska*, str. 213; Mušinović, *Javni spomeniki*, str. 811.

Slika 64

nagrobnikom. Na obodnem zidu je nameščena napisna plošča z verzom pesnice Lily Novy.³⁰² Spomenik predstavlja odlično rešitev parterne postavitve, kakršno srečamo, npr., tudi na Ravnikarjevem spomeniku v Dragi pri Begunjah, in z umirjeno, geometrično zasnovno izkazuje spoštljiv odnos do smrti.

Spomenik NOB, ki stoji na ploščadi pred paviljonom NOB v Trziču, je izdelal Stojan Batič leta 1969³⁰³ (sl. 64). Sprva je trziški odbor Zveze borcev naročilo zaupal arhitektu Marku Šlajmerju in kiparju Zdenku Kalinu ter spomenik nameraval postaviti leta 1959, a do njegove uresničitve ni prišlo, ker je Zveza združenj borcev za vrednote NOB Slovenije prepovedala postavljanje spomenikov, dokler projektanti ne izdelajo ustreznih rešitev.³⁰⁴ V Trziču se je posta-

vitev zavlekla za deset let, zamenjala sta se arhitekt in kipar, tako je Ciril Oblak, potem ko je izdelal načrt za paviljon, v katerem je predvidel spomenik v obliki »rože«, k sodelovanju povabil Batiča.³⁰⁵ Oblak je odprl pogled na spomenik, ko ga je postavil na novo zgrajeno ploščad, kjer izstopa kot vertikala, obenem pa ne moti pogleda na pročelje paviljona. Gre za edini modernistični figuralni spomenik v Trziču. Bronasti spomenik stoji na kockastem betonskem napisnem podstavku. Oblak je predlagal napis z verzi iz poezije Ceneta Vipotnika (*Pesem svitanica*), ki ga je Batič umestil na podnožje figuralne skupine kot odtis v globokem reliefu.³⁰⁶ Napis predstavlja vsebinsko izhodišče spomenika, ki raste iz trpljenja med vojno in naposled dočaka, da »iz noči življenje vzplapolava«. Forma spomenika izvira iz oblikovne formule, ki jo je Batič vpeljal na spomeniku v Logatcu leta 1958, in sicer ne presega kiparskega bloka, kompozicija

³⁰² Mušinović, *Javni spomeniki*, str. 811.

³⁰³ Roblek et al., *Od spomenika do spomenika*, str. 86–87; Mušinović, *Javni spomeniki*, str. 156–158, 813–814; Mušinović, *O ženski spomeniški figuri*, str. 30–32.

³⁰⁴ Mušinović, *Javni spomeniki*, str. 156, op. 497; Mušinović, *O ženski spomeniški figuri*, str. 30.

³⁰⁵ Zasebni arhiv Cirila Oblaka.

³⁰⁶ Zasebni arhiv Cirila Oblaka.

se razvija iz središčnega bloka, stilizirane figure so zbrane v zgoščenih pokončnih skupini, stilizacija in redukcija detajlov pridobita izpovedno moč, k ekspresivnosti prispeva bogato strukturirana površina figur, ki jo umetnik doseže z grafizmi. Figure na tržiškem spomeniku predstavljajo vse skupine prebivalstva, ki jih je vojna prizadela, od taboriščnikov, talcev, partizanov, zapornikov, mater, otrok, kmetov do živali,³⁰⁷ kar bi lahko razumeli kot sporočilo, da je uničevalna moč vojne univerzalna.

Več spomenikov, posvečenih znamenitim Tržičanom oz. osebnostim, ki so delovale v Tržiču, je prispeval kipar Vinko (Cene) Ribnikar (1930–2020). Leta 1996 je bila na vogalu Kurnikove hiše odkrita portretna glava tržiškega pesnika Vojteha Kurnika (1826–1886), ki jo je Ribnikar izdelal po naročilu tržiškega podžupana Ignaca Primožiča³⁰⁸ (sl. 65). Gre za edinega med obravnavanimi spomeniki, ki je izdelan iz lesa, Ribnikarjevega primarnega materiala, neznatnega za portretne spomenike. Realistična izvedba glave prinaša prepričljiv portret ljudskega poeta, ki je nastal po Kurnikovi portretni fotografiji in analogiji obraznih potez s pesnikovo zadnjo potomko Kurnikovo Mici.³⁰⁹

Leta 2000 je Ribnikar izdelal spomenik nadškofa Antona Vovka (1900–1963), ki je bil med letoma 1926 in 1928 tržiški kaplan, do leta 1940 pa župnik³¹⁰ (sl. 66). Spomenik, ki stoji ob župnijski cerkvi v Tržiču, sovpada s praznovanjem stoletnice Vovkovega rojstva.³¹¹ Bronasto realistično portretno doprsje stoji na klesanem kamnitem napisnem podstavku. Upodobljen je kot duhovnik z biretom na glavi in ne kot škof, kar se ujema z obdobjem njegove župniške funkcije v Tržiču. Leta 2002 je Ribnikar izdelal realistično bronasto portretno doprsje Viktorja Zakrajška (1903–1974), tržiškega kaplana in župnika ter ustanovitelja in župnika župnije Bistrica pri Tržiču³¹² (sl. 67). Kip stoji pred vhodom v župnijsko kapelo sv. Marije Goretti na Bistrici.

V notranjščini tržiške župnijske cerkve je od leta 2018 bronasto realistično portretno doprsje Jakoba Aljaža (1845–1927), ki je bilo mišljeno za postavitev pred vhod v cerkev³¹³ (sl. 68). Kip je delo kiparja Petra Abrama (r. 1956), nastalo je na pobudo nekdanjega tržiškega župana Pavla Ruparja. Aljaž je v času, ko je bil tržiški kaplan (1871–1880),³¹⁴ v slovenščino

prevedel *Sveto noč* in jo v župnijski cerkvi v Tržiču tudi prvič zapel v slovenščini. Za naslednje leto, ko bo minilo 150 let od Aljaževega prihoda v Tržič, je predvidena postavitev doprsja v zunanji prostor.³¹⁵

Kiparstvo

Od kiparskih del so zajeta dela v zunanjem javnem prostoru, ki niso spomeniki, in v notranjščinah sakralnih stavb, katerih čas nastanka sega v 20. oz. začetek 21. stoletja. Iz obdobja historizma oz. prve polovice 20. stoletja izvira manjše število del, prevladujejo sakralna dela. Večji razmah javne plastike je opaziti v zadnjih treh desetletjih, npr. leta 2001, ko je mesto pridobilo več kipov ob enkratni prireditvi forme vive.

Med najstarejša dela sodi kip sv. Jožefa z Detetom, ki ga je leta 1914 izdelal podobar Jožef Pavlin (1875–1914) za nišo na pročelju Doma na skali, danes pa je v cerkvi sv. Andreja v Tržiču.³¹⁶ Historistični kip prikazuje celopostavnega Jožefa melanholičnega obraza, ki v naročju drži Jezusa, ob nogah pa ima vazo z lilijo. Kipar je z bogato nagubano draperijo, ki mehko ovija telesi in deluje nekoliko pleonastično, ustvaril dinamično igro svetlobe in sence.

V sklop historističnega kiparstva lahko umestimo tudi kipe kiparja Ivana Pengova (1879–1932), ki je leta 1926 za tržiško župnijsko cerkev izdelal presv. Srce Jezusovo in sv. Terezijo Deteta Jezusa,³¹⁷ za kapelico na Fabriki oz. Ravnah pa leta 1921 kip Marije Matere lepe ljubezni,³¹⁸ upodobljene kot Brezmadežne z Detetom. Po fotografiji kipa je založba Slovenska straža izdelala razglednice,³¹⁹ nastale so tudi podobice.

V tržiškem župnišču se nahaja leseno razpelo, ki je delo Toneta Kralja (1900–1975) (sl. 69). Ekspresionistično delo, v katerem odmeva tradicija lesenih

³¹⁵ Za informacijo se zahvaljujem župniku Tomažu Prelovšku.

³¹⁶ *Ilustrirani glasnik* 1, 1915, št. 22, str. 261–263, »Četovodja Jožef Pavlin«; *Cerkveni glasnik* 11, 1931, str. 2; Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 171; Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 103. Za reprodukcijo kipa gl. članek Ane Lavrič v pričujoči publikaciji.

³¹⁷ Več o kipih v članku Ane Lavrič v pričujoči publikaciji.

³¹⁸ ŽA Tržič, *Kronika župnije Tržič*; NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 36, a. e. VII, 1, 9, kapela na fabriki; Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 170, 345; Knific, Ahačič, *Prisrčen pozdrav iz Tržiča*, str. 255. Kapelico so po prizadevanjih tržiškega župnika Kristijana Cudermana dale postaviti delavke v spomin na 1. svetovno vojno (Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 170). Izdelanih je bilo več načrtov za kapelico, za katero je BPT odstopila prostor na svoji parceli. Potem ko je stavbno podjetje Matka Curka, ki je kapelico gradilo, leta 1921 pripravilo stroškovnik in se je župnik obrnil na BPT s prošnjo po financiranju gradnje, ta tega ni bila pripravljena storiti, ker je bila tedaj zaposlena z gradbenimi deli na tržiški šoli, a je morala zaradi inflacije dela ustaviti (NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 36, a. e. VII, 1, 9, kapela na fabriki, dopis BPT župniku Kristijanu Cudermanu, 6. 6. 1921).

³¹⁹ NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 36, a. e. VII, 1, 9, kapela na fabriki. Blagoslov kapelice je bil leta 1922 in tedaj so Marijin kip v slovesnem sprevodu odnesli do kapelice (ŽA Tržič, *Kronika župnije Tržič*).

³⁰⁷ Mušinović, *Javni spomeniki*, str. 157, 813.

³⁰⁸ Prav tam, str. 816. Več o pesniku: Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 374–375.

³⁰⁹ Saje, *Vandalizem pred odkritjem*, str. 20.

³¹⁰ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 198.

³¹¹ ŽA Tržič, *Kronika župnije Tržič*, str. 308–309. Odkrili so ga ob praznovanju prve Vovkove nedelje v Tržiču (Hočevar, Trden kot skala, str. 1, 3).

³¹² Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 213; 30. obletnica župnije sv. Marije Goretti, str. 5.

³¹³ P. Kovačič, Kip Jakoba Aljaža, <http://www.gorenjskiglas.si/article/20180125/C/180129887/1013/kip-jakoba-aljaza-v-trzicu> (2. 8. 2020).

³¹⁴ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 207–208.

bogkov izpod rok ljudskih rezbarjev, je slogovno blizu *Križanim*, ki so nastajali v letih od 1932 do 1933.³²⁰ Nenavadna drža rok, ki so v komolcu pokrčene pod pravim kotom in pribite na križ, razpelo približuje obliki črke »T«. Razkrošeni prsti na rokah in nogah so značilen detajl Kraljevih ekspresionističnih *Križanih* in kažejo na Kristusovo trpljenje. To je nakazano tudi z visoko trnovo krono, kakršno srečujemo na več Kraljevih delih. Kristusovo glavo obdaja ploščasti nimb, ki se sklada s stilizirano pričesko in trnovo krono.

Več kiparskih del za tržiški javni prostor je izdelal kipar Vinko Ribnikar (za spomenike gl. zgoraj). Večino del je izdelal v lesu, s čimer je obujal rezbarsko tradicijo, ki je vidna tudi v slogovni izbiri realističnih, celo narativnih upodobitev. Nastajala so dela manjših formatov, kot so kipi v znamenjih (npr. v znamenju sv. Jožefa ob poti do istoimenske cerkve, kjer je kip sv. Jožefa z Detetom iz leta 1995), in dela večjih dimenzij; mdr. se je posvečal tudi izdelavi jaslíc. Ustvarjal je tudi za sakralne prostore v Tržiču in okolici. Še kot študent ljubljanske likovne akademije je leta 1957 izdelal kip sv. Ane za cerkev v Podljubelju, ki je nadomestil prejšnjo oltarno sliko³²¹ (sl. 70). Polihromiran lesen kip prikazuje celopostavno, stoječo figuro sv. Ane resnobnega obraza, ki z levico nežno objema deklico Marijo v belem, jo gleda v oči in s slovesno svarečo kretnjo dviga roko proti nebu. Marija jo zaupljivo gleda in razširjenih rok pridržuje napis s citatom iz Knjige modrosti: »Čast staršev so njih otroci.« Elegantno razpotečena figura sv. Ane z valovitim ogrinjalom, ki poudarja njeno kretnjo dvignjene roke in z dekorativnim gubanjem prispeva k stiliziranosti figure, je podoba stroge, a ljubeče starševske vzgoje. Figuri rasteta iz skupnega jedra in ne presegata kiparskega bloka, temveč se zlivata v plamenasto obliko. Leta 1963 so za avlo osnovne šole na Zalem Rovtu, kjer je bil Ribnikar učitelj likovnega pouka, nastali leseni reliefi z izbranimi motivi iz slovenske zgodovine, ki so se povezovali s fresko Slavka Pengova.³²² Leta 1995 je nastal bronasti kip *Nadangel* *Mihaela*, ki stoji v znamenju pod trikotno strešico na mostu čez Tržiško Bistrico³²³ (sl. 71). Nadangel, oborožen z ognjenim mečem in ščitom, na katerem je tehtnica, z eno nogo stopa na satana, zvitega na tleh. Kip sv. Florijana, ki stoji v kapelici pred gasilskim domom v Tržiču, je Ribnikar izdelal leta 1997 ob finančni podpori Tržičanov in župana Ruparja³²⁴

(sl. 72). Celopostavni svetnik je upodobljen v značilni opravi rimskega vojaka s praporom in vedrico, iz katere izliva vodo na Tržič.

Leta 1998 je bil po naročilu tržiškega turističnega društva na zunanjsčini hiše Trg svobode 6, v t. i. »firbecoknu« odkrit lesen relief zavetnikov čevljarjev sv. Krišpina in Krišpinijana³²⁵ (sl. 73). Svetnika sta upodobljena v delavnici pri čevljarjem delu, relief je izdelan v tradiciji rezbarske umetnosti. Leta 1999 je bil v župnijsko kapelo na Bistrici postavljen Ribnikarjev polihromiran lesen kip sv. Jožefa z Detetom,³²⁶ izdelan v naslonu na rezbarsko tradicijo. Leta 2001 je kipar sodeloval na formi vivi v Tržiču, za katero je prispeval skulpturo *Zmajevce*,³²⁷ ki je bila zaradi vsebine edina, ki so jo postavili zunaj mesta, tj. v Podljubelju, kjer naj bi bila prvotna naselbina, predhodnica Tržiča (sl. 74), katere izginotje je podano v lokalni ljudski pripovedki, na katero se je kipar navezal. Ta govori o zmaju, ki se je izvalil iz petelinjega jajca, se zaril v Košuto, ko pa je rasel, mu je v gori postajalo pretesno in naposled se je izvil iz skalnega drobca ter povzročil silovit skalni plaz, ki je zasul dolino. Kipar je uporabil naravno skalo in nanjo namestil v bronu vlite posamezne dele zmajevcega telesa ter ustvaril kompozicijo besne zmajске mrcine, ko se, ujeta v skalo, izvija iz nje. Z izbiro lokalne skale kot kiparskega materiala in lokalne vsebine se je kipar uglasil s prostorom, za katerega je bilo delo narejeno. Kiparjev grob na tržiskem pokopališču krasi njegova *Pietà* iz leta 1971, izklesana iz belega marmorja, ki v dopasnem izrezu, v pokončni drži prikazuje Marijo, ki podpira mrtvega Kristusa (sl. 75). Gre za eno najsubtilnejših interpretacij v Ribnikarjevem opusu.

Leta 2001 je pod okriljem tržiške občine potekala forma viva v kamnu.³²⁸ Gre za edini primer načrtovane umeščanja večjega števila kiparskih del v tržiški zunanji javni prostor. K selekciji kiparjev so povabili kiparja Janeza Lenassija, ki je bil z Jakobom Savinškom začetnik kiparskih simpozijev forma viva na Slovenskem.³²⁹ Tržič in Podljubelj sta tako dobila več sodobnih kiparskih del, z umestitvijo katerih na različne lokacije so hoteli ustvariti nove prostorske poudarke. Izbira kamna se povezuje tudi z geološkimi in geografskimi danostmi tega okolja, ki slovi po fosilih in hudourniški strugi bližnje Dovžanove soteske, ki jemlje dih s skalnatimi pečinami in balvani. Na zelenico pred stolpnico so umestili kamnito skulpturo *Aqua viva*, ki je delo kiparja Draga Vita Rozmana (r. 1961)³³⁰ (sl. 76). Kompozicijo tvori obsekan kvadrati podstavek s tremi kroglami različnih veliko-

³²⁰ Kranjc, *Tone Kralj*, passim.

³²¹ Denar za kip so Podljubeljčani začeli zbirati že leta 1955. Kip je blagoslovil nadškof Anton Vovk v tržiški župnijski cerkvi ob zaključku šmarnic 31. maja, na binkoštni ponedeljek, 10. junija, pa so ga prenesli v cerkev v Podljubelju (ŽA Tržič, Kronika župnije Tržič, str. 73; Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 28).

³²² P., V avli šole bo freska, str. 4.

³²³ Pogačnik, *Vinko Ribnikar*, s. p.

³²⁴ Okolico in kapelico sta uredila arhitekta Ignac Primožič in Marko Zuccato (M. G., Tržič, str. 4).

³²⁵ J. Ku., Spominsko znamenje, str. 5.

³²⁶ 30. obletnica župnije sv. Marije Goretti, str. 11, 24.

³²⁷ *Forma viva v Tržiču*, s. p.

³²⁸ Finančno je bila podprta s strani EU projekta, pri katerem je na povabilo občine Sela na Koroškem sodelovala občina Tržič (*Forma viva v Tržiču*, s. p.).

³²⁹ Prav tam.

³³⁰ Prav tam.

Slika 75

sti, okrog katerih se širijo resonančni krogi, kakršni nastajajo na vodni gladini ob stiku s kapljami. Kipar je v likovni jezik prenesel naravni pojav, ki zaživi ob naravnem stiku z vodo, ko se ob deževju na površini podstavka nabira voda in kot naravni element dopolnjuje element kamna. Na zelenico pred novo tržiško šolo so postavili dve skulpturi, prva (brez naslova) je delo kiparja Petra Abrama³³¹ (sl. 77), kjer se na zr-nati površini vije gladek vegetabilni motiv zvončaste cvetice in deluje kot arhetipski pomnik naravi ter spodbuja misel na neokrnjeno naravo v tržiški okolici in na vračanje k prastarim zakonitostim naravnih sil; druga, *Varuh* (sl. 78), je delo Jureta Smoleta (r. 1965), ki je na robni stranici lomljenega kamnitega bloka vklesal dobrodušne obrazne poteze v kiparski govorici, ki aludira na umetnost neciviliziranih ljudstev. Kiparja je nagovorila Tržiška Bistrica v svoji ločevalni in povezovalni vlogi dveh bregov, njena voda pa kot

simbol življenja, zato je stremel k poudarjanju povezovanja prebivalcev obeh bregov, ki izvira iz notranje naravnosti k odprtosti, hkrati pa se zrcali v nasmehu in odprtih očeh. Obe skulpturi se vsebinsko povezujeta in zaokrožata zunanji ambient šole. Kot ostalina nekih starodavnih časov deluje tudi skulptura *Fragment* Jiříja Bezlaja (r. 1949) na zelenici pred Tržiškim muzejem³³² (sl. 79). Realistično izklesan detajl sprednjega dela človeškega stopala na odlomljenem kamnu monumentalnih dimenzij je postavljen na odlomljen kos kamna, ki so ga našli v Tržiški Bistrici. Kipar je sprva razmišljal o postavitvi kipa v reki, kar pa je bilo tehnično prezahtevno.³³³ Gre za eno od Bezlajevih del, ki nadaljuje serijo stopal, navdihnilo ga je antično grško kiparstvo, kipar pa se je zanj odločil zaradi navezave na čevljarstvo in zaradi postavitve pred muzej, ki to tradicijo

³³¹ Prav tam.

³³² Prav tam.

³³³ Za podatek se zahvaljujem Jiříju Bezlaju.

Slika 79

tudi predstavlja.³³⁴ Umestitev kipa v lapidarij Tržiškega muzeja je posrečena, saj se dobro povezuje z vsebino muzejske zbirke, daje pa tudi vtis avtohtone ostaline antične umetnosti, kar je paradoksalno, saj v Tržiču ostankov monumentalnega antičnega rimskega kiparstva ni.

Skulptura Metoda Frlica (r. 1965) *Delni pogled* stoji ob tržiški župnijski cerkvi nedaleč od Bitenčevega spomenika NOB (sl. 80). Kamnita plošča je zasnovana dvodelno: na sprednji strani je površina zglačena, pod sredino se odpira z manjšo odprtino nepravilne oblike, hrbtna stran pa je delno izdolbljena in razkriva mehko valovanje organskih oblik, odpira se pogled v osrčje kamna, kakršno se skriva pod gladko površino. Gre za kontrast med ploskovitostjo in plastičnostjo, med umetelnim, človekovim posegom v kamen in njegovo naravno podobo. V Frlicovem opusu najdemo več sorodno oblikovanih del. Naknadno je bila leta 2002 v sklop forme vive dodana tudi skulptura Gustava Januša (r. 1939),³³⁵ ki stoji ob cesti nad Tržiško Bistrico, nedaleč od kompleksa BPT in predstavlja redek primer kiparskega dela v njegovem opusu, ko je z minimalnim posegom dinamiziral rob pokonci postavljene odrezane kamnite

plošče, ki z valovito linijo deluje kot metafora bližnje gorske pokrajine.

Med zadnjimi pridobitvami tržiškega zunanjega javnega prostora je skulptura zmaja nasproti avtobusne postaje, ki se navezuje na legendo o nastanku Tržiča. Stoji na mestu nekdanje kapelice Trpečega Kristusa, ki je bila ob javni tehcnici.³³⁶ Skulpturo iz pločevine, umeščeno na skale, je izdelalo KUD Amplus leta 2017.³³⁷

Slikarstvo

V slikarstvu prevladujejo sakralna dela. Več del sta prispevala oče in sin Matija Bradaška st. (1852–1915) in Matija Bradaška ml. (1889–1962), od slik s sakralno motiviko, portretov tržiških župnikov, bandera, ki je danes v župnijski kapeli na Bistrici pri Tržiču, do restavriranja starejših del v župnijski cerkvi, npr. Langusovega sv. Jurija (1901), Layerjeve freske v

³³⁴ Za podatek se zahvaljujem Jiriju Bezljaju.

³³⁵ M. R., Tržič obogatila forma viva, str. 5; za podatek o letnici postavitve se zahvaljujem Aljažu Pogačniku.

³³⁶ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 169; Kapelica Trpečega Kristusa – Ecce homo, https://www.kamra.si/print.html?item_id=113084&tmpl=print (23. 7. 2020); Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 64. Javna tehcnica in kapelica sta bili porušeni ob izgradnji Cankarjeve ceste v letih od 1960 do 1961 (prav tam, str. 65).

³³⁷ P. Kovačič, Na Šušarsko se je naselil zmaj, <http://www.gorenjskiglas.si/article/20170906/C/170909895/1013/na-sušarsko-se-je-naselil-zmaj> (9. 8. 2020).

kupoli (1911) in božjega groba (1912).³³⁸ Nekaj slik, ki so bile v župnijski cerkvi pred 2. svetovno vojno, so pozneje umaknili v župnišče, kjer so še danes. Med deli Bradaške st. sta sliki z motivom sv. Družine in sv. Tilna oz. Egidija s stranskih oltarjev v podružnični cerkvi sv. Ane v Podljubelju iz leta 1889, oltarna podoba škapsulirske Matere Božje iz leta 1902, ki je bila v Marijini kapeli v župnijski cerkvi, danes pa je v župnišču, slika *Smrt sv. Uršule* iz leta 1911, ki je v Marijini kapeli,³³⁹ ter sliki sv. Blaža in sv. Elizabete iz leta 1912, ki ju je naročila Engelsbergerjeva leta 1911 in sta bili nekdanj v Marijini kapeli, sta danes v župnišču.³⁴⁰ Sv. Blaž (sl. 81) je upodobljen kot škof, ki, za-zrt v nebo, polaga roke nad dečka, ki se z roko dotika grla, njegova mati pa se priporoča svetniku, v ozadju deklica in mati čakata škofov blagoslov. Sv. Elizabeta, upodobljena kot kraljica s kronico in hermelinskim plaščem, je naslikana v značilnem motivu delitve miloščine revežem, ko stoji na stopnici palače, zaznamovane s stebrom, in iz skrinjice, ki jo pridržuje paž, jemlje zlatnike in srebrnike ter jih izroča starcu, pred njo pa se zvrstijo klečeča žena, deklica in deček. Gre za dela poznega nazarenskega sloga, ki jih zaznamuje pripovednost, prepoznavnost osrednjega motiva in v tej smeri je nadaljeval tudi Bradaška ml., ki je po očetovi smrti prevzel njegovo delavnico v Kranju.

Bradaška ml. je leta 1916 naslikal sliki sv. Roka³⁴¹ in sv. Antona Padovanskega, ki ju danes ni več v cerkvi. Leta 1920 je za prezbiterij župnijske cerkve naslikal sliki *Jezus ozdravlja bolnike* (sl. 82), ki je danes pod pevskim korom in prikazuje Jezusa, ki na ulici ozdravlja bolne, hrome in obsedene, otroke in starce, ter *Pomnožitev kruha* (sl. 83), ki je danes v Marijini kapeli in prikazuje Kristusa, ki sedi pod drevesom, blagoslavlja kruh in ribi ter množico, ki jo slikar po principu reliefa zgrinja levo in desno v ospredju kompozicije ter jo pogloblja z umestitvijo figur v ozadje.³⁴² Leta 1932 je nastala slika sv. Blaža, ki je v župnišču in je sorodna zgoraj omenjeni sliki iz leta 1912, le da je manjša in v slogu poljudnejša. Slikar je od figur ohranil le svetnika in mater z otrokom, ki ji je v roko položil okostje ribe ter tako nazorno pokazal vzrok dečkovih bolečin v grlu. Poslikave Bradaške ml. so nastale tudi na zunanjsčini podružnične cerkve sv. Jurija v Bistrici pri Tržiču, in sicer je leta 1927 v kapelici, ki so jo leta 1922 prizidali južni steni zu-

nanjščine, naslikal brezjansko Marijo Pomagaj, ki jo časti par v gorenjski narodni noši, ob straneh pa levo sv. Ano in desno sv. Antona Padovanskega, na zakristiji pa leta 1931 sv. Kristofa, ker je prejšnjo poslikavo iz leta 1421 na zunanji strani prezbiterija prekrila na novo prizidana zakristija.³⁴³ Leta 1931 je poslikal oz. obnovil kapelico na Čegeljšah, kjer je v ozadju za kiparsko skupino *Križanja* naslikal Jeruzalem, levo *Kristusa na Oljski gori* in desno *Vstajenje*, ter kapelico *Žalostne Matere Božje* v zgornjem koncu v Tržiču z motivi sv. Andreja, sv. Ane, sv. Uršule in sv. Florijana, ki so jo leta 1944 podrli Nemci,³⁴⁴ ter kapelico sv. Jurija na Pungartu, kjer je poleg obnove obstoječih motivov v notranjščini (v sredi sv. Jurija, levo sv. Martina in desno sv. Evstahija) na zunanji strani naslikal sv. Janeza Krstnika in sv. Roka.³⁴⁵

Slika sv. Valentina škofa, ki jo je za podružnično cerkev sv. Ane v Podljubelju leta 1925 naslikal Pavel Lindtner, je prikazovala sladkobno kompozicijo svetnika, ki se na oblakih dviga v nebo, spodaj pa pokrajino s procesijo k cerkvi sv. Ane ter pastirčka v molitvi.³⁴⁶ Pozneje so sliko umaknili iz cerkve v tržiško župnišče.³⁴⁷

Med vidnejšimi deli iz obdobja med obema svetovnima vojnama je poslikava moške kapele, današnje kapele sv. Cirila in Metoda v župnijski cerkvi v Tržiču.³⁴⁸ Leta 1931 sta jo poslikala Janez Mežan (1897–1972) in Nikolaj Pirnat (1903–1948), ki ga je k sodelovanju povabil Mežan.³⁴⁹ Škofija je potrdila njune osnutke in nastale so tri freske, od katerih sta danes vidni le še prvi dve, naslikani v lunetah, v katerih je kompozicija urejena s pomočjo naslikanega arhitekturnega okvira, okrog katerega se zvrstijo figure, v spodnjem pravokotnem polju pa je krajinski

³⁴³ *Cerkveni glasnik* 8, 1931, str. 3; Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 118, 122, 123.

³⁴⁴ *Cerkveni glasnik* 8, 1931, str. 3; *Cerkveni glasnik* 9, 1931, str. 3; Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 170–171; ŽA Tržič, *Kronika župnije Tržič*.

³⁴⁵ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 173. Kapelico je leta 1985 pre-slikal Lojze Čemažar (gl. spodaj).

³⁴⁶ *Cerkveni glasnik*, september 1925, str. 4.

³⁴⁷ Po obnovi cerkve leta 1955 je bilo v njej več slik, ki so jih pozneje odstranili, npr. sv. Janeza Nepomuka, slika sv. Ane, ki je bila prej v cerkvi sv. Andreja v Tržiču in so jo leta 1955 prenesli v Podljubelj, nato pa jo je nadomestil Ribnikarjev kip. V cerkvi so bile še slike Matere Božje, Brezmadežne in sv. Jožefa, prva je bila dar družine Zibler, drugi dve so prenesli iz zvonika župnijske cerkve v Tržiču. V vhodni lopi je bil v niši manjši kip sv. Ane, ki je prvotno stal v Hofbauerjevem znamenju, dodali so mu še manjši kip Marije, na stenah pa sliki sv. Ane in Ivane Orleanske, ki ju je podarila neka družina iz Podljubelja (Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 28; ŽA Tržič, *Kronika župnije Tržič*).

³⁴⁸ *Cerkveni glasnik* 8, 1931, str. 3; *Cerkveni glasnik* 5, 1931, str. 3–4; NSAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 1, dopis škofijskega ordinariata župnemu uradu v Tržiču, 9. 7. 1931.

³⁴⁹ UIFS ZRC SAZU, mape umetnikov, Mežan Janez, pismo umetnika Francetu Stetetu, 30. 9. 1931. Umetnika sta bila v prijateljskih odnosih še iz študentskih let v Zagrebu in pozneje v Mariboru, družilo ju je sodelovanje na skupnih razstavah in v istih umetniških društvih (Cobelj, *Janez Mežan*, str. 18, 19, 21).

³³⁸ Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 52, 54; ŽA Tržič, *Kronika župnije Tržič*.

³³⁹ Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 52, 54. Več o slikah škapsulirske Marije in sv. Uršule v članku Ane Lavrič v pričujoči publikaciji.

³⁴⁰ ŽA Tržič, *Kronika župnije Tržič*; Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 54. Za reprodukcijo slike sv. Elizabete gl. članek Ane Lavrič v pričujoči publikaciji.

³⁴¹ Naročila jo je gospa Engelsberger (ŽA Tržič, *Kronika župnije Tržič*; Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 139; Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 54).

³⁴² ŽA Tržič, *Kronika župnije Tržič*; Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 55.

Slika 85

motiv. Prva freska (sl. 84) z zavetniki tržiških obrti sv. Lovrencem, zavetnikom kuharjev in gasilcev, sv. Lucijo, zavetnico krojačev, šivilj in tkalcev, sv. Rokom, zavetnikom šivilj, krojačev in tesarjev, sv. Krišpinom, zavetnikom čevljarjev, in sv. Florijanom, zavetnikom gasilcev,³⁵⁰ v spodnjem pravokotnem polju prikazuje panoramo Tržiča v pogledu od juga proti severu in zajema vse tri cerkve ter grad Neuhaus. Druga je freska Marije vedne pomoči z delavci ob straneh, oblečenimi v delavske predpasnike (sl. 85): na desni strani delavec ponižno pokleka pred Marijo, delavka pa se ji priporoča v molitvi, na levi pa se k Mariji zateka delavska družina; pod Marijo sta upodobljeni tovarni BPT in Peko. Marija je po vsej verjetnosti nastala po podobi, ki jo je za župnijsko cerkev plačal Andrej Gassner st.,³⁵¹ navsezadnje je na freski v varstvo Mariji izpostavljena ravno BPT, katere solastnik je bil Gassner, kar bi morda kazalo na njegovo vlogo pri izbiri motiva. Obe freski se vsebinsko povezuje, saj prva predstavlja obrti, na katerih je temeljilo tržiško gospodarstvo pred razvojem industrije, tega pa prikazuje druga freska. Tretja freska, ki je bila med oknom in je prikazovala Kristusa Kralja,³⁵² je bila prebeljena leta 1963, ko so na njeno mesto umesti-

li Kregarjevo sliko sv. Cirila in Metoda.³⁵³ Delež posameznega avtorja ni moč ločiti, freske veljajo za Mežanovo najpomembnejše freskantsko delo.³⁵⁴ Slogovno je delo nastalo pod vplivom nove stvarnosti in barvnega realizma. Mežan je leta 1932 za Dom na skali naslikal sliko sv. Jožefa, ki je visela nad odrom v gledališki dvorani in je danes v župnišču.³⁵⁵

Med manjšimi deli je bandero za cerkev sv. Ane v Podljubelju, ki ga je leta 1933 naslikal Slavko Pengov (1908–1966) in na eni strani upodobil Marijo kraljico z Detetom, na drugi pa sv. Jožefa z otrokom, ki je razigrano razgiban (sl. 86). Ozadje in oblačila angelov, ki so naslikani ob strani na obeh upodobitvah, se dopolnjujejo v komplementarnem kontrastu rdeče in zelene.

Omenimo še portrete tržiških župnikov, ki so nastajali od obdobja 1. svetovne vojne do danes. Matija Bradaška st. je leta 1915 v realistični izvedbi upodobil Frančiška Špendala (1846–1915) v dokolenskem izrezu, v tričetrtinskem profilu pred nevtralnimi rjavim ozadjem (sl. 87). Duhovniško oblačilo dopolnjujeta moceta in pas, na mizi je bireta, kar kaže na Špendalovo funkcijo kanonika v Novem mestu

³⁵⁰ Knific in Ahačič, *Prisrčen pozdrav iz Tržiča*, str. 248.

³⁵¹ Pirc, *Marijine slike*, str. 4; Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 167.

³⁵² *Cerkveni glasnik* 8, 1931, str. 3; *Cerkveni glasnik* 9, 1931, str. 3.

³⁵³ Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 66.

³⁵⁴ Cobelj, *Janez Mežan*, str. 23.

³⁵⁵ ŽA Tržič, *Kronika župnije Tržič*; Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 396, sl. Več o sliki v članku Ane Lavrič v pričujoči publikaciji.

Slika 88

od leta 1909.³⁵⁶ Realistični portret Jožefa Potokarja (1874–1922), ki ga je naslikal Matija Bradaška ml. in je datiran z letnico 1915, je verjetno nastal po njegovi portretni fotografiji (sl. 88). Naslikan je v dopasnem izrezu v tričetrtinskem profilu pred rjavim ozadjem. Na prsih nosi odlikovanji, in sicer ga je leta 1916 cesar odlikoval z zlatim zaslužnim križcem s krono na traku hrabrostne medalje za zasluge v vojni, odlikovan je bil tudi s srebrno častno medaljo Rdečega križa.³⁵⁷ Ker se letnica na portretu in leto prejema odlikovanja ne ujemata, je datacija portreta odprta, poraja se vprašanje, ali sta bili odlikovanji naslikani naknadno.

Janez Mežan je leta 1931 portretiral Matijo Škerbca (1886–1963). Slika je verjetno nastala po fotografiji (sl. 89), Škerbec je tedaj že župnikoval v Kranju, saj je Tržič zapustil leta 1928. Gre za doprski portret v rahlem tričetrtinskem profilu, ki je nastal pod vplivom nove stvarnosti. Stane Kregar (1905–1973)

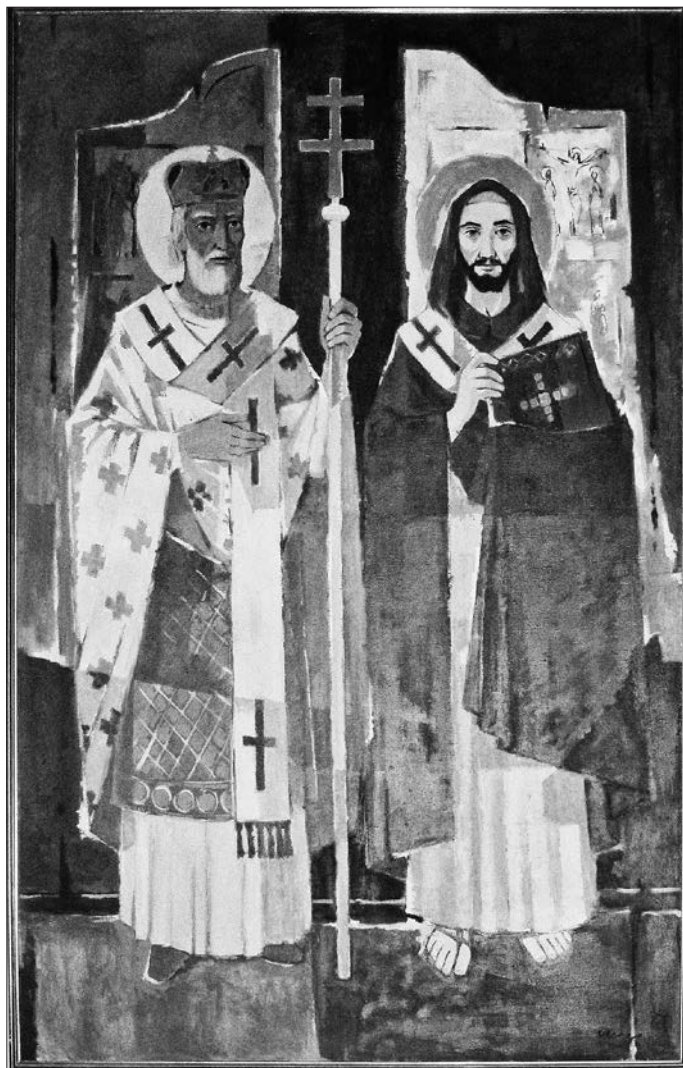
je leta 1940 naslikal doprski portret Antona Vovka pred nevtralnimi rjavimi ozadjem (sl. 90). Podan je v slogu barvnega realizma v reducirani barvni paleti, vključujoč le črno, belo in rdečo. V realistični interpretaciji je Vovka kot nadškofa leta 2003 upodobil še Nikolaj Mašukov (r. 1956), ki ga je zajel v podkolenskem izrezu, s knjigo v roki in sedečega na oblazinjenem stolu pred zlatorjavim ozadjem (sl. 91). Na njegov zažig v Novem mestu, ki so se ga v Tržiču spomnili ob petdesetletnici leta 2002, opozarjajo plameni, ki se dvigajo iz škrlatne mocete. Mašukov je leta 2012 naslikal še doprski portret Romana Starca (sl. 92) v tričetrtinskem zasuku, s pogledom, usmerjenim v gledalca. Oblečen je v opravo vitezov Božjega groba v Jeruzalemu, v katerega je bil sprejet leta 2008.³⁵⁸ V ozadju ob knjižni omari je kot slika v sliki vključen prej omenjeni Vovkov portret.

Večina Kregarjevih del je za Tržič in okolico nastala v šestdesetih letih in do njegove smrti leta

³⁵⁶ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 197.

³⁵⁷ ŽA Tržič, *Kronika župnije Tržič*.

³⁵⁸ Pavlič, *Plemenitega duha*, <https://www.druzina.si/ICD/spletna stran.nsf/clanek/57-36-CerkevDoma-6> (14. 8. 2020).

Slika 94

1973, posamezna dela pa je ustvaril že v drugi polovici tridesetih let 20. stoletja in ni šlo le za slike. Po njegovem načrtu iz leta 1937 je pasar Janez Drnovšek za tržiško župnijsko cerkev izdelal večno luč, ki sta jo cerkvi darovala župnik Anton Vovk in Viktor Kragl,³⁵⁹ leta 1987 so jo prenesli v zakristijo,³⁶⁰ od leta 1989 pa je v cerkvi sv. Andreja, kjer so jo uporabili za lestenec.³⁶¹ Sestavlja jo kroglasti nastavek za večno lučko, ki je povezan z okroglo, na robu perforirano ploščo, na katero so pritrjene tri enake manjše plošče, v čemer razbiramo simboliko Boga in sv. Trojice. Leta 1939 je za župnijsko cerkev po njegovem načrtu Drnovšek izdelal nova vratca tabernaklja. Prikazujejo Jagnje Božje, prebodeno z mečem, čigar kri se steka v kelih na oltarni mizi, pod katero je sedem studen-

cev, tj. sedem zakramentov. Ozadje zapolnjujejo križi in oljčne vejice, ki slavijo Kneza miru, vse pa obdaja vinska trta.³⁶² Leta 1939 je naredil načrt za bandero Marijine družbe žena, po katerem je pasar Drnovšek izdelal kovinski nastavek z motivom sv. Ane na eni strani in srca Marijinega, prebodenega s sedmimi meči, na drugi.³⁶³ Leta 1938 je naredil načrt za nov oltar v kapeli Doma na skali, leta 1939 pa naslikal še sliko sv. Jožefa z Detetom,³⁶⁴ ki je nadomestila ceneno tiskano podobo.³⁶⁵ Nastanek slike sovpada s praznovanjem petdesetletnice Vincencijeve družbe, na kar so opozarjali že leta 1938 ob postavitvi novega oltarja, ko so apelirali na darežljivost dobrotnikov za

³⁵⁹ *Cerkveni glasnik*, 1937, št. 11, str. 3, »To in ono«; *Cerkveni glasnik*, 1939, št. 5, str. 7, »Nova vratca našega tabernaklja«; Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 60.

³⁶⁰ Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 80.

³⁶¹ *ŽA Tržič, Kronika župnije Tržič*, str. 214.

³⁶² *Cerkveni glasnik*, 1939, št. 5, str. 8, »Nova vratca našega tabernaklja«; Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 60.

³⁶³ *Cerkveni glasnik*, 1939, št. 7, str. 2.

³⁶⁴ *Cerkveni glasnik*, 1939, št. 5, str. 5, »Ob petdesetletnici Vincencijeve konference«.

³⁶⁵ *Cerkveni glasnik*, 1938, št. 10, str. 3, »To in ono«.

Slika 95

naročilo nove oltarne slike.³⁶⁶ Kregarjev moderno zasnovan oltar je nadomestil oblikovno skromnejšega predhodnika, in sicer se je nad oltarno mizo dvigal parapet s škatlastim tabernakljem, ki ga je krasil Kristusov lik, v ozadju za tabernakljem pa nizek zaslon s sliko sv. Jožefa v masivnem pozlačenem okvirju, ki sta jo obdajala dva nastavka s kroglo (sl. 93). Kregarjeva slika je danes v župnišču. Sodi med slikarjeva dela iz predvojnega obdobja poetičnega oz. barvnega realizma, kompozicija je pretežno grajena na kontrastnih odtenkih rdeče in modre. V dopasnem izrezu sta naslikana melanholični sv. Jožef in blagoslavljajoči Jezus svežega, otroško resnobnega obrazka. Jožef pridržuje razcveteno belo lilijo, svoj značilni atribut. Zagrinjalo nasičene rdeče barve pred modrikastim nebom zapira ozadje, na oltarju pa je optično zaključevalo oltarni nastavek.

Kregarjevo delo za tržiške in okoliške cerkve se je nadaljevalo v šestdesetih letih, ko je naslikal več slik

ter izdelal načrte za več vitrajev in eno monumentalno tapiserijo. K sodelovanju ga je večkrat pritegnil arhitekt Anton Bitenc, s katerim ga je vezalo tesno prijateljstvo. Slikarska dela so nastajala v njegovem prepoznavnem slogu, ki ga srečujemo na delih po številnih slovenskih cerkvah, in sicer je povezal figuralko iz predvojnega slikarstva poetičnega realizma z abstraktnim komponiranjem ozadij, na katerih je razčlenjeval barve in jih v slikovitih lisastih nanosih transformiral v čisti likovni jezik. Takšen kompromis med zahtevami naročnikov in gledalcev na eni strani ter lastno izpovedno močjo na drugi se je izkazal za uspešnega in predstavlja vrhunec slovenskega sakralnega slikarstva 20. stoletja.³⁶⁷

Prva med povojnimi deli je bila slika sv. Cirila in Metoda za tržiško župnijsko cerkev iz leta 1963, ki je nastala ob praznovanju 1100. obletnice prihoda sv. bratov med Slovane (sl. 94) in tedaj so jo umestili v moško kapelo na mesto prebeljene freske Kristusa

³⁶⁶ Prav tam.

³⁶⁷ Prim. Tršar, Kregarjev doprinos, str. 36.

Slika 96

Kralja.³⁶⁸ Sv. brata, ki sta leto poprej ob povzdignjenju ljubljanske škofije v nadškofijo (in nekdanjega tržiškega župnika Antona Vovka v nadškofa) postala njena zavetnika,³⁶⁹ sta naslikana v celopostavni, frontalni postavitvi. Upodobitev sv. Cirila kot učenega meniha s knjigo v rokah je značilna, medtem ko je sv. Metoda bolj izvirna, upodobljen je kot pravoslavni škof, kar natančneje opredeljuje njegovo poreklo in delovanje v vzhodnem krščanskem svetu. K temu prispeva še ozadje, saj stojita pred vratci ikonostasa, na katerih v ozadju za sv. Cirilom razberemo podobo križanja. Geometrično razčlenjena kompozicija velikih barvnih ploskev v komplementarnih kontrastih ustvarja ploskovito abstraktno ozadje, ki se kot svetlobna premena preslikava na oba svetnika.

Leta 1964 je sledilo naročilo za oltarni sliko sv. Roka in Marijinih staršev, ki sta nadomestili v po-

žaru uničena stranska oltarja sv. Roka in sv. Joahima iz podružnične cerkve sv. Jožefa v Trziču.³⁷⁰ Za ponovno opremo pogorele cerkve so se obračali na različne ponudnike,³⁷¹ a naposled je naročilo dobil Stane Kregar.³⁷² Sv. Rok je upodobljen s sklenje-

³⁷⁰ NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, pismo Staneta Kregarja tržškemu župniku, 17. 3. 1964. Župniku se je udinjal tudi nek ljubiteljski slikar, ki je potem, ko sta bili slike postavljeni v cerkev, menil, da kvarita lepoto in poduhovljenost cerkve, ki da ni galerija in da ni treba, da bi bila nekaj več, za kar je namenjena (NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46).

³⁷¹ NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, pismo, 6. 4. 1961, ki bi utegnulo izvirati iz enega od ženskih samostanov v Ljubljani (morda šolskih sester sv. Frančiška) in iz katerega je razvidno, da so za cerkev ponujali tako slike kot kipe svetnikov, katerih oltarji so zgoreli.

³⁷² Sliki sta bili prevzeti leta 1965, ker se je zavlekla izdelava okvirjev (NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, pismo Staneta Kregarja tržškemu župniku, 28. 5. 1965). Masivna okvira, ki nadomeščata oltarna nastavka, je po načrtu Antona Bitenca (v dogovoru s Kregarjem) izdelal Milan Hrovat iz Domžal (NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, pismo Antona Bitenca tržškemu župniku, 7. 6. 1964; NŠAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, pismo Staneta Kregarja tržškemu župniku, 17. 3. 1964; NŠAL,

³⁶⁸ Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 66; Lavrič, Sv. Ciril in Metod, str. 116.

³⁶⁹ ŽA Tržič, *Kronika župnije Tržič*, str. 92.

nimi rokami v molitvi, sedeč na skali, prepoznaven po romarski školjki, krvavečih ranah in psu s kosom kruha v gobcu (sl. 95). Tisto, kar pritegne pozornost, je svetnikova duhovna lepota, ko notranje zazrt, zamaknjenega pogleda prisluhne Božjemu nagovoru in v svoji vdanosti Božjemu načrtu deluje tiho slovesno. Kompozicija je zasnovana po tradicionalnih vzorcih zapiranja ob straneh z vertikalami dreves in prodora v globino na sredi. Medtem ko je barvna lestvica figur zreducirana na sivozelene in rjave odtenke, pa je krajina podana v močnejših barvnih kontrastih. Pod nebom, ki deluje kot modernistična izpeljava elgrecovskega neba, se v ozadju barvno razčlenjene pokrajine odpira pogled na Tržič in bližnje gore, realistični detajl, ki ga je Kregar upodobil po fotografiji, ki mu jo je poslal župnik Zakrajšek.³⁷³ Na osnutku, kjer je kompozicija enaka, le poteza je bolj sproščena, je krajina postavljena višje in odmerjen ji je manjši del kompozicije. Z vključitvijo Tržiča je tudi sv. Rok prištet med tržiške priprošnjike.

Medtem ko je sv. Rok umeščen v eksterier, se na nasproti stoječi oltarni sliki Marijinih staršev prizor odvija v notranjščini (sl. 96). V ospredju na stolu sedi sv. Joahim, ki v naročju drži knjigo in z očetovsko naklonjeno gesto vabi k branju biblije malo Marijo, ki, oblečena v belo obleko in naglavno tančico, kleče moli, sv. Ana pa sedi v ozadju s knjigo v naročju. Barvna skala hladnih, intenzivnih kontrastnih odtenkov notranjščino približuje abstraktnemu barvnemu zapisu. Motivika, ki poudarja učenost oz. izobraževanje v Marijini družini, ki prebira svetopisemske knjige, izhaja iz tradicije upodabljanja sv. Joahima in Ane z malo Marijo, npr. sv. Joahim in Ana učita Marijo brati, sv. Ana uči Marijo brati, s to razliko, da je Joahimova vloga na Kregarjevi sliki aktivnejša, saj je običajno v vlogi Marijine učiteljice upodobljena sv. Ana, sv. Joahim pa je opazovalec oz. spremljevalec, tokrat pa on uči Marijo brati. Z izpostavitvijo sv. Joahima v kompoziciji se je Kregar navezal na patrocinijski nekdanjega stranskega oltarja, z vključitvijo sv. Ane in Marije pa je črpal iz starejše sakralne umetnosti, npr. baročne, ko je imelo poudarjanje Marijinega izobraževanja vzgojni zgled.

Po Kregarjevih načrtih so nastajali tudi vitraji, in sicer leta 1964 za podružnično cerkev sv. Ane v Podljubelju ter leta 1969 za podružnično cerkev sv. Neže na Brezjah pri Tržiču. Vse je izdelalo podjetje Staklo

iz Zagreba.³⁷⁴ Za gotski prezbitarij podljubeljske cerkve so nastali štirje, ki so nadomestili prejšnje³⁷⁵ (sl. 97). Trije šilastoločno zaključeni vitraji prikazujejo reducirane pasijonske upodobitve in izbrane motive orodij Kristusovega mučeništva. Simbolna motivika je bila Kregarju blizu in kaže na umetnikovo vzorovanje po romanskih in zgodnjegotskih vitrajih.³⁷⁶ Vsebinsko izhodišče slikanih oken predstavlja srednje, vzhodno okno, ki je edino, ki prikazuje Kristusov lik, njegov človeški obraz in ne le simbolov. Reduciran motiv *Ecce homo* se prepleta s trnjem in kockami, dvema orodjema Kristusovega mučeništva. Na vitraju na severni steni se dviga Golgota s tremi križi, pod njo je upodobljen Kristusov monogram, na vitraju na južni steni pa so zbrani *arma Christi* v večjem številu, in sicer žebli, sulica, klešče in trs z gobo, napojeno z žolčem in kisom, evharistični motiv kapelj Kristusove krvi, ki kapljajo v kelih na spodnjem robu kompozicije, pa zaokroža vsebino treh oken, s čimer je Kristusovo trpljenje osmišljeno kot žrtev v Božjem odrešenjskem načrtu. Na severni steni je še pravokotni vitraj z motivom sv. Eme Krške, ki objokuje svoja mrtva sinova³⁷⁷ (sl. 98). Izbiri ene najbolj priljubljenih svetnic na slovenskem ozemlju, ki ji je posvečena cerkev na bližnjem Koroškem, priljubljenem romarskem kraju Slovencev, je najbrž botrovala bližina meje; tudi Tržičani so romali na Koroško in na grob sv. Eme.³⁷⁸ Prelaz Ljubelj pa je bil povezan s samo svetnico, saj je čezenj hitela v Breže na Koroškem, ko je izvedela za smrt svojih dveh sinov.³⁷⁹ Emino trpljenje se povezuje z vsebino ostalih treh oken, ki simbolno predstavljajo Kristusovo trpljenje, motiv bi lahko pojmovali kot različico *pietà* in simbolno nadaljevanje Kristusovega pasijona na treh oknih, na kar napeljuje tudi postavitve ob okno z motivom treh križev na Golgoti. Kregar je izbral pisane barve kontrastnih odtenkov, kar je bilo značilno za njegove vitraje, v Podljubelju pa je ta izbira še toliko bolj posrečena, ker jih je umestil v gotski prezbitarij, ki pripada umetnostnemu obdobju, ko je umetnost vitrajev doživljala vrhunec.

Po Kregarjevih osnutkih so za novo zgrajeno cerkev sv. Neže v Brezjah pri Tržiču nastali štirje vitraji, blagoslovljeni leta 1969, ki nadomeščajo oltarni nastavek (sl. 99). Okna kvadratne oblike so postavljena v kvadrat in v razmiku tvorijo obliko križa, na in ob katerega so umeščeni kipi z oltarja iz porušene cerkve. Barvita okna ustvarjajo kontrastno ozadje sa-

ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, pismo Staneta Kregarja tržiškemu župniku, 10. 1. 1965; NSAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, pismi Milana Hrovata tržiškemu župniku, 13. 2. 1965 in 5. 4. 1965). Mizarska dela pri okvirjih je prevzel Vinko Homar (NSAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, račun Vinka Homarja, 5. 1. 1965). Izdelava okvirjev se je nekoliko zavlekla zaradi bolezni mojstra in slabe kakovosti zlata za pozlato (NSAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, pismo Milana Hrovata tržiškemu župniku, 14. 9. 1965).

³⁷³ NSAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, pismo Staneta Kregarja tržiškemu župniku, 7. 3. 1964. Gre za pogled z Velike miž'ce, razgledne točke na poti na Kriško goro. Za podatek se zahvaljujem župniku Tomažu Prelovšku.

³⁷⁴ Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 28; ŽA Kovor, *Kronika župnije Kovor*.

³⁷⁵ Cerkev je bila po 2. svetovni vojni nekaj časa nedostopna, pozneje razdejana, saj je bila odprta, iz nje pa so bili odneseni kipi, slike ipd. (NSAL, ŠAL/ŽA, Tržič, t. e. 46, dopis škofijskemu ordinariatu v Ljubljani, 6. 7. 1955. Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 27).

³⁷⁶ Šorli Puc, Kregarjevi vitraji, str. 91.

³⁷⁷ ŽA Tržič, *Kronika župnije Tržič*, str. 193.

³⁷⁸ ŽA Tržič, *Kronika župnije Tržič*, str. 115–116.

³⁷⁹ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 7.

Slika 99

kralni notranjščini, še zlasti belemu ostenju in formi križa ter predstavljajo dinamičen barvni akcent v cerkveni notranjščini. Gre za figuralne motive, katerih detajle glav in rok je izvedel v risbi, preostalo telo pa zapolnjujejo barvne ploskve, saj je umetnik glavni poudarek namenil barvam.³⁸⁰ V zgornjem levem oknu je upodobljena sv. Neža s palmovo vejo in z jagnjetom, v desnem pa Marija z Detetom, imenovana Marija, Kraljica miru. Upodobitev slednje se nanaša na zaobljubo dveh domačinov iz 2. svetovne vojne, ki sta sklenila, da postavita kapelico na čast Kraljici miru, če vas ne bo požgana in z izgradnjo nove cerkve so zaobljubo več kot izpolnili.³⁸¹ Spodnji dve okni prikazujeta angela adoranta. Figure so podane v dokolenskem izrezu, svetnica in Mati Božja v tričetrtinskem profilu, angela v frontalni drži, zgled za katero bi ponovno lahko iskali v naslonu na starejšo tradicijo sakralne umetnosti.

Po Kregarjevem osnutku je bila za kapelo sv. Marije Goretti leta 1973 izdelana tapiserija, ki jo je izdelalo podjetje Zanatska radnja za proizvodnjo tapiserije iz Novega Sada³⁸² (sl. 100). Tapiserije so bile priljubljena likovna tehnika v sedemdesetih letih 20. stoletja, v sakralnih prostorih pa so bile nadvse redke.³⁸³ Kregar je izhajal iz oblike križa, simbolnega središča sakralnega prostora, ki ga je zaobjel v Kristusu, ko ga je v frontalni postavitvi, razprostrtih rok umestil v središče kompozicije. Krake križa lahko razberemo tudi iz detajlov abstrahiranega ozadja za Kristusovim likom. Vstali Kristus se dviga v svetlobi, on je svetloba, ki se razširja po celotni kompoziciji. Njegov sij se v dveh koncentričnih krogih širi okrog njega, manjšega obkroža rdeče-zelenkasta linija, ki predstavlja barvno protiutež peščenim odtenkom.

³⁸⁰ Šorli Puc, Kregarjevi vitraji, str. 91.

³⁸¹ ŽA Kovor, tipkopis o zgodovini cerkve sv. Neže.

³⁸² Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 70; 30. obletnica župnije sv. Marije Goretti, str. 7, 20.

³⁸³ Spomnimo na tapiserijo, ki je nastala leta 1978 za cerkev sv. Jožefa na Studencih v Mariboru po predlogi mariborske slikarke Ide Brišnik Remec.

Gre za eno od več sorodnih monumentalnih upodobitev vstalega Kristusa, bistriški je najbližje vstalemu Kristusu na oltarni freski iz cerkve v Dražgošah (1967), podobnega najdemo na vitraju v cerkvi v Kosezah (1974) in na mozaiku v cerkvi na Ježici (1970).³⁸⁴ Na levi in desni strani je upodobljeno mučeništvo sv. Marije Goretti, ki je bila kot dvanajstletno dekle žrtev napada Aleksandra Serenellija, ki jo je potem, ko se je uprla posilstvu, osemnajstkrat zabodel. Preden je naslednjega dne umrla, je morilcu odpustila.³⁸⁵ Svetnica napol leži na tleh, iz ran ji teče kri na belo srnjco, otožni pogled in levico dviga h Kristusu. Na desni njen morilec zapuša prizorišče zločina kot obupani skesanec, v rokah drži okrvavljen nož, obraz pa skriva v dlaneh. Potopljen je v senco, razvidna je le njegova silhueta, kar bi lahko razumeli kot simbolno nakazano njegovo stranpot v greh. Umestitev svetnice na Kristusovo desnico in morilca na levico spomni na kompozicije poslednjih sodb, kakršne poznamo že iz obdobja srednjeveške umetnosti, ko so pravični, izbrani za raj, na Kristusovi desni, pogubljeni pa na levi. Pa vendarle obstaja kanec upanja: Marijina izprošena levica je znamenje odpuščenja, na kar bi lahko navezali tudi goloba kot simbol sprave in miru, saj je svetnica storilcu odpustila, ta se je pozneje pokesal za svoj greh in se spreobrnil. Predstavljeni sta dve skrajni poti mladosti, svetništvo in greh, kar bi lahko razumeli kot spodbudo in opomin mladim župljanom novoustanovljene župnije, v kateri so prevladovali tržiški delavci, ki jim je bila svetnica blizu tudi po delavskem okolju, iz katerega je izhajala.³⁸⁶ Kregar je za tapiserijo določil pastelne odtenke toplih in peščenih barv, ki jih je uravnotežil z detajli v sivkastih in vijoličastih tonih ter ustvaril skladno celoto, ki se je dopolnjevala s prostorom. Oblikovno v tapiseriji delno odmevajo značilnosti Kregarjevega slikarstva iz šestdesetih let, ki je nastajalo pod vplivom nove figurlike in poparta.

Kregar je malo pred smrtjo leta 1973 za isto kapelo naslikal še sliko Marije z Jezusom³⁸⁷ (sl. 101). V njej odmeva tradicija barvnega realizma. V kompoziciji je opazen naslon na renesančno beneško slikarstvo, saj je Marija upodobljena sede pred ozadjem, ki ga zastira tkanina, levo in desno se nad parapetom odpira pogled na nebo. Belo cvetje, ki je spleteno v kito na zastoru in ki poganja na vejici, je simbol Marijine čistosti. Dete v Marijinem naročju razprostira roke, kar se povezuje z držo vstalega Kristusa na tapiseriji ter deluje kot nekakšna napoved Kristusovega trpljenja in odrešenja.

Tone Kralj je za župnijsko kapelo na Bistrici po naročilu župnika Viktorja Zakrajška leta 1973 naslikal sliko sv. Cirila in Metoda³⁸⁸ (sl. 102). Gre za eno

od številnih Kraljevih upodobitev slovanskih apostolov, ki ju je tokrat upodobil v dopasnem izrezu v cerkvi pred oltarno mizo, na kateri sv. Metod z blagoslovljajočo gesto pridržuje podobo z motivom poslednje sodbe, sv. Ciril pa knjigo, v kateri je besedilo molitev v imenu Očeta in očenaša. Izbiri svetnikov je botrovala naročnikova ekumenska naravnost.³⁸⁹

Leta 1986 je Tomaž Perko (r. 1947) za isto kapelo naslikal monumentalno sliko s postajami križevega pota³⁹⁰ (sl. 103), ki zaradi pomanjkanja prostora nadomešča križev pot. Zasnovana je kot triptih: na srednjem, največjem polju, ki se šteje za VII. postajo križevega pota, je upodobljen Kristus, odet v škrlat in trnje, ki izmučen pade po tleh. Nad njim so tri figure, ženska kriččega izraza, s pivskim vrčem v rokah in dva moška, eden igra na gosli, drugi zvrča kozarec vina. Z lahkomišelnim vdajanjem skušnjavam predstavljajo grešno človeštvo, zaradi katerega Kristus trpi. Motiv je podan v slogu holandskega pivskega oz. gostilniškega žanra 17. stoletja, za katerega je bila značilna naturalistična upodobitev pivskih družin s komičnimi poudarki. Ženski lik deluje kot reinterpretacija slike Fransa Halsa *Malle Babbe*. Levo in desno se zvrsti po šest postaj križevega pota v redukcijah motivov. V ožjih izrezih so v pogledu od blizu zajeti obrazi protagonistov križevega pota, ki so podani naturalistično. XIV. postaje ni naslikana, ker naj bi jo zajemala oltarna tapiserija z motivom iz groba vstalega Kristusa.³⁹¹

Leta 1985 je Lojze Čemažar (r. 1950), avtor številnih sakralnih poslikav, poslikal kapelico sv. Jurija na Pungartu³⁹² (Pot na Bistriško planino 32), ki je doživela že več faz poslikav, od samouka Marka Štreklja do Matije Bradaške ml. leta 1931.³⁹³ Čemažar je deloma sledil obstoječim motivom, nekaj jih je naslikal na novo. V notranjščini je sledil prejšnji ikonografiji in upodobil sv. Jurija v boju z zmajem, levo sv. Evstahija z jelenom in desno sv. Martina, ki z mečem deli svoj plašč napol, na zunanjščini pa je naslikal drugačne motive od predhodnih, tj. na stranskih straneh sv. Jakoba in Krst v Jordanu, v čelu pa simbole Kristusovega trpljenja in evharistije, tj. trno krovo s kapljami krvi, ki padajo v kelih ob hlebu kruha. Prizori so podani v risbi tekoče linije, ki jo dopolnjujejo barvne ploskve.

Med profanimi deli velja omeniti fresko z motiviko zgodovine Tržiča, ki jo je na predlog ravnatelja Mirka Brejca v avli Osnovne šole heroja Grajzarja na Zalem Rovtu naslikal Slavko Pengov leta 1963.³⁹⁴ Na

³⁸⁴ Kregarjevo strmenje, passim.

³⁸⁵ Leto svetnikov, str. 48.

³⁸⁶ 30. obletnica župnije sv. Marije Goretti, str. 4.

³⁸⁷ Prav tam, str. 7.

³⁸⁸ Prav tam, str. 21; Lavrič, Sv. Ciril in Metod, str. 109–110.

³⁸⁹ Lavrič, Sv. Ciril in Metod, str. 110.

³⁹⁰ Naročilo zanjo je dobil leta 1979 (Petek in Petek, *Kronika župnije Tržič*, str. 126).

³⁹¹ Prav tam.

³⁹² 30. obletnica župnije sv. Marije Goretti, str. 32–33.

³⁹³ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 173.

³⁹⁴ P., V avli šole bo freska, str. 4. Več o Bogomirju Brejcu: Perko, Brejc, Bogomir – Mirko, <http://www.gorenjci.si/osebe/brejcbogomir-mirko/1237/> (23. 7. 2020).

12 kvadratnih metrih je prikazovala tržiško zgodovino od rimske antike, tržiških cehov, velikega požara leta 1811, obdobja industrializacije, delavske vstaje do povojnega časa z upodobitvijo delavcev pred tržiškimi tovarnami. Freska ni ohranjena.

Sklep

Ob pregledu izbranih spomenikov oz. likovnih del lahko sklenemo, da je obdobje od konca 19. stoletja do 2. svetovne vojne za Tržič predstavljalo pomemben čas arhitekturne ekspanzije in naročil slikarskih del, medtem ko je bilo kiparskih manj. Od druge polovice 20. stoletja do danes je delež arhitekturnih del nekoliko manjši, delež slikarskih je primerljiv s prvo polovico 20. stoletja, medtem ko se je povečalo število kiparskih del. V arhitekturi prve polovice 20. stoletja prevladujejo tovarniški in stanovanjski objekti, za katere sta največ načrtov prispevali gradbeni podjetji C. T. Steinerta iz Frankfurta ob Majni in Josipa Dedeka, ki je bil eden največjih gradbenih podjetnikov tedanjega časa na Slovenskem. Prevladovala so naročila tovarnarjev, sledijo naročila zasebnikov, medtem ko cerkvenih naročil, razen adaptacij in obnov, ni bilo. Nastajala so zlasti historistična dela, v manjšem obsegu funkcionalistična.

V drugi polovici 20. stoletja je bil za razvoj mesta in prometnih povezav pomemben urbanistični načrt, ki ga je izdelal Ciril Oblak, ki je tudi avtor več stavb. Znal je ločevati med starejšim spomeniškim fondom v starem mestnem jedru, za katerega si je kot primarno nalogo zadal ohranjanje obstoječega ter nemoteče poseganje v mestno tkivo z novogradnjami, in med novogradnjami na Bistrici pri Tržiču, kjer je do izraza prišla njegova modernistična gradnja. Tudi v tem času je prišlo do širitev tovarniških objektov in gradnje stanovanjskih stavb za delavce, vendar je v primerjavi s prvo polovico 20. stoletja manj izstopajočih del. V zadnjem obdobju je novogradenj manj, arhitektura je trajnostno naravnana. Na področju sakralne arhitekture sta bila dva večja posega novo zgrajena podružnična cerkev sv. Nežke v Brezjah nad Tržičem in obnova v požaru uničene podružnične cerkve sv. Jožefa v Tržiču. Drugih večjih gradbenih projektov ni bilo, vrstile so se predvsem obnove in adaptacije že obstoječih cerkva in kapel. Večino projektov je vodil arhitekt Anton Bitenc.

Na področju javnega kiparstva ima Tržič še neizkoriščene potenciale, saj je obstoječega fonda malo. Prevladujejo dela iz druge polovice 20. in začetka 21. stoletja, med katerimi je manjše število spomenikov, na eni strani so spomeniki NOB po naročilu Zveze borcev in občine, na drugi portretni spomeniki, ki so večinoma posvečeni tržiški duhovščini. Javni prostor je s svojimi deli zapolnjeval lokalni kipar Vinko Ribnikar, vendar gre za manjša dela, zato lahko le obžalujemo, da ni imel dovolj priložnosti, da bi svoj kiparski talent v polni meri izživel. Edini primer ob-

sežnejše kiparske akcije je bila forma viva leta 2001, ko je mesto dobilo več kiparskih del, ki so dopolnila obstoječe ali novo zasnovane javne površine.

Od slikarskih del prevladujejo dela s sakralno motiviko, ki so v veliki meri nastajala že v prvi polovici 20. stoletja, ko so se naročniki obračali največ na Matijo Bradaško st. in njegovega sina, ki sodita še v generacijo podobarjev, ki so gojili pozni nazarenski slog po vzoru cerkvenega slikarstva bratov Šubic in Janeza Wolfa, manjše število naročil so dobili slikarji generacij iz obdobja med obema vojnoma, ki so bili že akademsko izobraženi. Med njimi izstopa Stane Kregar, ki je s tržiško duhovščino sodeloval že pred 2. svetovno vojno, še zlasti pa v drugi polovici 20. stoletja, ko ga je k naročilom pritegnil tudi Anton Bitenc. Za to okolje je ustvaril sicer manj znana dela, med katerimi velja opozoriti na tapiserijo za župnijsko kapelo na Bistrici pri Tržiču kot eno redkih tovrstnih del na Slovenskem. Področje profanega slikarstva bi bilo treba še raziskati, vrsta stavb, za katere so dela nastajala, je bila namreč v zadnjih desetletjih porušena ali pa je dostop omejen.³⁹⁵

PODNPISI K SLIKAM

Slika 1: Bombažna predilnica in tkalnica Tržič (Tržiški muzej)

Slika 2: Načrt kompleksa BPT (ZAL, Enota za Gorenjsko Kranj)

Slika 3: Podjetje Séquin & Knobel: načrt prizidka predilnice BPT, 1903, Tržič (ZAL, Enota za Gorenjsko Kranj)

Slika 4: Podjetje Séquin & Knobel: vodni stolp BPT, 1903, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)

Slika 5: Danilo Fürst: tkalnica BPT, 1960–1961, Tržič (Nataša Koselj, Arhitekt Danilo Fürst, sken)

Slika 6: Hidroelektrarna na Čegeljšah v svoji prvotni podobi po 1904 (Tržiški muzej)

Slika 7: Hidroelektrarna na Čegeljšah v današnji podobi (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)

Slika 8: Josip Dedek: Hidroelektrarna Ravne, 1924 (Tržiški muzej)

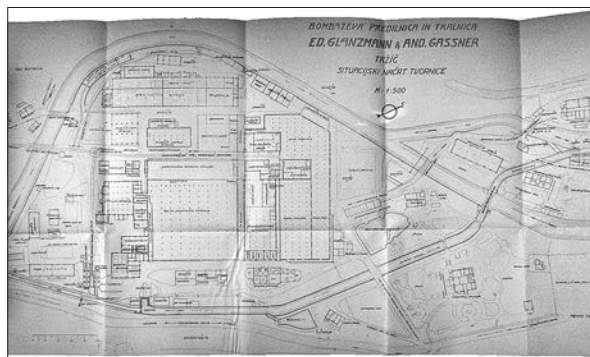
Slika 9: August Wagner: načrt kemične tovarne v Trajbahu, 1919 (ZAL, Enota za Gorenjsko Kranj in Tržiški muzej)

Slika 10: Kemična tovarna Trajbah, Bistrica pri Tržiču (ZAL, Enota za Gorenjsko Kranj)

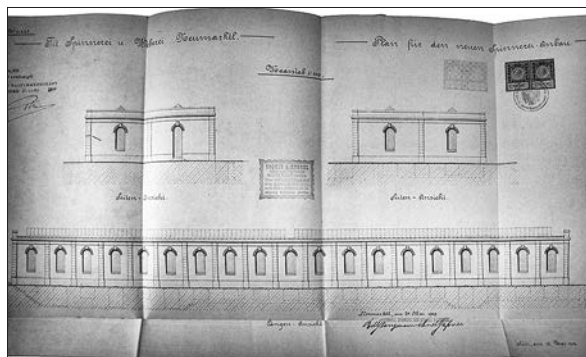
³⁹⁵ Na koncu bi se rada najlepše zahvalila vsem, ki so kakorkoli pripomogli k nastanku tega članka: Ani Lavrič, Mihi Šimcu, župnikom Tomažu Prelovski, Ivanu Potrebuešu in Davidu Jensterlu, Janiti Košir, Bojanu Knificu, Aljažu Pogačniku, Cirilu Oblaku, Jiriju Bezljaju, Tini Vidic, Jani Ferjan, Andreju Furlanu, Bogu Župančiču, Jonu Grobovsku, Heleni Seražin, Mateji Ribarič, Niki Zdjar, zaposlenim v Nadškofjskem arhivu Ljubljana in Arhivu Republike Slovenije.

- Slika 11: Josip Dedek: načrt za delavsko kolonijo Trajbah, 1928, nerealizirano (ZAL, Enota za Gorenjsko Kranj)
- Slika 12: Josip Dedek: Trajbah, Bistrica pri Tržiču (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 13: Podjetje C. T. Steinerta: Uradniška hiša BPT, 1922, Tržič (Tržiški muzej)
- Slika 14: Podjetje C. T. Steinerta: Dekliški dom, 1923, Tržič (Tržiški muzej)
- Slika 15: Podjetje C. T. Steinerta: kapela Marije vedne pomoči v dekliskem domu, 1923, Tržič (Viktor Kragl, Drobci iz zgodovine župnije Tržič, sken)
- Slika 16: Podjetje C. T. Steinerta: delavska kolonija Preska, 1922–1923, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 17: Heinz Groch: Peko, 1910–1911, Tržič (Tržiški muzej)
- Slika 18: Peko, 1923–1925, Tržič (Tržiški muzej)
- Slika 19: Peko, 1971, Tržič (Tržiški muzej)
- Slika 20: Boštjan Fürst: Peko, poslovni stolpič, 1977–1978, Tržič (Tržiški muzej)
- Slika 21: Uradniška hiša Peko, 1920–1921, Tržič (Tržiški muzej)
- Slika 22: Vila Born, 1893–1895, Jelendol (Tržiški muzej)
- Slika 23: Vila Sugg, 1897, Bistrica pri Tržiču (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 24: Vila Moline, 1896–1900, Slap (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 25: Vila Glanzmann, 1887–1905, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 26: Park vile Glanzmann (Tržiški muzej)
- Slika 27: Vila Born, 1907, Podljubelj (Tržiški muzej)
- Slika 28: Podjetje Josipa Dedka: vila Bistrica, 1937–1938, Bistrica pri Tržiču (Tržiški muzej)
- Slika 29: Franc Varšek: Dobrinova vila, 1941, Tržič (Tržiški muzej)
- Slika 30: Rabičeva vila, 1935, Bistrica pri Tržiču (Tržiški muzej)
- Slika 31: Sokolski dom, 1908–1910, Tržič (Arhiv Republike Slovenije)
- Slika 32: Dom na skali, 1914–1915, 1931, Tržič (Tržiški muzej)
- Slika 33: Josip Dedek: objekt Dovžan, 1937, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 34: Janez Valentinčič: načrt prizidka občine, 1937, Tržič (ZAL, Enota za Gorenjsko Kranj)
- Slika 35: Janez Valentinčič: prizidek občine, 1938, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 36: Danilo Fürst: Osnovna šola heroja Grajzarja/Zali Rowt, 1960–1963, Tržič (fototeka Slovenskega šolskega muzeja)
- Slika 37: Ciril Oblak: urbanistični načrt Tržiča, 1964–1966 (arhiv Cirila Oblaka, Kranj)
- Slika 38: Ciril Oblak: Paviljon NOB in pošta, 1969, 1971, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 39: Stojan Batič: relief nad vhodom v paviljon NOB, 1969, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 40: Ciril Oblak: Osnovna šola Bistrica pri Tržiču, 1973, 2007 (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 41: Ciril Oblak: stanovanjski bloki, 1974, Bistrica pri Tržiču (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 42: Janez Trenz: restavracija, 1964–1965, Bistrica pri Tržiču (Slovenija projekt, sken)
- Slika 43: Anton Bitenc: poslovilni objekt, 1967, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 44: Api arhitekti: Gorenjska plaža, 2012–2014, Bistrica pri Tržiču (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 45: Katarina Langus: objekt vstopne točke v Dovžanovo sotesko, 2020, Čadovlje pri Tržiču (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 46: Anton Bitenc: cerkev sv. Neže, 1967, Brezje pri Tržiču (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 47: Anton Bitenc: cerkev sv. Neže, 1967, Brezje pri Tržiču (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 48: Cerkev sv. Jožefa pred in med požarom 14. maja 1959 (NŠAL)
- Slika 49: Cerkev sv. Jožefa po obnovi (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 50: Cerkev sv. Jožefa po obnovi s kasetiranim stropom iz cerkve sv. Jurija (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 51: Anton Bitenc: ž. kapela sv. Marije Goreti, 1971–1972, Bistrica pri Tržiču (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 52: Ignac Primožič: načrt za ž. cerkev na Bistrici pri Tržiču, 1993 (ŽA Bistrica pri Tržiču)
- Slika 53: Matjaž Meglič: načrt za ž. cerkev na Bistrici pri Tržiču, 2002 (ŽA Bistrica pri Tržiču)
- Slika 54: Rok Benda: načrt za ž. cerkev na Bistrici pri Tržiču, 2011 (ŽA Bistrica pri Tržiču)
- Slika 55: Jožef Platner: načrt za zvonik p. cerkve sv. Andreja, 1927 (ŽA Tržič)
- Slika 56: Anton Stritih: kapelica sv. Janeza Krstnika, 1927, Kofce (Knjižnica dr. Toneta Pretnarja, Tržič)
- Slika 57: Marko Zuccato: kapelica sv. Janeza Krstnika, 1999, Kofce (UIFS ZRC SAZU, foto: Andreja Rakovec)
- Slika 58: Herman Hus: načrt za kapelo na Bistriški planini, 1936 (NŠAL)
- Slika 59: Spomenik padlim v 1. svetovni vojni, 1925, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 60: Boris Kalin: Spomenik žrtvam plazu pod Storžičem, 1937–1938, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 61: Frančišek Smerdu: Spomenik NOB, 1952, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 62: Boris Kobe: Spomenik internirancem, 1954, Podljubelj (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 63: Anton Bitenc: Spomenik NOB, 1957–1958, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)

- Slika 64: Stojan Batič: Spomenik NOB, 1969, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 65: Vinko Ribnikar: Spomenik Vojtehu Kurniku, 1996, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 66: Vinko Ribnikar: Spomenik Antonu Vovku, 2000, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 67: Vinko Ribnikar: Spomenik Viktorju Zakrajšku, 2002, Bistrica pri Tržiču, ž. kapela sv. Marije Goretti (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 68: Peter Abram: Spomenik Jakobu Aljažu, 2018, Tržič, ž. cerkev Marijinega oznanjenja (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 69: Tone Kralj: Križani, Tržič, župnišče (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 70: Vinko Ribnikar: Sv. Ana, 1957, Podljubelj, p. cerkev sv. Ane (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 71: Vinko Ribnikar: Sv. Mihael, 1995, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 72: Vinko Ribnikar: Sv. Florijan, 1997, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 73: Vinko Ribnikar: Sv. Krišpin in Krišpinijan, 1998, Tržič (arhiv galerije Ribnikar, Tržič)
- Slika 74: Vinko Ribnikar: Zmajevce, 2001, Podljubelj (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 75: Vinko Ribnikar: Pieta, 1971, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 76: Drago Vit Rozman: Aqua viva, 2001, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andreja Rakovec)
- Slika 77: Peter Abram: Brez naslova, 2001, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 78: Jure Smole: Varuh, 2001, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 79: Jiri Bezljaj: Fragment, 2001, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 80: Metod Frlic: Delni pogled, 2001, Tržič (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 81: Matija Bradaska st.: Sv. Blaž, 1912, Tržič, župnišče (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 82: Matija Bradaska ml.: Jezus ozdravlja bolnike, 1920, Tržič, ž. cerkev Marijinega oznanjenja (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 83: Matija Bradaska ml.: Pomnožitev kruha, 1920, Tržič, ž. cerkev Marijinega oznanjenja (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 84: Janez Mežan in Nikolaj Pirnat: Zavetniki tržiških obrti, 1931, Tržič, ž. cerkev Marijinega oznanjenja (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 85: Janez Mežan in Nikolaj Pirnat: Marija vedne pomoči, 1931, Tržič, ž. cerkev Marijinega oznanjenja (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 86: Slavko Pengov: bandero, 1933, Tržič, župnišče (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 87: Matija Bradaska st.: Francisek Špendal, 1915, Tržič, župnišče (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 88: Matija Bradaska ml.: Jožef Potokar, 1915 (?), Tržič, župnišče (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 89: Janez Mežan: Matija Škerbec, 1931, Tržič, župnišče (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 90: Stane Kregar: Anton Vovk, 1940, Tržič, župnišče (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 91: Nikolaj Mašukov: Anton Vovk, 2003, Tržič, župnišče (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 92: Nikolaj Mašukov: Roman Starc, 2012, Tržič, župnišče (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 93: Stane Kregar: oltar sv. Jožefa, 1938 (Cerkveni glasnik, 1938, št. 10, sken)
- Slika 94: Stane Kregar: Sv. Ciril in Metod, 1963, Tržič, ž. cerkev Marijinega oznanjenja (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 95: Stane Kregar: Sv. Rok, 1964, Tržič, p. cerkev sv. Jožefa (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 96: Stane Kregar: Marijini starši, 1964, Tržič, p. cerkev sv. Jožefa (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 97: Stane Kregar: vitraji, 1964, Podljubelj, p. cerkev sv. Ane (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 98: Stane Kregar: Sv. Ema Krška, 1964, Podljubelj, p. cerkev sv. Ane (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 99: Stane Kregar: vitraji, 1969, Brezje pri Tržiču, p. cerkev sv. Neže (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 100: Stane Kregar: tapiserija, 1973, Bistrica pri Tržiču, ž. kapela sv. Marije Goretti (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 101: Stane Kregar: Marija z Jezusom, 1973, Bistrica pri Tržiču, ž. kapela sv. Marije Goretti (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 102: Tone Kralj: Sv. Ciril in Metod, 1973, Bistrica pri Tržiču, ž. kapela sv. Marije Goretti (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)
- Slika 103: Tomaž Perko: Križev pot, 1986, Bistrica pri Tržiču, ž. kapela sv. Marije Goretti (UIFS ZRC SAZU, foto: Andrej Furlan)

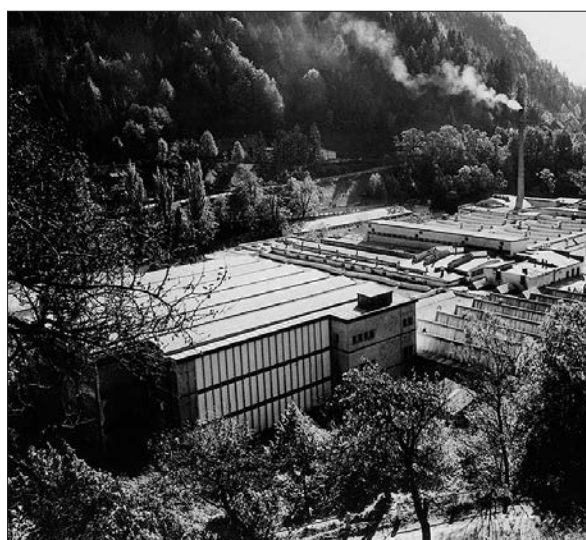
Slika 2

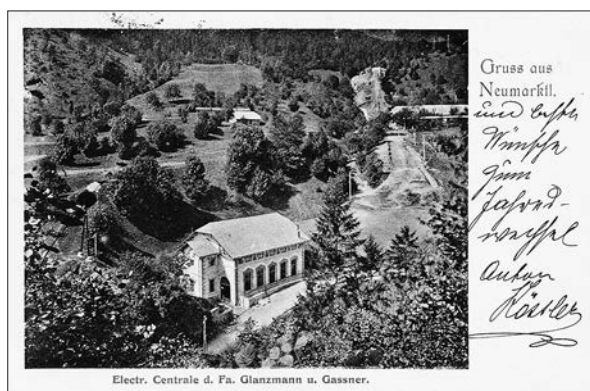
Slika 3

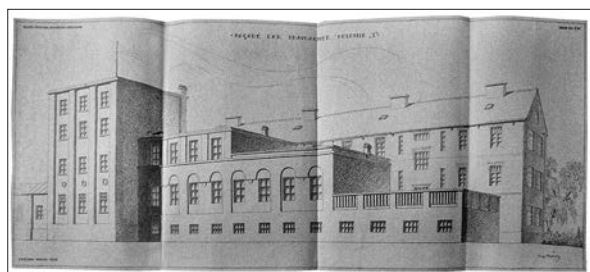
Slika 4

Slika 5

Slika 6

Slika 11

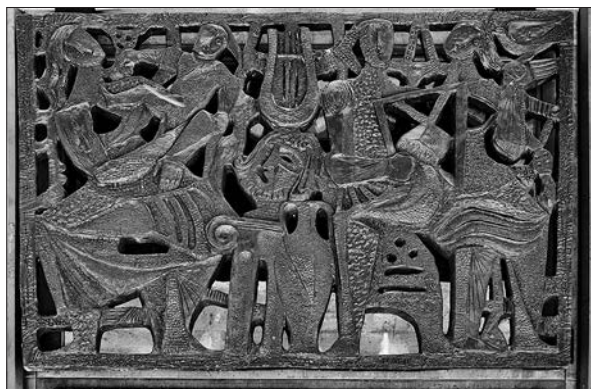

Slika 8

*Slika 10**Slika 12**Slika 13**Slika 15**Slika 16**Slika 18**Slika 19**Slika 20*

*Slika 21**Slika 22**Slika 23**Slika 24**Slika 28**Slika 26*

*Slika 29**Slika 31**Slika 32**Slika 35**Slika 36**Slika 33*

Slika 39

Slika 40

Slika 41

Slika 42

Slika 43

Slika 45

Slika 47

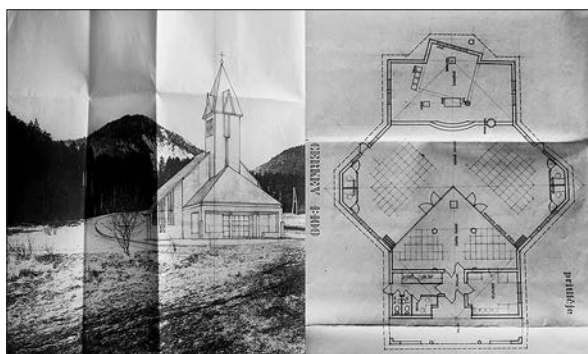
Slika 49

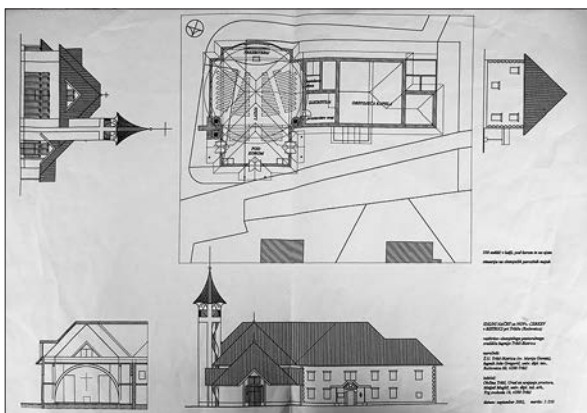
Slika 50

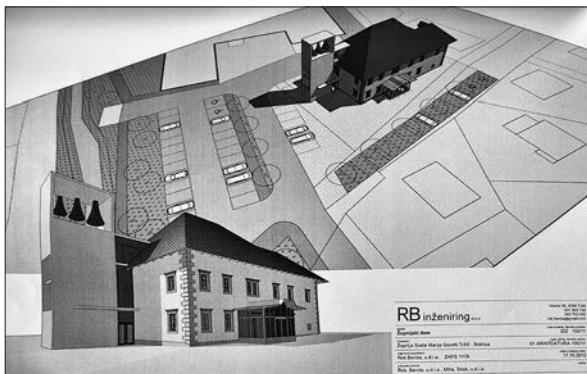
Slika 51

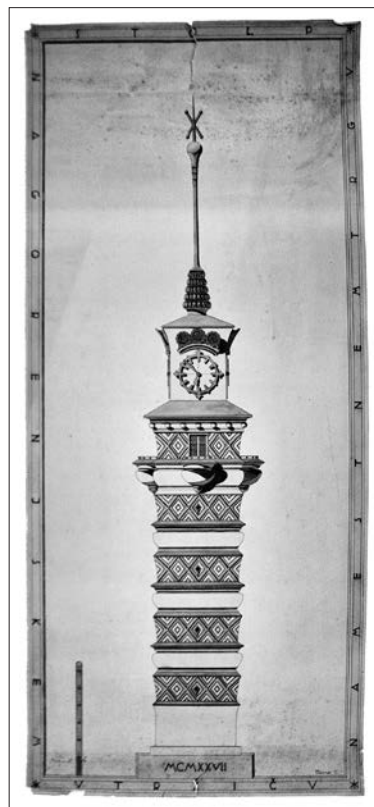
Slika 52

Slika 53

Slika 54

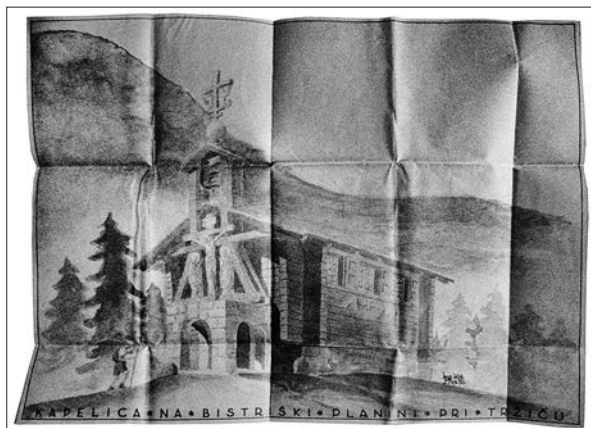
Slika 55

Slika 56

Slika 57

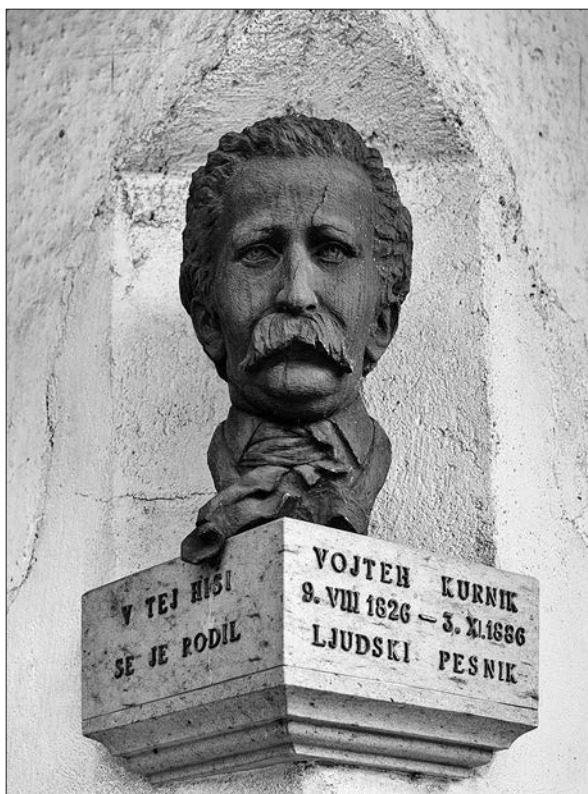
Slika 58

Slika 59

Slika 61

Slika 65

Slika 66

Slika 68

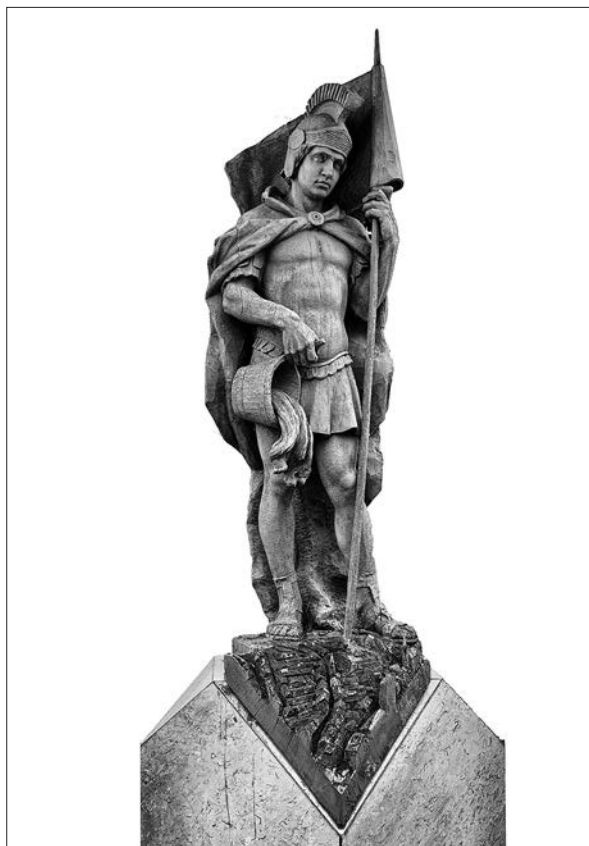
Slika 67

Slika 69

Slika 71

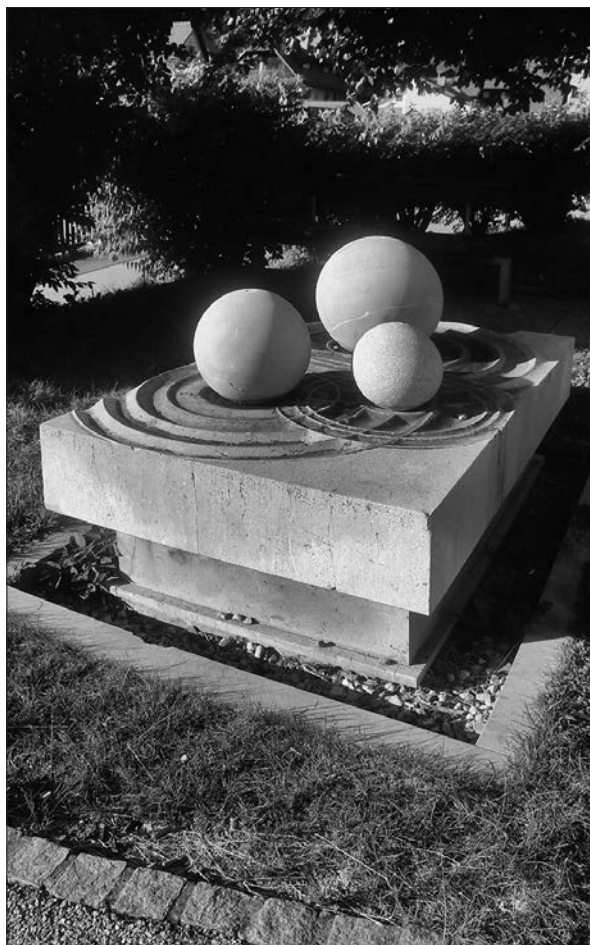
Slika 72

Slika 73

Slika 74

Slika 76

Slika 77

Slika 78

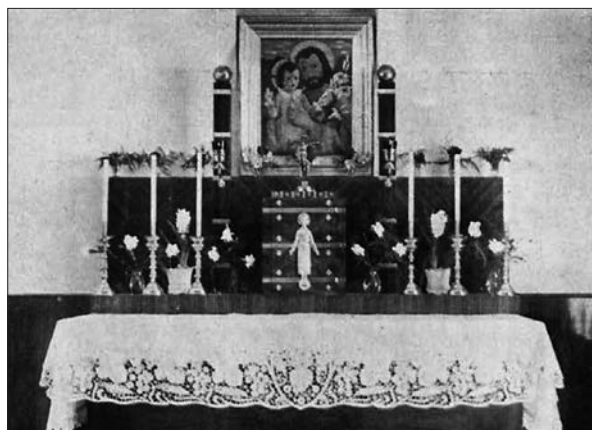
Slika 86

Slika 63

Slika 80

Slika 93

Slika 70

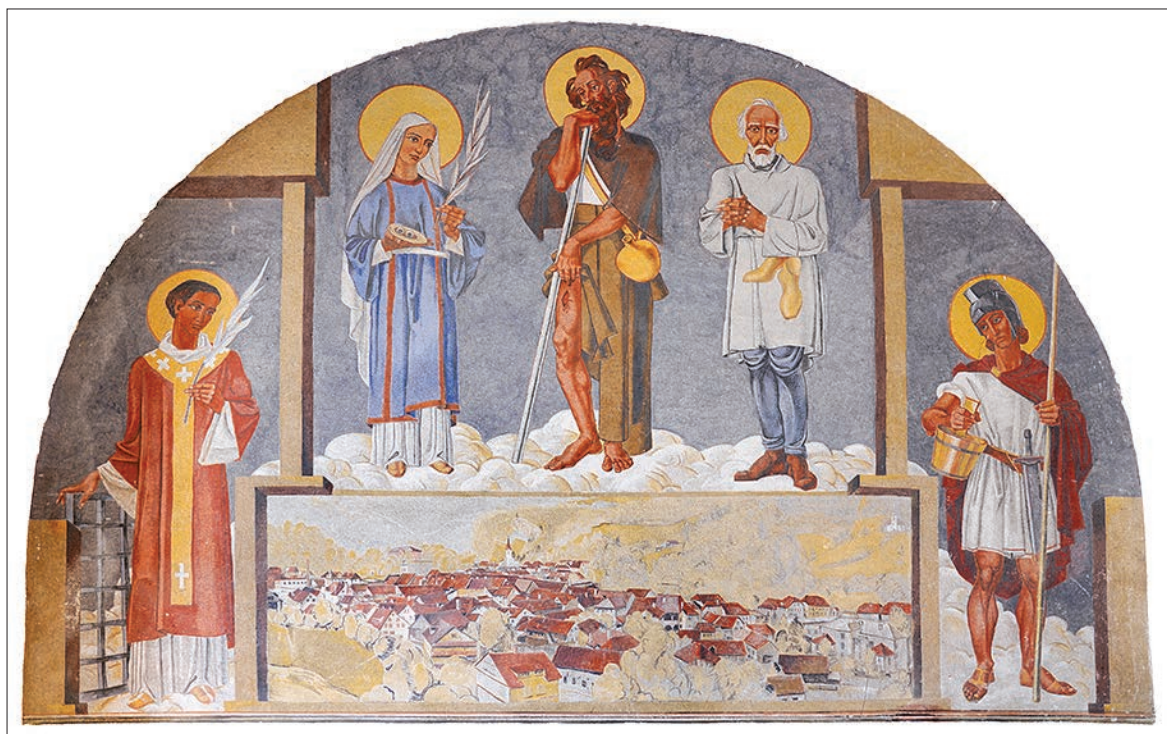
Slika 81

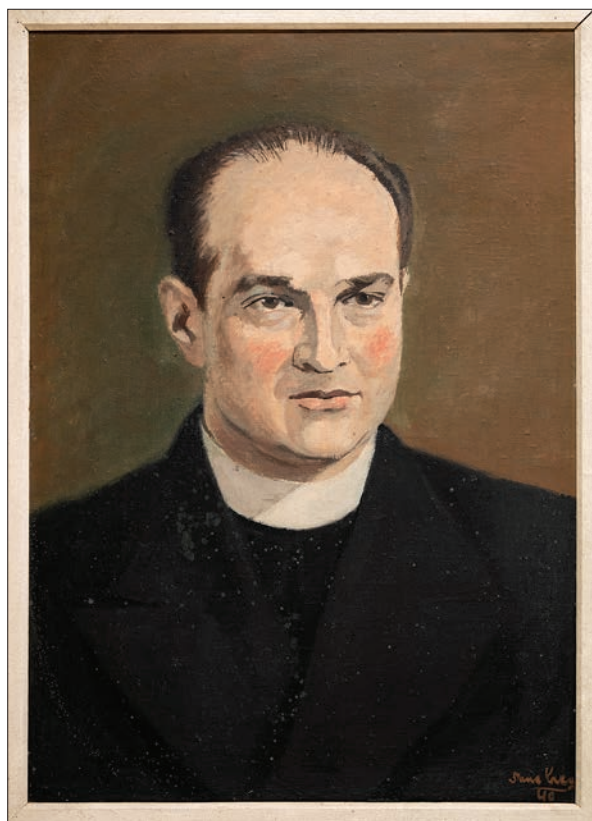
Slika 82

Slika 83

Slika 84

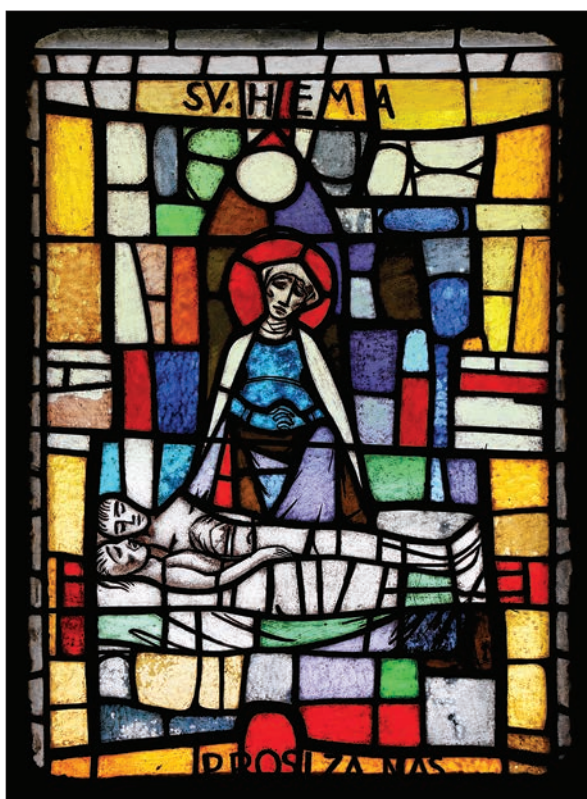
*Slika 87**Slika 89**Slika 90**Slika 91*

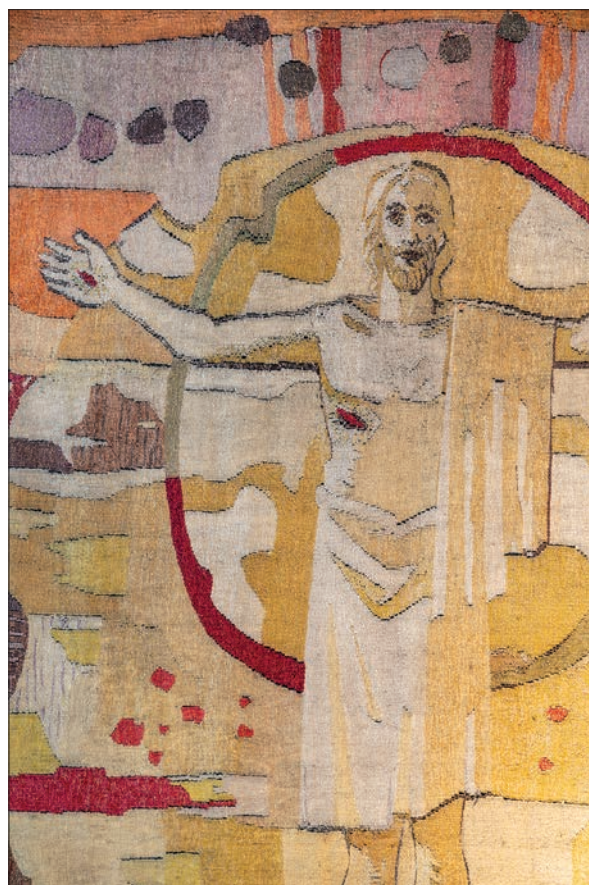
Slika 92

Slika 97

Slika 98

Slika 100

Slika 101

Slika 102

Slika 103

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Arhiv Tržiškega muzeja

MG+MSUM – Moderna Galerija + Muzej sodobne umetnosti Metelkova
dokumentacija – arhiv, hemeroteka.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
ŠAL/nčr Avs, Fond Načrti Franca Avsca.
ŠAL/ŽA, Kovor
ŠAL/ŽA, Tržič

SI AS – Arhiv Republike Slovenije
AS 641, Telovadno društvo Sokol v Ljubljani.

SI ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko, Kranj
TRŽ 1, Občina Tržič.
TRŽ 20, Bombažna predilnica in tkalnica Tržič, 1852–1999.
TRŽ 38, Peko Tržič, 1907–1997.

UIFS ZRC SAZU – Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU
Fond Terenski zapiski Franceta Steleta.
Dokumentacija, mape umetnikov.

Zasebni arhiv Cirila Oblaka, Kranj.

ŽA Bistrica pri Tržiču – Župnijski arhiv Bistrica pri Tržiču.

ŽA Kovor – Župnijski arhiv Kovor.

ŽA Tržič – Župnijski arhiv Tržič.

ČASOPISI

Cerkveni glasnik za tržiško župnijo, 1925–1929, 1931, 1932, 1937–1939.
Čevljar, 1971–1973, 1977.
Gorenjski glas, 1960, 1963.
Ilustrirani glasnik, 1915.

LITERATURA

30. obletnica župnije sv. Marije Goretti Tržič – Bistrica 1972–2002 (ur. Jože Gregorič). Bistrica pri Tržiču: Župnija Tržič – Bistrica, 2002.
Avguštin, Cene: Oris zgodovinsko-urbanističnega razvoja Tržiča. *Snovanja* (priloga Gorenjskega glasa) 1, 1967, št. 4, str. 30–31.
Avguštin, Cene: *Tržič in okolica*. Maribor: Obzorja, 1970 (zbirka Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 23).

Avguštin, Maja et al.: *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič, EŠD 1453: vrednotenje in konservatorska izhodišča za prenovo območja*. Kranj: ZVKDS OE Kranj, 2015.

Avguštin, Maja: *Kriteriji oz. indikatorji za revitalizacijo starih mestnih jeder na primeru mestnega jedra Tržič*. Ljubljana, 2007 (tipkopis magistrske naloge).

Bernik, Stane: *Slovenska arhitektura XX. stoletja / Slovene architecture of the twentieth century*. Ljubljana: Mestna galerija, 2004.

Ciglencečki, Marjeta: *Vurnikova kolonija v Mariboru*. Ljubljana: Založba ZRC, 2014.

Cobelj, Štefka: *Janez Mežan (1897–1972): retrospektivna razstava*. Ptuj: Pokrajinski muzej, 1977.

Colnar, Peter: Spomenik z izgubo: težave Tržičanov s paviljonom NOB. *Dnevnik* 36, 24. 4. 1987, št. 112, str. 7.

Čopić, Špelca: Umetnik in družba: ob jubilejni razstavi Borisa Kobeta v Lamutovem salonu v Košanjevici na Krki. *Naši razgledi* 29, 1980, št. 20, str. 585.

Di Battista, Alenka: Dela arhitekta Hermana Husa za jugoslovansko salezijansko provinco v obdobju med obema vojnama. *Acta historiae artis Slovenica* 20, 2015, št. 2, str. 111–136.

Dražil, Gregor: Spomenik internirancem koncentracijskega taborišča Ljubelj. *Življenja spomenikov: druga svetovna vojna in javni spomeniki v Sloveniji: študentska dokumentarna razstava* (ur. Marko Jenko, Beti Žerovc). Ljubljana: Moderna galerija, str. 69–73.

Fister, Peter: Arhitekturna dediščina kot kriterij za identiteto in kontinuiteto v procesu oblikovanja okolja. *AB. Arhitektov bilten*, 1979, št. 43, s. p.

Fister, Peter: *Revitalizacijski načrt*. Tržič, 1977.

Fister, Peter: *Umetnost stavbarstva na Slovenskem*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1986.

Forma viva v Tržiču (avtorji besedil Ignac Primožič et al.). Tržič: Občina Tržič, 2001.

Golec, Boris: Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja – 2. del. *Arhivi* 33, 2010, št. 2, str. 339–396.

Golob, Nataša: *Poslikani leseni stropi v Sloveniji do sredine 18. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 1988.

Hočvar, Ksenja: Trden kot skala, topel kot sonce. *Družina* 49, 2000, št. 30, str. 1, 3.

Hočvar, Ksenja: Tržiški zaklad: restavriranje srebrnega kipa škapulirske Matere Božje. *Družina* 56, 2007, št. 22, str. 19.

Höfler, Janez: *Srednjeveške freske v Sloveniji: 1: Gorenjska*. Ljubljana: Družina, 1996.

Kalan, Barbara: Biografija. *Ciril Oblak: arhitektura Aerodroma Ljubljana in njegova likovna zbirka*. Kranj: Zavod za turizem Kranj, 2015, str. 38–39.

- Kavar, Janez: Oris zgodovine Gorske reševalne službe v Trziču, *50 let GRS Tržič* (ur. Janez Kavar, Mirko Kunšič). Tržič: Postaja GRS, 1987, str. 6–17 (http://www.grs-trzic.si/javno/publikacije/zbornik_grs_50 лет.pdf).
- Knific, Bojan in Ahačič, David: *Prisrčen pozdrav iz Tržiča: zbirka razglednic Toneta Kavčiča s pripovedmi o ljudeh in njihovem življenju*. Tržič: Zveza kulturnih organizacij Tržič, 2019.
- Kobe, Jure: Čar zadržanega: razmišljanje z nedeljskega izleta k sakralni arhitekturi Toneta Bitenca. *AB. Arhitektov bilten* 25, 1995, št. 126–127, str. 70–75.
- Kobe, Jurij: Podljubelj, 1954: Boris Kobe. *AB. Arhitektov bilten* 11, 2020, št. 224–227, str. 102–103.
- Komelj, Ivan in Zupan, Olga: Konservatorska poročila: Bistrica nad Tržičem. *Varstvo spomenikov* 9, 1965, str. 210.
- Konservatorski načrt za prenovu industrijskega območja Bombažne predilnice in tkalnice Tržič. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine, OE Kranj, 2018 (<https://www.trzic.si/doc/aktualno/knp-bpt-celota.pdf>).
- Koselj, Nataša: Arhitekt Danilo Fürst / The Architect Danilo Fürst. *Danilo Fürst. Arhitektura*. Ljubljana: Cankarjev dom, 2000.
- Koselj, Nataša: *Arhitekt Danilo Fürst / The Architect Danilo Fürst*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2013.
- Košnjek, Jože: Najlepše darilo za dan mladosti. *Gorenjski glas* 25, 20. 5. 1972, št. 39, str. 4.
- Košnjek, Jože: Osnovna šola na Bistrici odprta. *Gorenjski glas* 26, 17. 10. 1973, št. 80, str. 1.
- Košnjek, Jože: Zazidalni načrt za Bistrico naj se ne spreminja. *Gorenjski glas* 26, 22. 12. 1973, št. 98, str. 4.
- Kragl, Viktor: *Zgodovinski drobci župnije Tržič*. Tržič: Župni urad, 1936 (ponatis: Tržič: Zavod za kulturo in izobraževanje Tržič, 1994).
- Kranjc, Igor: *Tone Kralj 1900–1975: retrospektiva. Moderna galerija Ljubljana 22. januar–22. marec 1998*. Ljubljana: Moderna galerija, 1998.
- Ku., J.: Spominsko znamenje v Tržiču. *Družina* 47, 1998, št. 37, str. 5.
- Kunšič, Mirko: Aktualni razgovor. *Čevljar: glasilo delovne skupnosti Tovarne obutve Peko Tržič* 11, 1971, št. 9, str. 7.
- Lajovic, Janez: Odprta vprašanja načrtovanja osnovnih šol v Sloveniji. *Sinteza: revija za likovno kulturo*, 1977, št. 38–40, str. 45–58.
- Lassotta, Arnold: Eine Musterspinnerei für die Herren Huesker: Séquin & Knobel – die Konkurrenz aus der Schweiz. *Cotton mills for the continent: Sidney Stott und der Englische Spinnereibau in Münsterland und Twente – Sidney Stott en de Engelse spinnerijen in Munsterland en Twente*. Dortmund: Westfälisches Industriemuseum, 2005, str. 116–124.
- Lavrič, Ana: Sv. Ciril in Metod v slovenski umetnosti: ikonografski, verski in narodni vidik. *Acta historiae artis Slovenica* 21, 2016, št. 1, str. 93–120.
- Lavrinc, Saša in Tercelj Otorepec, Mojca: Bombažna predilnica in tkalnica Tržič. *Zgodnja industrijska arhitektura na Slovenskem: vodnik po arhitekturi* (ur. Damjana Prešeren). Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2002, str. 193–195.
- Lavtižar, Josip: *Cerkve in zvonovi v dekaniji Kranj*. Ljubljana: samozaložba, 1901.
- Leben, Nika: *Meščanske in podeželske vile na Gorenjskem od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne: konservatorska problematika*. Ljubljana, 2001 (tipkopis magistrske naloge).
- Leto svetnikov*, III (ur. Maks Miklavčič, Jože Dolenc). Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov, 1972.
- Lipoglavšek Rakovec, Slava: Tržič: mestna geografija. *Geografski zbornik* 2, 1954, str. 115–185.
- M. G.: Tržič. *Družina* 46, 1997, št. 45, str. 4.
- Mati mnogih cerkva* (ur. Franci Petrič). Ljubljana: Družina, 2012.
- Meglič, Božidar: Nova stanovanja v Bistrici. *Čevljar: glasilo delovne skupnosti Tovarne obutve Peko Tržič* 12, 1972, št. 12, str. 10.
- Mihelič, Breda: Zgodnja industrijska arhitektura na Slovenskem: zgodovinski uvod. *Zgodnja industrijska arhitektura na Slovenskem: vodnik po arhitekturi* (ur. Damjana Prešeren). Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2002, str. 5–26.
- Močnik, Jože: Nova razporeditev oddelkov. *Čevljar: glasilo delovne skupnosti Tovarne obutve Peko Tržič* 11, 1971, št. 11, str. 2.
- Mohorič, Ivan: *Zgodovina industrije, gozdarstva in obrti v Tržiču*. Tržič: Mestni muzej v Tržiču, 1965.
- Mohorič, Ivan: *Zgodovina obrti in industrije v Tržiču. 2: Bombažna predilnica in tkalnica v Tržiču: nastanek, razvoj in delo: 1885–1960*. Tržič: Bombažna predilnica in tkalnica, 1960.
- Mušinovič, Mina: *Javni spomeniki 19. in 20. stoletja na Gorenjskem*. Ljubljana, 2013 (tipkopis doktorske disertacije).
- Mušinovič, Mina: *O ženski spomeniški figuri na Gorenjskem po drugi svetovni vojni*. Podsmreka: Pipanova knjiga, 2019.
- Novak, Mateja: *Arhitekt Anton Bitenc – sakralni objekti*. Ljubljana, 2016 (tipkopis diplomske naloge).
- Odlok o revitalizacijskem načrtu za mestno jedro Tržiča, v: Peter Fister: Izkušnje in naloge pri revitalizaciji (prenovi) spomeniško pomembnih mestnih in vaških jeder. *Varstvo spomenikov* 22, 1979, str. 21–53.
- P.: Razen stolpnice še nov trgovski paviljon z lokali. *Gorenjski glas* 16, 28. 8. 1963, št. 100, str. 4.
- P.: Svojevrsni temelji za tržiško stolpnico. *Gorenjski glas* 16, 2. 10. 1963, št. 115, str. 4.

- P.: V avli šole bo freska: Tržič skozi zgodovino. *Gorenjski glas* 16, 7. 9. 1963, št. 104, str. 4.
- P.: Zelena luč za tržiški nebotičnik. *Gorenjski glas* 16, 7. 9. 1963, št. 104, str. 4.
- Petek, Marija in Petek, Mihael: *Kronika župnije Tržič: ob 150-letnici posvečenja župne cerkve*. Tržič: Župnijski urad, 1988.
- Petek, Mihael in Roblek, Edvard Andrej: *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič 100 let: 1885–1985*. Tržič: BPT, 1985.
- Pirc, Karl: Marijine slike v Tržiču. *Cerkveni glasnik za tržiško župnijo*, 1925, št. 8, str. 4.
- Pivk Avsec, Saša: V letu 2020 za nadaljevanje sanacije po ujmi pričakujemo milijon evrov. *Tržičan: glasilo Občine Tržič* 242, 2020, št. 2, str. 4–6.
- Pogačnik, Aljaž: *Po poti sakralne dediščine Občine Tržič*. Tržič: Tržiški muzej, 2007.
- Pogačnik, Aljaž: *Vinko Ribnikar – razstava ob 80-letnici. Galerija Pollakov salon Tržiškega muzeja 23. aprila 2010 – 26. junija 2010*. Tržič: Tržiški muzej, 2010.
- Porenta, Tita: »Če se bom odločil graditi, potem bom gradil najmoderneje«: priložnosti in pasti slovenskega trgovca in podjetnika Petra Kozine (1876–1930), ustanovitelja tovarne čevljev Peko v Tržiču. Radovljica: samozaložba, 2012.
- Potokar, Robert: *Gorenjska: arhitekturni vodnik*. Ljubljana: Saving, 2002.
- Prelovšek, Damjan: *Jože Plečnik: arhitektura večnosti: teme, metamorfoze, ideje*. Ljubljana: Založba ZRC, 2017.
- R., M.: Tržič obogatila forma viva v kamnu. *Delo* 43, 24. 9. 2001, št. 220, str. 5.
- Resman, Blaž: *Kiparstvo poznega baroka na Gorenjskem*. Ljubljana: Založba ZRC, 2006 (zbirka Opera instituti artis historiae).
- Roblek, Edo in Šter, Janez in Tribušon, Zorka: *Od spomenika do spomenika NOB v občini Tržič*. Tržič: družbenopolitične organizacije in skupščina občine Tržič, 1981.
- Romšak, Jože: *Sv. Ana pod Ljubeljem: ob 500-letnici izgradnje cerkve sv. Ane*. Podlubljelj: Krajevna skupnost, 2019.
- Rozman, Janko: Naših petinsedemdeset let. *Čevljar: glasilo delovne skupnosti Tovarne obutve Peko Tržič* 18, 1978, št. 4, str. 5–6.
- Rozman, Janko: Pet etaž. *Čevljar: glasilo delovne skupnosti Tovarne obutve Peko Tržič* 11, 1971, št. 4, str. 1.
- Saje, Stojan: Nova šola. *Gorenjski glas* 55, 30. 8. 2002, št. 67, str. 1.
- Saje, Stojan: Vandalizem pred odkritjem kipa. *Gorenjski glas* 49, 13. 8. 1996, št. 64, str. 20.
- Sapač, Igor in Lazarini, Franci: *Arhitektura 19. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: Muzej za arhitekturo in oblikovanje, 2015.
- Slovenija projekt Ljubljana* (ur. Anton Cevc). Ljubljana: Slovenija projekt, 1970.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. Gorenjska: knjiga 1: ob zgornjem toku Save*. Ljubljana: Viharnik, 1996.
- Š. B.: Kdo je kriv? Graditelji tržiške šole pred sodiščem. *Gorenjski glas* 17, 24. 10. 1964, št. 84, str. 3.
- Šorli Puc, Veselka: Kregarjevi vitraji med tradicijo in avantgardo. *Kregarjevo strmenje k nevidnim obalam: sakralno slikarstvo* (ur. Milček Komelj et al.). Ljubljana: Družina, 2005, str. 75–96.
- Šubic, Miran: Slikarjevo ime namesto »enobe«. *Dnevnik* 19, 6. 7. 1999, št. 180, str. 13.
- Tršar, Marjan: Kregarjev doprinos slovenskemu sakralnemu slikarstvu. *Kregarjevo strmenje k nevidnim obalam: sakralno slikarstvo* (ur. Milček Komelj et al.). Ljubljana: Družina, 2005, str. 31–44.
- Uradni vestnik Gorenjske*, 6, 1969, št. 16, str. 14.
- Valentinčič Jurkovič, Špelka: Moj oče arhitekt Janez Valentinčič (1904–1994). *Šmarska knjiga: jubilejna monografija ob 500-letnici šolstva v Smarju* (ur. Jakob Müller). Šmarje-Sap: Kulturno-raziskovalno društvo Turenček, 2007, str. 503–516.
- Valjavec, Milan: *Brezje – Sveta Neža: 950 let naselja in 50 let Prostovoljnega gasilskega društva Brezje pri Tržiču*. Brezje pri Tržiču: PGD, 2001.
- Vrišer, Sergej: *Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji*. Ljubljana: Slovenska matica, 1976.
- Zupan, Olga: Analiza stanja prenove v gorenjskih mestih. *Sinteza: revija za likovno kulturo*, 1982, št. 58–60, str. 157–158.
- Zupan, Olga: Konservatorska poročila: Bistrica nad Tržičem. *Varstvo spomenikov* 10, 1966, str. 218.
- Žitko, Sonja: *Historizem v kiparstvu 19. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1989.

SPLETNI VIRI

- Ciril Oblak. *Arhitektura Aerodroma Ljubljana in njegova likovna zbirka*: <https://www.youtube.com/watch?v=ReznopI8qz8>
- Hanc, Marjana: *V Tržiču obnovili dvorano Sokolnica* <https://www.delo.si/novice/slovenija/v-trzicu-obnovili-dvorano-sokolnica.html>
- Kapelica Trpečega Kristusa – Ecce homo: https://www.kamra.si/print.html?item_id=113084&tmpl=print
- Kovačič, Suzana P.: *V Tržiču prenovili Paviljon NOB* <http://www.times.si/slovenija/v-trzicu-prenovili-paviljon-nob--cc88f139d3c1251b96d-396c321e0e3cf9e2a24aa.html>
- Ministrstvo za kulturo, INDOK center, *Zapiski Franceta Steleta, Tržič, podr. c. sv. Jožefa, zvezek CVI, 1914, str. 36*: <http://www.eheritage.si/apl/real.aspx?id=2608>

Mrliške vežice Tržič:

<http://mega.si/portfolio-item/mrliske-vezice-tr-zic/>

P. Kovačič, Suzana: Kip Jakoba Aljaža v Tržiču

<http://www.gorenjskiglas.si/article/20180125/C/180129887/1013/kip-jakoba-aljaza-v-trzicu>

P. Kovačič, Suzana: Na Šuštarstvo se je naselil zmaj

<http://www.gorenjskiglas.si/article/20170906/C/170909895/1013/na-sustarsko-se-je-naselil-zmaj>

Pavlič, Jože: Plemenitega duha in srca

<https://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/clanek/57-36-CerkevDoma-6>

Perko, Nejc: Brejc, Bogomir – Mirko

<http://www.gorenjci.si/osebe/brejc-bogomir-mirko/1237/>

Register kulturne dediščine:

<https://gisportal.gov.si/portal/apps/webappviewer/index.html?id=df5b0c8a300145fda417eda6b0c2b52b> <https://gisportal.gov.si/portal/apps/webappviewer/index.html?id=df5b0c8a300145fda417eda6b0c2b52b>

Saje, Stojan: Lepši dom za stoletnico

<http://arhiv.gorenjskiglas.si/article/20101110/C/311109987/lepsi-dom-za-stoletnico>

Saje, Stojan: Prej tovarna, jutri trgovina

<http://arhiv.gorenjskiglas.si/article/2010-0113/C/301139994/prej-tovarna-jutri-trgovina>

Šubic, Miran, Sodišče je izvedelo zadosti za sodbo v zadevi Vila Bistrica

<http://www.gorenjskiglas.si/article/20170127/C/170129854/1246/sodisce-izvedelo-zadosti-za-sodbo-v-zadevi-vila-bistrica>

S U M M A R Y

Fine arts during the twentieth and early twenty-first centuries in Tržič and its immediate surroundings

The article primarily focuses on the architecture, sculptures, and paintings produced in Tržič and its

immediate surroundings, whose origins date to the twentieth and early twenty-first centuries. However, attention will also be drawn to the status of earlier art monuments that have undergone certain changes over the last decades which have not yet been more specifically addressed in literature.

The architectural and urban image of Tržič in the twentieth century was defined by its industrial development, which started in the nineteenth century. Especially prolific was the construction activity of the Cotton Spinning and Weaving Factory Tržič – comprising the factory building with all pertaining infrastructure and residential buildings for its employees – which also contributed to the construction of other public buildings in Tržič. Our discussion will furthermore touch upon villas built for the local industrialists and aristocracy at the end of the nineteenth century or at the turn of the twentieth century, some also during the interwar period. The majority of villas are historicist buildings, and some are functionalist. The most notable examples of profane architectural monuments in Tržič from the second half of the twentieth century are the Pavilion of the National Liberation Struggle and the modernist post office building, designed by Ciril Oblak. In the last third of the twentieth century, Oblak devoted much of his time to the architectural and urban planning of Tržič and created spatial emphases by keeping the old town, into which he intervened discreetly, separate from the newly-forming urban part at Bistrica with bolder architectural manifestations. Among the last prominent architectural acquisitions is the Tržič swimming pool complex, whose use of wood as construction material follows the principles of sustainable modern architecture. In terms of religious architecture, the article highlights the construction of the succursal Church of St. Agnes at Brezje pri Tržiču as the only rebuilt church in the area (in addition to the older bell-tower) and to the restoration of the succursal Church of St. Joseph in Tržič, after it had been damaged by fire. The overview also presents public monuments and sculptures contributed by eminent Slovenian artists, most notably the two monuments to the National Liberation Struggle, designed and built by Boris Kobe and Stojan Batič, which are considered to be among the best monuments of this type in Slovenia. And finally, art displays, such as Forma Viva, enrich the outdoor space with contemporary sculptures. A special place among paintings, which are predominantly religious in subject, is held by Stane Kregar's works adorning religious buildings in Tržič and its immediate surroundings.